

Ufrivillig samtykke

Et nytt perspektiv på personvernparadokset

Trude Haaland Jensen

Masteroppgave

Høsten 2021

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Forord

Takk til Susanne Bygnes som har hjulpet meg med grundig og god veiledning. Jeg vil også takke informantene mine som tok seg tid til å være med. Takk til Anja Salzmänn som sendte meg i riktig retning. Takk til venner og familie for støtte, klapp på skulderen, nysgjerrighet og motiverende diskusjoner. Takk til medstudenter for masse humor, faglig hjelp og gode samtaler.

Trude Haaland Jensen, Bergen, 15. juli 2021

Sammendrag

Digital innsamling av persondata er noe som angår oss hele tiden. Hverdagslige handlinger legger igjen digitale fotspor og for de største teknologiselskapene blir persondata regnet som svært verdifullt. Menneskers digitale aktivitet har utviklet seg til å bli en milliardindustri. Forskning på personvern og digital adferd viser at de fleste mennesker uttrykker bekymring knyttet til innhenting og bruk av personlig informasjon, samtidig som de er villig til å gi fra seg store mengder data for å få tilgang til en tjeneste. I forskningslitteraturen har det blitt registrert som et paradoks at det ikke er samsvar mellom digital personvernholdning og digital personvernhandling. Det er uenighet innen forskningsmiljøet om paradoksets eksistens, hvor noen undersøkelser hevder at adferden stemmer overens med holdningene.

Med utgangspunkt i tidligere forskning gjennomfører jeg en dypere analyse av personvernparadokset. Forskningsspørsmålene mine er:

1. Eksisterer personvernparadokset eller kan det forstås på en annen måte?
2. Hvordan beskrives fenomenet?

For å belyse problemstillingene har jeg kombinert to ulike metoder og utfører en survey undersøkelse med panelstruktur og fire fokusgruppeintervjuer. Slik kan jeg empirisk utforske forholdet mellom oppfatninger og holdninger samtidig som jeg går dypere inn i paradoksets kompleksiteter og nyanser. Jeg finner noe som ligner et paradoks både i de kvantitative og de kvalitative dataene, men hevder i lys av de kvalitative dataene at forståelsen av paradokset må nyanseres. Jeg trekker i all hovedsak på teorier og begreper av Anthony Giddens og Ulrich Beck, hvor den teoretiske rammen baserer seg på hvordan risikosamfunnet har skapt nye konfliktdimensjoner og økende usikkerhet. Jeg forsøker også å knytte motivene bak utviklingen av overvåkingssamfunnet opp mot endrede samfunnsstrukturer for å forstå hvordan individet blir fratatt selvbestemmelse, og hva som skjer når det sosiale systemer radikaliseres i det digitale. Våre digitale vaner viser seg å være skjøre og utilstrekkelige og reflekterer modernitetens ustabilitet.

Antall ord i hovedteksten er 30 241

Innholdsfortegnelse

Forord	iii
Sammendrag	v
1. Innledning	1
1.1. Innhenting av persondata	4
Springsteknologi	4
Personvernforordningen	5
Personvern i det digitale	5
1.2. Forskning på personvernparadokset	7
2. Metode	9
2.1. Det kvantitative designet	10
Det kvantitative datamaterialet	10
Kvantitativ tilnærming til personvernparadokset	11
Beskrivelse av spørsmålene	12
2.2. Det kvalitative designet	14
Fokusgrupper	14
Gruppedeltakere og rekruttering	14
Interaksjon i fokusgrupper	17
Moderatoren	17
Spørsmål	18
Koding og forberedelse av analyser	19
2.3. Kvalitetsvurdering av studien	20
Reliabilitet og validitet	20
Generalisering	21
Etikk	22
Refleksjoner	23
3. Teoretisk rammeverk	25
3.1. Utviklingen av det moderne samfunn	25
De tre bruddene med det tradisjonelle	25
3.2. Strukturasjonsteori i lys av teknologi	27

Aktør struktur	28
Handling er en strøm av begivenheter	30
Struktur	30
Identitet og tillit	31
Avslutning.	32
4. Modernitetens konsekvenser.	33
4.1. Neoliberalismen	33
En ny forståelse av individet	35
4.2 Teknologiens design	36
Friksjon	37
Kognitivt arbeid	37
4.3. Sosiale praksiser i det digitale	38
5. En portal til den digitale verden	40
Teknologien dominerer hverdagslivet	40
Ambivalens	40
Det sosiale i det digitale	42
Push og pull	44
6. Personvernparadokset	47
6.1. De kvantitative resultatene.	48
Personvernholdninger	48
Personvernadferd.	50
Avslutning	52
6.2. De kvalitative resultatene.	52
Sosial personvernbeymring	52
Økonomisk personvernbeymring	53
Respondentenes vurdering av personvernrisiko	55
Tillit gjennom nærhet	55
Tillit gjennom kunnskap	56
6.3. Personvernregulering som personvernadferd.	57
Gis vekk mot henting.	58
Ufrivillig samtykke.	59

Strukturell makt	60
Avslutning	61
7. Diskusjon og oppsummering	64
7.1. Mulighet og fare settes opp mot hverandre	64
De tre bruddene med det tradisjonelle.	64
7.2. Digitale risikoer skiller seg fra andre risikoer i moderniteten.	67
Overvåkingssamfunnet.	67
Usynlige strukturer.	68
Tillitens betydning.	70
Digitale mennesker og refleksivitet.	71
Oppsummering	72
7.3. Logikken bak paradoksets slutninger.	72
7.4. Utfordringer i beslutningsprosessen.	74
Kunnskap byttes ut med tillit.	74
Medfødt avgrenset rasjonalitet.	75
Avvik fra rasjonalitet.	75
7.5. Avsluttende kommentar.	76
Litteraturliste	78
Tabeller.	89
Figurer.	90
Intervjuguide	91
Informasjonsskriv.	92
Samtykkeerklæring	94
Svar fra NSD.	95

1. Innledning

Ved at mennesker i dagens moderne samfunn bruker algoritmene som et verktøy til å utføre daglige handlinger har man skapt et avhengighetsforhold mellom mennesker og digital teknologi. Det gir mennesket muligheten til å bruke internett til det aller meste, noe som forenkler livet på en radikal måte og gir individer tilgang til resten av verden fra sin digitale enhet. Samtidig er den digitale teknologien kompleks og nærmest uforståelig for de fleste og enkeltmennesker blir et offer for datagrådige selskaper. «Collect it all» er i dag kjent som grunnholdningen til de største dataselskapene, omtalt som tech-gigantene¹. De samler inn alt de kan og finner ut hvordan de skal bruke det i etterkant (Greenwald 2013). Det hevdes at utnyttelse av mennesker gjennom data er et nytt stadium i kapitalismens historie, hvor det som kalles *overvåkingssamfunnet* har materialisert seg (Cohen 2018; Srnicek 2016; Zuboff 2018). Noe som skiller denne samfunnsstrukturen fra tidligere strukturer er at våre erfaringer gjennom emosjoner og tanker tidligere har vært et subjektivt anliggende, men er noe man i dag har gjort om til data. Dette skjer ved å samle, lagre og prosessere milliarder av menneskers digitale aktivitet (Christl og Spiekermann 2016). Overvåkningskapitalismen utnytter mennesket som fri råvare til kommersielle formål. Det hevdes at ulike digitale krenker personvernet til nettbrukere og da deres frihet som autonome individer aktører gjennom analyse, kontroll og manipulasjon (Zuboff 2019; Nagell 2020).

Det er åpenbart at overvåkning kan ha mange positive sider, men det eksisterer en innebygd motsetning hos brukere av nåtidens fremoverlente teknologi. Nylige undersøkelser (Datatilsynet 2020b; Forbrukerrådet 2020) viser at nordmenn i stor grad mener at alle typer persondata er beskyttelsesverdige og er svært skeptisk til teknologiselskapenes innhenting og bruk av personinformasjon. Samtidig er det slik at de fleste nordmenn gir avkall på personvern for å kunne bruke datateknologiens tjenester. I internasjonal personvern litteratur har det blitt beskrevet som et *paradoks* at det ikke er samsvar mellom nettbrukeres personvernholdning og deres personvernadferd (Acquisti et al. 2016; Barth og De Jong 2017; Dienlin og Trepte 2015; Kokolakis 2017). En tidlig studie som registrerte et slikt gap mellom digital holdning- og adferd la frem at individer er villig til å bytte informasjon om seg selv mot ulike rabatter i butikk, selv

---

¹ «Collect it all» er en kjent uttalelse fra NSA-direktør, general Keith B. Alexander som kjempet for å få myndighet til å samle rå informasjon gjennom amerikansk og utenlandsk kommunikasjon. Dette ledet blant annet til «Snowden etterforskningen» (Greenwald 2013).

om de opplevde informasjonsinnhenting som krenkende (Sayre og Horne 2000). Sarah Spiekermann et al. (2001) ønsket i den sammenhengen å undersøke dette nærmere. De fant at studiedeltakere mente de satt personvern svært høyt, men svarte deretter på personlige spørsmål i en dialog med en chat-bot, som vekt og legning. Teoretiske tolkninger på dette fenomenet kom på løpende bånd fra blant annet adferdsøkonomer, psykologer og samfunnsforskere. Supplerende forskning på området har gitt motstridende resultater (Kokolakis 2017). Noen studier bekrefter fenomenets eksistens mens andre indikerer at adferden er i tråd med holdningene. En oversiktsartikkel fra 2017 avsluttes derfor med; «We may argue that although there has been a large volume of research on the privacy paradox, it remains a wide open issue» (Kokolakis 2017). Det de empiriske undersøkelsene som regel har til felles er at de gjennom *kvantitativt design* undersøker individers holdning og adferd knyttet til å dele data digitalt som et isolert fenomen, og kun et fåtall har gjennomført kvalitative undersøkelser (Miltgen og Peyrat Guillard 2014). Fordelen med survey design er at man har mulighet til å blant annet ta temperaturen på et fenomen gjennom store representative utvalg. Utfordringen er at det kan være vanskelig å måle uregelmessig adferd, som personvernbeslutninger. Derfor er det interessant at de tidligere undersøkelsene vurderer *verdien* av personvern basert på deltagerens spesifikke valg i en bestemt setting. Slik jeg har forstått det innebærer personvernets verdi retten til valg og beskyttelse. Det er en forskjell mellom hvor mye en person verdsetter sitt eget privatliv versus hvor mye en person verdsetter personvern generelt. Med kvalitative data kan jeg undersøke dette nærmere ved å få tak i ulike nyanser som kunne vært interessante eller avdekkende.

Det er tidligere forskning som er utgangspunktet for studien min. Gjennom dette prosjektet vil jeg gjennomføre en dypere analyse av personvernparadokset. Jeg kombinerer ulike teoretiske og empiriske tilnærminger for å få en bedre forståelse av prosessen som digitale brukere går gjennom når de velger å gi fra seg personinformasjon i bytte mot tilgang til en artikkel eller en sosial plattform. Ved å utføre empiriske undersøkelser både gjennom survey-undersøkelse og fokusgruppeintervjuer kan jeg bidra med oversiktsdata og med dybdedata.

Forskningsspørsmålene mine er:

1. Eksisterer personvernparadokset eller kan det forstås på en annen måte?
2. Hvordan beskrives fenomenet?

Det første spørsmålet er hovedspørsmålet. Det er imidlertid det andre spørsmålet som kan bidra med nyanser og økt forståelse, og som dermed legger grunnlaget for å kunne svare på hovedspørsmålet. Som nevnt baserer den eksisterende litteraturen seg i stor grad på kvantitative opplegg. Gjennom mitt prosjekt, som i tillegg har fokus på respondentenes egne forklaringer, ord og uttrykk vil jeg kunne få frem data som ikke lett fanges opp i survey undersøkelsen. Det som også skiller mitt prosjekt fra tidligere forskning er at jeg ikke undersøker paradokset som et lukket, isolert fenomen. Jeg ønsker å plassere det historisk gjennom å lene meg på relevant sosiologisk teori og prøver å gi mening til sammenhengene gjennom et sosiologisk rammeverk og analyse. En kombinerings av metoder vil sammen med det teoretiske perspektivet kunne bidra til en bedre forståelse av innsamling av data slik det foregår i dag. En litteraturgjennomgang viser at adferdsøkonomi og psykologi som regel går empirisk til verks, mens samfunnsperspektiver på overvåkingssamfunnet er mer dominert av teorier enn av empiri (Boyd og Hargittai 2010). Jeg ser det derfor som essensielt å gå empirisk til verks for å tilføre mer kunnskap om digitalt personvern fordi personvernparadokset spiller en viktig rolle i debatter om hvordan det skal reguleres. Fordi det foreløpig er ingen teoretisk modell som råder, er det på mange måter fortsatt rom for nye perspektiver.

Prosjektets teoretiske ramme bygger på *risikosamfunnets* begreper som *risiko*, *mulighet*, *identitet* og *tillit* basert på Anthony Giddens og Ulrich Beck. Dette perspektivet legger vekt på at risikosamfunnet i dataalderen har skapt nye konfliktdimensjoner og økende usikkerhet, blant annet ved dannelsen av paradoksale strukturer individet må forholde seg til i det digitale rommet. Jeg trekker også linjer til utformingen av nyliberalismen og til modernitetens syn på individet for å gi mening til avgjørende prosesser som har lagt grunnlaget for den teknologiske utviklingen. Motivene bak utviklingen er viktige å registrere seg, fordi de er med på å forme hvordan man håndterer den. Det vil også være nyttig å vise hvordan teknologiselskapene utnytter våre kognitive prosesser ved beslutningstaking. Å trekke på strukturasjonsteori kan hjelpe meg å utforske dualiteten mellom mennesker og teknologi og gi mening til de sosiale praksisene knyttet til digital utlevering av informasjon. Den teoretiske rammen tar utgangspunkt i at den sosiale virkeligheten er en konsekvens av modernitetens utvikling hvor individet er satt ansvarlig for å beskytte eget privatliv, men er da også ansvarlig for potensielle samfunnsmessige konsekvenser.

1.1. Innhenting av persondata

I den digitale sfæren arbeides det hele tiden med brukers individuelle tilpasninger. Innhenting av persondata knyttet til tjenester som ønsker å kartlegge brukernes interesser for å tilby skreddersydde løsninger fremstår som bedre og mer komplette løsninger enn andre (Brandtzæg og Luders 2009). Big Data omtales i dag som innsamling av enorme mengder data, hvor det handler om å bruke matematikk på datamengdene for å utlede sannsynligheter (Mayer-Schönberg og Cukier 2013). Ved å samle data på denne måten kan man trene algoritmer, noe som gjør at vi hele tiden får nye digitale tjenester. Dørene er åpne for nye muligheter for det moderne samfunnet som blant annet effektivisering av både privat og offentlig sektor. Tidligere personvern litteratur regnet noen former for selvutlevering som bevisst, for eksempel det å dele en mening, uttrykke en følelse eller legge ut et personlig bilde på et sosialt nettverk (Dinev og Hart 2006). I dette tilfellet antas det at brukernes utlevering av personlig informasjon å være basert på å avveie kostnadene og fordelene som er involvert, sammen med hensyn til sine personvernpreferanser. Med andre ord antas individer å vedta en personvern vurdering. Andre typer utleveringer mente de at kunne forekomme spontant, motvillig eller uten samtykke. For eksempel, mens brukere leser en artikkel, avslører de i mange tilfeller uvitende sine surfepreferanser og andre personlige data som blir utnyttet av digitale selskaper. I dette tilfellet har brukere verken utleveringsintensjoner eller kontroll over utleveringen. I dag krever innsamling av brukerdata et aktivt samtykke gjennom personvernlovgivningen (GDPR). Likevel er det slik at en del utlevering fremdeles skjer delvis ubevisst på grunn av utformingen av de teknologiske løsningene (Christl og Spiekermann 2016). Da er det uklart hva som regnes som bevisst og hva som regnes som ubevisst selvutlevering.

Sporingsteknologi

Alt man foretar seg kan mulig fanges opp. Blant innsamlingsmetodene finner man informasjonskapsler, nettvarer og innloggingsløsninger. Smarttelefonene inneholder også sensorer som frembringer informasjon. Dette produserer data om adferd gjennom mikrofon, bevegelsessensor, fingeravtrykkssensor, kamera og GPS. Når en app lastes ned vil de som regel bli tildelt tilgang på data fra disse sensorene og deler det med tredjeparter (Christl og Spiekermann 2016; Seneviratne, Kolamunna, og Seneviratne, 2015). Den vanligste måten å drive informasjonsinnsamling på er ved bruk av *informasjonskapsler*, som også kalles cookies. Dette er en tekstfil som lagrer informasjon om brukerens internettaktivitet (Christl og Spiekermann 2016). Det er slik at en nettside uten informasjonskapsler som oftest ville vært upraktisk, men det er ved *tredjeparts* informasjonskapsler at ulike nettsider arbeider med

markedsføring og markedsanalyse. Ved å plassere kapslene på ulike nettsteder kan man følge brukeren fra nettsted til nettsted og utarbeide profiler (Datatilsynet 2015). IP-adresser brukes til å gi informasjon om plassering. Nettvarde (beacons) er en sensor som sender signaler gjennom blåtann (bluetooth). Den registrerer når en person er i nærheten av den og sender ut informasjon som registreres av de mobiltelefonene som i nærheten. Det som sendes ut kan være reklame eller annen informasjon. De registrerer også tidsbruk, område og avstand, som vil si at den vet hvor mye tid en person bruker ved en butikkhyller og sende ut annonser basert på dette. Det som regnes som «fremtidens sporingsløsning», er derimot innloggingsløsninger. Her logger brukeren seg på med for eksempel Amazon, Google, Facebook eller Schibsted og aktiviteten spores på tvers av ulike digitale plattformer.

Personvernforordningen

I 2018 trådte personvernforordningen (GDPR) i kraft. Dette er en personvernlovgivning som skal gi innbyggere i EU land/EØS områdene viktige digitale rettigheter og er omtalt som verdens strengeste personvernforordning (Ballangrud 2019). Blant annet førte dette til at aktører som behandler personopplysninger *skal* be brukeren om samtykke til innhenting av informasjon. Samtykket defineres av personopplysningsloven §2, nr 7 som; «en frivillig, uttrykkelig og informert erklæring fra den registrerte om at han eller hun godtar behandling av opplysninger om seg selv» (Personopplysningsloven, §2, 2000). En stor internasjonal undersøkelse viste at 57% av deltakerne var klar over at det finnes et nasjonalt tilsyn som skal beskytte personvernrettigheter (RSA 2019). Samtidig har personvernklager økt etter innføringen av GDPR i Europeiske land (Special Eurobarometer 487a. 2019). Det kan forstås som at det er et generelt flertall som er klar over at det er mulig å ta grep om eget personvern. De største selskapene opplever konsekvensene av lovgivingen. Google, selskapet som leder innen utvikling av personalisert innhold fikk en bot på 50 millioner euro av det franske datatilsynet (EDPB 2019). Grunnen var at de brøt med GDPR sine grunnprinsipper om transparens, informering og lovlighet ved målretting av annonseinhold.

Personvern i det digitale

Ifølge den norske regjeringen handler personvern om «retten til å få ha privatlivet sitt i fred, et grunnleggende prinsipp i en rettsstat. Idealet er at den enkelte skal ha råderett over sine egne personopplysninger» (Regjeringen 2020). På bakgrunn av dette kritiserer det norske Datatilsynet hvordan det offentlige håndterer private aktørers innsamling av personinformasjon (Riisnæs 2020). De viser til at nordmenn oppgir at de har lite kontroll over hvordan egne

personopplysninger brukes, og uttrykker i den sammenheng en følelse av *maktesløshet* (Datatilsynet 2020b). Amnesty International (2019) mener at tech-gigantene bryter menneskerettighetene ved å tvinge brukere til å inngå en *faustian bargain*. Det beskriver en handel hvor du bytter noe av høy moralsk betydning, som noe av personlig verdi mot materielle fordeler som kunnskap eller penger. Alternativet er å takke nei til premissene og da takke nei til å delta i dagens økonomiske- og sosiale digitale system, som blir mer og mer vesentlig for menneskelig samhandling.

Samfunnsteorier om informasjonsinnsamling hevder at konsekvenser av datainnsamling forsterker etablerte makt ubalanser (Andrejevic 2014). Det har blant annet ført til en konsentrasjon på eiersiden, hvor selskaper som Google og Apple sitter til sammen på milliarder av menneskers persondata. Dette viser at det eksisterer store fordeler ved utvikling av personalisert innhold. Det etableres også selskaper som Cambridge Analytica, som starter med å kjøpe eller samle inn en bestemt type data for å levere en tjeneste, for å deretter finne nye områder hvor de kan bruke de samme dataene. Cambridge Analytica havnet på sin side midt i den amerikanske valgkampen i 2016, kjent som «Cambridge Analytica skandalen» og «Leave.EU» i Storbritannia samme år. Brukerprofilene som var opprettet ble brukt for å skreddersy politiske budskap til enkeltpersoner (Datatilsynet 2018). Big Data blir som regel brukt til mye mer enn det den primære innsamlingen var tenkt til, fordi man vanligvis finner ut hvordan man skal bruke det i etterkant (Greenwald 2013). Med utvikling av personalisert innhold står de relevante aktørene med enorm makt. Ved å henvende seg til forbrukerinteresser spekuleres det i at det vil være i deres interesse å *skule* oppbyggingen av denne makten (Wahlberg og Marthinsen 2019; Nagell 2020). Dagens teknologi gir de digitale selskapene fordelene med å ikke være fysisk til stede i landene med fortjeneste. De slipper for eksempel å leie lokaler og ha ansatte i hvert land de opererer i. De benytter seg av samtidens teknologi som lar dem arbeide raskt og *usynlig* verden over, slik at de klarer å utmanøvrere de sentrale, tradisjonelle institusjonene. I Norge forbyr for eksempel kringkastingsloven §3-1 politisk reklame i fjernsyn (Kringkastingsloven, §3-1, 1993). Dette er en lov de store teknologiselskapene har mulighet til å omgå. Kirsty Best (2010) argumenterer for at digitale brukere har svært vanskelig for å se slike samfunnsmessige konsekvenser.

1.2. Forskning på personvernparadokset

Økonomisk teori har tidligere sett på individer som rasjonelle økonomiske agenter som klarer å bestemme hvordan de skal beskytte eller utlevere sin personinformasjon (Posner 1978; Stigler 1980). Dette synet baserer seg på at brukeren er et nyttemaksimerende individ som tar velinformerte og kunnskapsbaserte beslutninger. Denne tilnærmingen påvirker for eksempel den politiske debatten rundt en digital selvregulering av personinformasjon, hvor individer selv står ansvarlig for å ta en beslutning om å utlevere informasjon eller ikke. De siste ti årene har dette synet blitt utfordret av studier som har vist at folks holdninger til personvern skiller seg en god del fra deres digitale adferd. De hevder at folk flest ikke er rasjonelle agenter i vurdering av utleveringen av personinformasjon i det digitale. I undersøkelser sier folk at de verdsetter personvern høyt, men de gir likevel bort sensitiv og personlig informasjon mot lave rabatter eller enkle fordeler - og noen ganger mot ingenting (Kokolakis 2018). Det vil si at folk flest uttrykker en sterk bekymring for personvernet sitt, men klarer ikke å ta rimelige beslutninger for å beskytte deres privatliv (Acquisti og Grossklags 2005; Steinfeld 2015). En stor del av forskningsmaterialet handler om å forstå *hva* som påvirker den digitale brukeren i beslutningsøyeblikket. Relevante undersøkelser foreslår at når brukeren beslutter seg for å dele data må det sees i sammenheng med blant annet humør, bekvemmelighet, behov for sosial støtte og utformingen av det tekniske designet (Debatin et al. 2009; Saffarizadeh et al. 2017; Krasnova et al. 2010; Li et al. 2011; Lowry et al. 2011; Wakefield 2013). Personvern er derfor svært kontekstuell (Rainie og Duggan 2016).

En oversiktsartikkel fra Acquisti, Brandimarte og Loewenstein (2015) foreslår at det som i størst grad påvirker brukerens avgjørelse i beslutningsprosessen er brukerens *mangel på kunnskap* og at brukeren blir *manipulert*. Det vil si at når individer generelt ikke vet nok om informasjonsinnhentingsprosessen vil de mangle forståelse for negative konsekvenser ved deling av data (Boyd og Hargittai 2010; Acquisti og Gross 2005; Debatin et al. 2009). Det betyr også at utforminger og design av en internettside kan planlegges slik at man dulter brukeren i en bestemt retning (Thaler og Sunstein, 2009)². Acquisti et al. viste hvordan brukere er svært avhengig av at personverntiltak er synlige og tilgjengelige på nettsiden. De hevder at gjentakelse og påminnelser gjennom *nudging* er det som skal til for å styre brukeren til å ta

---

² Jeg bruker ordet *dulter* som norsk for ordet *nudging*. Det er et ord litteraturen bruker for å beskrive hvordan det tekniske designet påvirker nettbrukeren i en bestemt retning (Thaler og Sunstein, 2009)

beslutninger om personvern (2015, s. 510). En studie fra Stutzman et al. (2012) undersøkte hvordan facebook-brukere over tid endret personverninnstillingene i tråd med hvordan Facebook endret brukergrensesnittet³. Dette demonstrerte hvordan ytre strukturelle faktorer påvirker adferd og at digitale aktører har *sterk* innflytelse. Det finnes også én studie som teoretiserer at kognitiv beslutningstaking er noe som kan manipuleres ved å *slite ut* brukeren på forhånd. De hevder at kognitiv prosessering med lite innsats, som surfing på nettet, tømmer brukeren for det psykologien kaller for *arbeidsminne*. Det resulterer i at brukerens evne til å gå inn i en vurderingsprosess med høy intensitet, som personvernbeslutninger, svekkes (Alashoor 2019b). Eksempler på indre, følelsesmessige faktorer som påvirker brukeren er de sosiale aspektene ved utlevering av personinformasjon. For eksempel hevdes det at bruken av sosiale nettverk på nettet blitt innebygd i brukernes hverdag og derfor er det vanskelig for deltakerne å avvike fra rutinen med selvutlevering (Debatin et al., 2009). Fordelene med selvutlevering har vist seg å være immaterielle goder som er vanskelig å måle i survey-undersøkelser. Det kan være selvavklaring, sosial validering, relasjonsutvikling, sosial kontroll og egenrepresentasjon (Lee et al., 2013). Brukere regnes som urimelig og inkonsekvent i noe forskning, fordi undersøkelsene ikke tar høyde for immaterielle, subjektive faktorer (se bl.a. Wilson and Valacich 2012). Annen forskning hevder at det er disse sosiale faktorene brukeren regner å være av større verdi enn personvernrisikoer (Blank et al. 2014). Som nevnt over er personvernrisikoene vanskelig for enkeltpersoner å måle og vurdere, da de ikke har nok informasjon og blir påvirket av nettsidens utforming. Man kan reise spørsmålet om validitet knyttet til den tidligere forskningen. En del av disse undersøkelsene er basert på professorer som utførte bekvemmelighetsutvalg av studenter (se Norberg et al. 2007; Tufecki 2008a; Barnes 2006) . De er også basert på selvrapportering av adferd, noe som kan differensiere fra faktisk adferd. Ved eksperimentene har undersøkelsene mottatt kritikk for at de ofte ikke har klart å legge til rette for en realistisk kontekst (Morando et al. 2014).

---

³ Grafiske brukergrensesnitt gjennomføres likt i ulike programmer og handler om hvordan man har designet samspillet mellom datamaskin og bruker. Det er forhåndsfunksjoner som bestemmer hvordan brukeren styrer programmet.

2. Metode

Datagrunnlaget i dette forskningsprosjektet er basert på metodekombinering ved innsamling av både kvalitative og kvantitative data. Jeg samlet inn dataene hver for seg, på samme tidspunkt, hver for seg, for deretter å relatere det til teorien som ligger til grunn for å finne måter det komplimenterer eller motsier hverandre på. Jeg bruker ikke de kvalitative dataene til å støtte opp under de kvantitative. Julia Brannen (1992) mener at man på denne måten konfronterer ambivalensen som ligger mellom de to ulike metodenes perspektiver, samtidig som man utforsker forholdet mellom datasettene. Denne undersøkelsen kombinerer metoder ved å se kvalitative data som åpen, uten forhåndsbestemte svar, mens de kvalitative dataene inkluderer lukkede svar (Creswell 2014). Jeg utviklet survey-spørsmål for å skrape på personvernparadoksens empiriske overflate. Om personvern skal iverksettes korrekt i lover og teori er det viktig å undersøke samfunnets generelle oppfatninger og personvernholdninger. Polit og Beck (2008, s. 767) definerer survey som ikke-eksperimentell forskning som inneholder informasjon om menneskers aktiviteter, meninger, holdninger og tro via direkte spørsmål. Denne fremgangsmåten benyttes ofte for å kunne trekke ut informasjon om variabler. I denne undersøkelsen benytter jeg meg av deskriptive data fra en tversnittstudie, men hovedvekten ligger på kvalitativ metode. I samfunnets generelle oppfatninger kan definisjoner og forståelse av personvern være påvirkelige og i forandring. Det er gjennom intervjuer jeg kan undersøke kompleksiteter som hvordan personvernholdninger kommer i konflikt med andre interesser og på hvilken måte påvirkning gjør oss sårbar. Slik kan jeg gå nærmere inn på hva det er som hindrer folk i å ta valg som er mer i tråd med deres personvernpreferanser. For eksempel hevder de få kvalitative studiene som er gjort tidligere at respondentene gir uttrykk for *apati*, noe som ikke var fanget opp noen av survey undersøkelsene (Hargittai og Marwick, 2016; Andrejevic 2014; Best 2010). Disse funnene foreslår at individene ser på personvernovertramp som uunngåelig og som en del av det moderne samfunn. Jeg er åpen for slike tilfeller, men videreutvikler mitt perspektiv ut fra eget materiale. Jeg ønsket refleksjon og diskusjon hos respondentene og det kvalitative metodevalget falt derfor på fokusgrupper.

Denne metodekombineringen kaller John Creswell (2014) for *konvergente parallelle metoder*. Det kan i denne sammenhengen tolkes som muligheten for å gi det riktige svaret ved å samle begge formene for empiri omtrent samtidig og deretter integrere informasjonen i tolkningen av

de samlede resultatene. På denne måten kan motsetninger i funn eller funn som virker uoverensstemmende bli forklart nærmere. Tidligere undersøkelser av personvernparadokset baserer seg som regel på survey settinger og to typer sammenhenger: sosiale situasjoner, som sosiale medier og transaksjon situasjoner, som ulike apper og finansnettsteder. Jeg baserer meg ikke på én enkelt situasjon, plattform eller app. Jeg forholder meg til respondentenes *forståelse* av digital informasjonsinnhenting i intervjuene og setter konteksten til hverdagslige rammer i sannsynlige situasjoner i survey-undersøkelsen.

2.1. Det kvantitative designet

Det kvantitative datamaterialet

Jeg sendte inn fem spørsmål til runde 19 av Norwegian Citizen Panel (NCP). NCP er en av hovedkomponentene i DIGSSCORE og ble etablert som et samarbeid mellom flere avdelinger ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet og ved Norwegian Research Centre (NORCE). Det består av deltakere over 18 år, tilfeldig rekruttert fra Folkeregisteret, hvor de oppfordres til å delta over tid. Undersøkelsene er basert på et web-basert spørreskjema med postal rekruttering, en metode ofte brukt i forbindelse med relativt store utvalg og omfattende spørreskjemaer. Det er ideas2evidence som står bak den tekniske gjennomføringen hvor data lagres og videreformidles av Norsk senter for forskningsdata (NSD).

I likhet med de andre rundene gikk runde 19 undersøkelsen gjennom små-N og store-N pilotprøving før datainnsamling (Skjervheim et al. 2020). I tillegg ble undersøkelsen testet grundig i løpet av utviklingsfasen av ideas2evidence og forskerne som var involvert i prosjektet. Pilotprøven ble ansett som vellykket og resultatene er vektet på alder, kjønn og geografi kombinert med utdanningsnivå for å kompensere for observert bias. Utdanningsnivå er den største kilden for observert bias i runde 19 og med denne vekten vil man få en vektet N som er lik tallet på enheter i datasettet og er mer nøyaktig kompensert. Spørreskjemaet ble fylt ut av 11,971 deltakere, hvor mine spørsmål ble distribuert til 2533 deltakere. Responsraten i sin helhet lå på 76,8% (for detaljer, se «tabell 3» i Skjervheim et al. 2020, s. 5).

Kvantitativ tilnærming til personvernparadokset

Tidligere forskning som mener å ha bevis for personvernparadokset har som regel tatt utgangspunkt i survey-data og noe eksperiment-data. De fleste undersøkelsene fastslår at respondentene oppgir de er opptatt av personvern men at de samtidig er villig til å gi fra seg sensitiv informasjon (Acquisti og Grossklags 2005; Norberg et al. 2007; Beresford et al. 2012). Fordi folk bytter privatliv for små belønninger, hevdes det at de tilskriver eget personvern en lav verdi. For eksempel avslørte en survey studie av Alessandro Acquisti og Jens Grossklags (2005) at nesten 90% av deltakerne sa at de var «moderat eller veldig opptatt av personvern», men at like mange registrerte seg for et lojalitetskort ved å oppgi personlig informasjon, som vekt og seksuale preferanser. En eksperimentell studie viste at til tross for at folk sier at de verdsetter personvern høyt, delte de sine personlige data med tredjeparter mot en liten sum med penger (Beresford et al. 2012). Survey-data som motsier dette har vist en positiv sammenheng mellom personvernholdninger og beskyttelsesadferd, selv om den er noe svak (Lutz og Strathoff 2014; Boyles et al 2012). Disse studiene hevder at folk kan være i stand til å beskytte seg mot innhenting av persondata ved å ta grep om eget personvern.

Gjennom eget survey-design med panelstruktur registrerte jeg respondentenes *holdning* til personvern satt i personvernkontekst, og *holdning* til ulik bruk av persondata. Med utgangspunkt i dette ville det være relevant å se på hvordan respondentene deretter oppga at de handler i møte med personvernbetingelsene. Hensikten med sistnevnte var å registrere oppgitt *adferd*. Potensiale i denne tilnærmingen er at jeg kan undersøke om det finnes noen likhetstrekk med tidligere internasjonal forskning, som nevnt ovenfor har gitt motstridende resultater. Det norske Datatilsynet (Datatilsynet 2020b) utga en rapport hvor de har målt holdninger i den norske befolkningen med en lignende tilnærming. Noe som skiller seg fra min undersøkelse er at jeg i tillegg har målt oppgitt adferd. Det gjør at jeg kan gå videre med å undersøke personvernparadoksets kjerne, som ligger i gapet mellom personvernholdning og personvernadferd.

Internettbrukere må som regel akseptere et samtykke for å komme seg videre på nettsiden. Et samtykke er en type selvregulering hvor det forventes at individet skal ta en veloverveid beslutning om å gi fra seg informasjon, eller å la være. Det fungerer som et rettslig grunnlag som skal sikre frivillighet og innsikt i innsamlingsprosessen. Det er blitt mer vanlig å sette spørsmål ved hvorvidt en erklæring er riktig måte å gjøre det på (Solove 2013). For eksempel

viser det seg at det er svært få som faktisk leser brukervilkårene. Daniel J. Solove forsker på kognitive problemer i denne konteksten, og hevder at;

(1) people do not read privacy policies; (2) if people read them, they do not understand them; (3) if people read and understand them, they often lack enough background knowledge to make an informed choice; and (4) if people read them, understand them, and can make an informed choice their choice might be skewed by various decision making difficulties (Solove 2013, s. 1888)

Det er også registrert at i de fleste sammenhenger er det digitale utseende lagt opp til at brukeren ikke får tilgang uten å godkjenne slik nettsiden foreslår. Enten er *ikke godkjenn* - valget ikke en reell mulighet, eller så er den gjemt i designet (Datatilsynet 2020b). Det skal også gis muligheter for å gå inn og regulere innstillingene, noe som lar brukeren selv styre hva en selv ønsker å dele. Dette er det også vanlig å gjemme i designet, og brukeren godkjenner uten å regulere slik det passer dem. Det hevdes at samtykkene ikke er personvernvennlige fordi brukeren kan bli påvirket (Solove 2013). Dette er noe jeg ønsket å utforske nærmere i analysen av det kvalitative materialet.

Beskrivelse av spørsmålene

Spørsmålene er utviklet i råd og samarbeid med den vitenskapelige komitéen og ansvarlige forskere bak undersøkelse 19 ved Digsscore. Jeg ønsket å hente inn oversiktsdata og data som kan utforske kompleksitet. For eksempel ønsket jeg ikke å ha dikotome variabler, men heller flere svaralternativer. Jeg bet meg merke i at Datatilsynet spurte sitt utvalg om hvor opptatt de er av personvern, og ga respondentene valget mellom alternativene; *svært ganske* eller *lite*. Jeg formulerte et lignende spørsmål, men la inn valget mellom *alltid, oftest, noen ganger, sjeldent* eller *aldri*. Tanken var at ved å bryte opp *stor grad* og *noen grad*, kunne det være jeg fikk funn jeg mente var interessante.

Deltakerne svarte på spørsmålene etter å ha lest denne teksten: «*Når man bruker internett til hverdagslige aktiviteter, for eksempel til å lese nyheter, sjekke sosiale medier eller lete etter et produkt man er interessert i, er det vanlig at man blir spurt om å akseptere personvernerklæringer eller å akseptere at nettsidene bruker informasjonskapsler/cookies*».

Tabell A: Spørsmålene slik de ble oppført i undersøkelsen

S1: I din hverdagslige bruk av internett, hvor ofte setter du deg inn i hva som står i personvernbestingelsene/betingelsene for cookies?	1. Alltid 2. Oftest 3. Noen ganger 4. Sjeldent 5. Aldri
S2: I din hverdagslige bruk av internett, aksepterer du vanligvis vilkårene for personvern og cookies?	1. Ja, som regel 2. Ja, etter å ha regulert innstillingene slik de passer meg 3. Nei, som regel ikke
S3: I hvilken grad er du opptatt av personvern?	1. I svært stor grad 2. I stor grad 3. I noen grad 4. I liten grad 5. I svært liten grad
S4: Se for deg at en bedrift har kjøpt tilgang til dine persondata. Hva mener du er akseptabel bruk av denne informasjonen?	1. Tilpasse reklame etter dine interesser 2. Tilpasse nyheter etter dine interesser 3. Informasjonen til forskningsprosjekter 4. Tilpasse politiske budskap etter dine interesser 5. Statlig overvåkning 6. Ingen bruk er akseptabel
S5: Velg det alternativet som best passer med ditt syn	1. Bedrifter bør ha rett til å bruke informasjon om meg uten at statlige reguleringer står i veien 2. Bedrifter bør ha rett til å bruke informasjon om meg under noe statlig regulering 3. Bedrifter bør ha rett til å bruke informasjon om meg under streng statlig regulering 4. Bedrifter bør ikke ha rett til å bruke informasjon om meg til noen formål

Spørsmålene er stilt med en metodisk beregnet rekkefølge i mente. Formålet med det første spørsmålet (S1) er å stadfeste i hvilken grad utvalget leser personvernbestingelsene/cookies man som oftest blir bedt om å akseptere ved ulike digitale aktiviteter og er også oppgavens avhengige variabel. Det andre spørsmålet (S2) blir stilt like etter med tanke på at man ikke nødvendigvis skal tenke gjennom hva man burde gjøre og svarer etter «ønsket adferd». Det tredje spørsmålet (S3) handler om holdning til personvern. Det er plassert strategisk med tanke på det overnevnte, at man i større grad tenker gjennom hva man *bør* gjøre etter å ha blitt stilt spørsmål i hvilken grad man er opptatt av noe. De to siste spørsmålene (S4 og S5) handler om holdning til bruk og regulering av persondata. Det er mest logisk å plassere dem sist, da deltakeren allerede har etablert sitt handlingsmønster. Svartabellene fra gjennomført undersøkelse er presentert under:

Feltperioden startet oktober 2020 og i desember 2020 fikk jeg tilgang til BETA dataene. Dette besto av en datafil jeg gjennomgikk ved programmet stata. Jeg endte opp med å bruke variabeldokumentasjonen for mine jeg fikk utlevert av NMP. Det vil si den deskriptive dataen fra spørsmålene mine, som vist under.

2.2. Det kvalitative designet

Fokusgrupper

Fokusgruppe er en metode som defineres på mange forskjellige måter, men hvor grunnprinsippet er det samme; man samler en gruppe mennesker hvor hovedmålet er at de skal diskutere og fokusere på et gitt tema med en moderator som styrer ordet (Puchta og Potter 2004). Ulike definisjoner har lignende elementer. Harper og Makatouni (2002) skriver at dette er en ideell metode for å finne ut hvorfor personer handler og føler på en spesiell måte. Barbour og Kitzinger (1999) mener det passer fint om man vil vite mer om personers erfaringer, meninger og holdninger. Dette passer svært godt overens med slik jeg ønsker å gå dypere inn på *hvorfor* man handler slik man gjør og hvilke refleksjoner respondentene gjør seg.

Puchta og Potter (2004) skriver at en fokusgruppe har som mål å bringe frem personers følelser, oppfatninger og holdninger rundt et gitt tema. De mener at holdninger i en fokusgruppe er noe som produseres underveis, spesielt om det er lagt til rette for diskusjon. Det var derfor viktig for meg at deltakerne fikk vite helt i starten av intervjuet at de kunne diskutere med hverandre. Dette la jeg til rette for ved å si at det var helt greit å avbryte meg, si ifra om det var noe som var uklart og særlig la jeg vekt på at det skulle være en god og avslappet stemning i gruppen. Jeg har jeg valgt fokusgruppe som en av datainnsamlingsmetodene både fordi det er en effektiv måte å samle data på, men samtidig gir den mulighet for interessante og spontane svar fra deltakerne, som igjen kan være kilden til nye refleksjoner.

Gruppedeltakere og rekruttering

Antall personer i en fokusgruppe er varierende, og det diskuteres hvor mange som er det ideelle tallet. Hare (1962) foreslår fem gruppedeltakere om man ønsker å oppnå relativt små gruppediskusjoner, og mener mindre grupper leder til at hver deltaker får en større rolle. På den andre siden gjør større grupper at hver deltaker får en mindre plass i gruppen. Fern (1982) mener derfor i lys av sin studie, at fire deltakere gir en mindre nyansert diskusjon enn fokusgrupper med åtte. Wilkinson (1998) sier mellom seks og åtte, Morgan (1998) mener tallet ligger mellom fire og ti. De påpeker imidlertid at forskeren selv må vurdere dette i lys av hva målet er, hvor lang tid man har og hvilke ressurser man disponerer. Jeg valgte det anbefalte antallet til Wibeck (2000), som mener seks deltakere er det beste. Det er blant annet fordi man lett kan ha god øyekontakt og man unngår grupperinger innad i gruppen.

Wibeck et al. (2007) argumentere for at man trenger homogenitet for å få til flyten og en slags samkonstruksjon, men trenger heterogenitet for å få til en aktiv diskusjon. Homogenitet er ofte anbefalt ut fra kjønn, alder og sosial klasse (Morgan 1998; Wilkinson 1998; Krueger 1998). Mine grupper var delt inn etter alder. Jeg betegner dem heretter som Ungdommene 18-19 år, Kollektivet 20-29 år, Zoom-gruppen 30-49 år og Ekteparet 50-79 år. Det å dele inn i alder er en del av å passe på at ingen føler seg overordnet eller underordnet andre (Wibeck, 2000). Det er også et strategisk valg da tidligere forskning innen prosjektets tema antyder at *alder* viser sterkere holdningsforskjeller enn andre variabler (Tjøstheim og Høibø 2019). Litteratur som støtter dette viser for eksempel at hvor mye erfaring med digitale tjenester man har henger sammen med endring i personvernholdninger (Boyd og Hargittai, 2010). Fra et sosiologisk perspektiv kan det også være nyttig å se på hvordan ulike prosesser i samfunnet kan være med på å forme respondentene holdninger og handlinger. Jeg har for eksempel valgt å dele inn i Ungdommene som går på videregående skole og Kollektivet som er unge voksne på grunn av de drastiske endringene teknologien har bidratt med i samfunnet bare de siste ti årene.

Når det gjelder rekrutteringsprosessen mener flere at forskeren bør rekruttere deltakere som har en gruppetilhørighet fra før (Kruger 1998; Wibeck 2000; Carey 1994). Ungdommene rekrutterte jeg gjennom en bekjent som er lektor for elevene som var over 18 år som ønsket å bli med i fokusgruppen. Jeg møtte på skolen de går på og fikk en skoletime (45 minutter) til rådighet. Kollektivet fikk jeg tilgang til gjennom en bekjent som hadde en venninne boende der. Zoom-gruppen var rekruttert gjennom en barnehage og Ekteparet rekrutterte jeg gjennom en bekjent. Jeg vil argumentere for at alle gruppene har tidligere gruppetilhørighet. Ungdommene går i samme klasse og Kollektivet bor i samme husholdning, likt Ekteparet som også er gift med hverandre. Zoom-gruppen kjente ikke hverandre fra tidligere, men har barn i samme barnehage og deltar dermed daglig i den samme institusjonelle strukturen. De er travle småbarnsforeldre som *endelig* fikk klarert et tidspunkt som passet alle. Møtet var rundt barnas leggetid, hvor alle satt hjemme i et rom barna ikke var i (med og uten hell). Det var homogene grupper, men likevel mennesker med ulik bakgrunn og ulike perspektiver. Man kan notere seg at Wibeck (2000) hevder man må passe på at respondentene ikke havner i familiære og kameratslige roller. Jeg mener man bør vurdere dette opp mot at respondentene da vil være mer komfortable med hverandre, i motsetning til når ukjente settes sammen. Dette er noe som kan bidra til at de diskuterer mer åpent (Morgan 1998). Grunnet Covid-19 var det svært vanskelig å få folk til å være villig til å møtes fysisk og oppmøte varierte. Ungdommene var de eneste

hvor ingen falt fra og besto da av seks deltakere. Kollektivet endte opp med fire da to falt fra. «Zoom-gruppen» ble også til fire deltakere hvor også to hadde falt fra. Ekteparet besto originalt av 3 ektepar – 6 personer, men på grunn av oppblussing av Covid-19 fikk jeg kun møte til ett av ekteparene, så de ble to.

Ved å dele inn i alder skapes homogenitet, og ved å *ikke* dele inn etter kjønn skapes gjerne noe heterogenitet som igjen gir forutsetninger for gode diskusjoner. Det må derimot nevnes at noen mener at dette er noe som må vurderes nøye, da forskning viser at menn har en tendens til å være mer deltagende enn kvinner når man setter sammen en gruppe med begge kjønn (Karakowsky et al. 2004). I dette prosjektet ble ikke et slikt mønster tydelig, men det blir likevel notert bak øret og blir tatt hensyn til i analysen.

Undersøkelsens informanter

Gruppe	Pseudonym	Alder
Ungdommene	Jacob	18
	Oliver	18
	Lars	18
	Pia	19
	Stine	19
	Nora	19

Gruppe	Pseudonym	Alder
Kollektivet	Ellinor	26
	Synne	28
	Fredrik	21
	Line	20

Gruppe	Pseudonym	Alder
Zoom-gruppen	Bjørn	41
	Maren	34
	Anne	40
	Tom	33

Gruppe	Pseudonym	Alder
Ekteparet	Kjersti	60
	Ole	62

Interaksjon i fokusgrupper

David Morgan (2012) beskriver det slik at man i fokusgrupper bruker interaksjon som anledning til å frembringe data. Sammen hjelper man hverandre med å utvikle en formulering som kan være vanskelig å få til i én til én intervju. Det kan være slik at man ikke har tenkt over hvordan man oppfører seg på nettet i det hverdagslige, så en fokusgruppe hjelper deltakerne med å reflektere. Victoria Wibeck (2000) skriver at personene mulig kan generere gruppedynamikk med enda rikere idéer enn i et personlig intervju. Det er fordi fokusgrupper både gir informasjon om et gitt tema, samtidig som det er gjensidig påvirkning mellom personene. Sue Wilkinson (Wilkinson 1998 gjengitt i Wibeck 2007, 250) forklarer interaksjon i fokusgrupper slik;

How accounts are articulated, censured, opposed and changed through social interaction and how this relates to peer communication and group norms

Forskere kan altså observere hvordan meningsdannelse oppstår i praksis og kan som et tankeeksperiment sees på som et lite samfunn. Morgan (2012) mener at ved å dele og sammenligne får man eksplisitt innsikt i *hvorfor* de tenker slik de gjør. Ved at respondentene bruker hverandre til å tenke får man trolig trukket ut mer informasjon om det å utlevere informasjon om seg selv på digital plattformer. Jeg opplevde at det å dele en erfaring eller en påstand satte fart på diskusjonen. For eksempel sa jeg til alle gruppene; «jeg husker da man ikke hadde internett eller mobiltelefon». Ungdommene svarte ; «ikke jeg» eller sa ingenting, mens Zoom-gruppen sa; «ja, jeg også» eller nikket iherdig. Med det startet jeg en refleksjonsprosess. Man får også enklere frem viktig elementer om noe folk har generelt lite kunnskap om, som hvordan det tekniske systemet fungerer. Morgan deler prosessen inn i to formålsteknikker. Det kan for enkelhetens skyld deles opp i å sette fokus på *hva* som ble sagt versus *hvordan* det ble sagt. Jeg delte opp ved å forholde meg til innholdsanalyse, hva som ble sagt, som også er den mest utbredte måten å bruke fokusgruppe på. Her er man mer målrettet som moderator for å fremkalle nyttig innhold om emnet det rettes fokus på.

Moderatoren

Interaksjonen i en fokusgruppesetting er både flytende og spontan, og må derfor organiseres innen visse rammer innenfor et bestemt tema (Krueger 1998). En moderator er den som skal dra diskusjonen fremover og rettlede, til en viss grad, basert på det som blir sagt. Edward F. Fern (1982) skriver at moderatorens evne til å styre og lede interaksjonen er kritisk for hvorvidt

det planlagte opplegget fungerer. Richard A. Krueger (1998) mener at moderatoren bør ha en viss engasjerende rolle i interaksjonen, mens Wilkinson (1998) mener at forskeren bør ha en minimal rolle slik at deltakerne på best mulig måte får formulert egne meninger⁴. Jeg opplevde at det var svært vanskelig å ikke innta en engasjerende rolle. Dette gjaldt på forskjellige måter i de forskjellige gruppene. Jeg oppdaget i ettertid av intervjuene at jeg posisjonerte meg i forhold til en slags imaginær maktbalanse. I Zoom-gruppen var jeg for eksempel veldig nervøs i forkant. Dette var en gjeng som var knyttet til universitetet på en eller annen måte fordi det var en studentbarnehage. Jeg var yngre enn dem og så jeg for meg at de mest sannsynlig hadde høy utdanning og muligens erfaring med fokusgruppeintervju. Nervøsiteten stammet nok fra frykten for å bli *gjennomskuet* for å være en dårlig og uerfaren moderator. Kanskje de også kunne mer enn meg om dette. Jeg følte meg generelt mer underlegen og forsiktig enn med for eksempel Ungdommene. Med dem var jeg ikke nervøs i forkant, og følte på det at jeg var en del eldre enn dem og hadde mest sannsynlig et mer reflektert forhold til forskerrollen enn det de kunne gjennomskue. Baksiden med denne maktbalansen var at Ungdommene svarte kort eller ikke sa noe, og jeg fikk følelsen av at vi var i en lærer/elev relasjon. Jeg satt i tillegg bak en skrivepult i et auditorium med tavlen bak meg og dem i salen. Settingen sammen med eksisterende sosiale strukturer mellom elevene bidro muligens med at det var litt dårligere flyt enn med de andre gruppene. Kollektivet var gruppen nærmest meg i alder og vi satt i stuen deres imens samtalen gikk lett. Her var det god stemning med rom for å tulle og spøke. Hos Ekteparet også satt vi i stuen og samtalen gikk mer eller mindre av seg selv.

Spørsmål

Uansett hvor engasjert eller tilbakelemt moderatoren er må man ha utviklet gode spørsmål. Spørsmålene skal være enkle og direkte, men også komfortable, uten å rettlede. Med enkle spørsmål menes det i all hovedsak at man må formulere spørsmålene på en dagligdags måte, siden fokusgrupper er uformelle (Krueger 1998; Wibeck 2000). Min innfallsvinkel var å gjøre dem komfortable ved å forsikre dem om at dette er et tema hvor befolkningen generelt har lite kunnskap og at jeg er mest interessert i hvordan de tenker. På denne måten legger jeg til rette for idéen om at det ikke handler om hva de *kan* men hva de *tenker*. Jeg både sier det rett ut før intervjuet begynner og bruker noen case-innganger underveis, som jeg beskriver senere i teksten. Dette åpner også opp for interessante diskusjoner. Det var lett å utvikle klare spørsmål

---

⁴ Hun poengterer også at faren ved en tilbakelemt forskerrolle kan gjøre at temaene avviker fra settingen forskeren har lagt opp til, og kan til og med undervurdere forskeren (Wilkinson 1998, 190).

slik at det skulle være lett å planlegge forskningsprosjektet, men det var veldig vanskelig å holde seg til formuleringen jeg hadde i notatene mine. Det var fordi formuleringen ofte ikke passet til gruppedynamikken. Med Zoom-gruppen dukket det raskt opp svar på spørsmål jeg ikke hadde stilt enda, men hvis jeg omformulerte kunne jeg hente enda mer informasjon. *Spontan omformulering* var derfor viktig og var mye av mitt kognitive arbeid under alle intervjuene. Jeg ønsket heller ikke at det skulle oppstå misforståelser fordi en 18-åring snakker og tenker annerledes enn en 40- eller 60-åring. Ekteparet hadde for eksempel svært mange detaljerte refleksjoner, hvor jeg kunne i grunnen bare la dem snakke uten å bryte inn. Med Ungdommene var det mindre flyt og jeg måtte stille spørsmålene på flere forskjellige måter for å få tilstrekkelige svar. Alle gruppene hadde altså ulik bakgrunn for refleksjon, og mens jeg åpnet intervjuet forsøkte jeg indirekte å kartlegge både ordbruk og forkunnskaper. Dermed kunne jeg vite hvordan jeg videre kunne utvikle gangen i intervjuet. Jeg oppdaget for eksempel at Zoom-gruppen var svært kunnskapsrike og brukte fagbegreper uoppfordret og interesserte seg særlig for temaet. Kollektivet var gode på å bruke hverandre til å skape meninger. Med Ekteparet så hadde de to svært ulik bakgrunnskunnskap og jeg fikk dermed nyanserte svar og diskusjon selv om fire respondenter hadde falt fra.

Patrick White (2017) skriver at man bør holde språket i forskningen sin så enkel som mulig og kun bruke tekniske uttrykk når det er absolutt nødvendig. Jeg forsøkte for eksempel gjennom case-tilnærming å utforske hvordan man kan bruke en viss «setting» til å ekstrahere tanker. Slik ville jeg koble følelser rundt en spesifikk situasjon til et større bilde. I en case skulle Ungdommene og Kollektivet se for seg at jeg fikk tilgang til alt de hadde på mobilen sin og eventuelt forklare hvorfor det følte annerledes enn å gi tilgang til et teknologiselskap. Zoom-gruppen og Ekteparet skulle se for seg at de skulle laste ned en kinesisk app hvor de ble spurt om å godta personvernerklæring og forklare hva de følte i denne settingen. Med en slik tilnærming kom det opp flere interessante refleksjoner og det ble satt i gang diskusjoner.

Koding og forberedelse av analyse

Jeg har transkribert intervjuene i sin helhet fra det tidspunktet intervjuet endret karakter og kommer over sin innledende fase.. Det vil si at før og etter intervjuet skjer det småprat som ikke er transkribert. Jeg noterer også i parentes når respondentene ler eller det for eksempel blir helt stille i rommet, noe som tolkes og analyseres i sammenheng med settingen.

Jeg startet kodingen med en svært åpen tilnærming til råmaterialet. Jeg fargekodet først spørsmålene mine for å sammenligne de fire fokusgruppeintervjuenes tematiske utvikling og for å bli kjent med dataene. Det var en tematisk organisering av empirien. Deretter ønsket jeg å kvitte meg med *variabeltenkingen*, som Aksel Tjora kaller det (2012). Det er fordi jeg var preget av å arbeide parallelt med det kvantitative designet av datainnsamlingen. Jeg skilte meg fra egne forestillinger ved å utheve respondentenes ord og uttrykk (på et word-dokument) som reflekterte respondentenes virkelighet. Jeg utviklet tekstnære koder som representerte empirien med sine tilhørende analysedata. Ut fra forskningsspørsmålene kategoriserte jeg kodene som er relevant for forskningsprosjektet. Etter å ha samlet koder som overlappet hverandre satt jeg igjen med analysens *hovedtemaer* (Tjora 2012). Kodingen innebar at jeg reduserte intervjuuttalelsene til noen få enkle kategorier som vokste frem i løpet av analyseprosessen. De første kodene kom altså fra respondentenes eget ordforråd og i neste steg kom de fra egen analyse. Til slutt koblet jeg dem opp mot teoretiske begreper (Kvale og Brinkmann 2015, 228). Noen deler av sitatene var svært lett å trekke frem, kode og analysere. Der kunne jeg for eksempel enkelt finne meningsstrukturer og betydningsrelasjoner.

Det viste seg å være utfordrende å kategorisere uttalelser hvor respondentene i større grad reflekterer i uttalelsesprosessen. Da kan svarene gå inn og ut av tidligere spørsmål og være både vage og spesifikke samtidig. Et eksempel er å få svar på flere tidligere spørsmål i én uttalelse. Hele sitatet kunne blitt delt opp og analysert opp mot resten av intervjuet. Slik sto jeg litt fast noen ganger og måtte prøve meg frem, legge det fra meg, tenke og komme tilbake til det. Det handlet mest om hvordan jeg kunne kategorisere sitatet når *jeg* som forsker analyserte helheten som jeg ikke ønsket å presse inn i én forhåndsdefinert kode. Dette tok absolutt mest tid ved forberedelse av analysen fordi jeg ønsket en gyldig fortolkning av intervjuene.

2.3. Kvalitetsvurdering av studien

Reliabilitet og validitet

En undesøkelse blir regnet som troverdig om den har blitt utført på en tillitsvekkende måte (Ringdal 2018). Reliabilitet omtales som «forskningresultatenes konsistens og troverdighet» (Kvale og Brinkmann 2015, 276). Reliabilitet i en undersøkelse kan bestå av en vurdering av elementer, som hvordan dataene er samlet inn og hvordan de analyseres. Mine respondenter

fikk utdelt samtykkeskjema før intervjuene og undersøkelsen i sin helhet var i samsvar med kravene til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Det ble brukt lydopptak av intervjuene som vil bli slettet etter at studien er over. Informantene er anonymisert med unntak av kjønn og alder. Intervjuene ble gjennomført med stor vekt på at informantene skulle føle seg trygg nok til å si ifra om de ville avslutte intervjuene, de fikk god tid til å svare på spørsmålene. Jeg arbeidet med flyt og komfort i gruppen og unngikk å stille ledende spørsmål med mål om at svarene var konsistent med respondentenes egne meninger.

Surveyundersøkelsen ble utført i forbindelse med Norsk medborgerpanel som har strenge krav til personvern. Kravene er noe som oppdateres og forbedres ved behov, og i 2018 ble for eksempel de offentlige aldersvariablene endret for å minimere risikoen for at respondenter er identifiserbare. Spørsmålene mine gikk gjennom ulike vurderingsrunder hvor innspill fra andre prosjektdeltakere og forskere ble utført. Tilbakemeldingene ble tatt hensyn til og innlemmet inn i både spørsmålsformulering og rekkefølge.

Validitet kan beskrives som sammenhengen mellom prosjektets utforming og de spørsmålene som primært motiverte til undersøkelsen (Tjora 2018). Den utvalgte tilnærmingen i denne undersøkelsen tar i bruk metodekombinering for blant annet å kompensere for svakheter innad de ulike metodene. For eksempel kunne jeg ikke stille oppfølgingsspørsmål i surveyundersøkelsen og man kan problematisere generalisering ved intervju. Metodekombineringen styrker validiteten ved at man kan gå i dybden på holdninger og adferd gjennom kvalitativ metode. Også ved å gjøre paralleller til tidligere forskning og teori kan man sikre støtte til en *konseptuell generalisering* ved intervjuene (Tjora 2012). Ved surveyundersøkelsen har jeg også mulighet til å generalisere til den norske befolkningen over 18 år.

Generalisering

Generalisering kan være et implisitt eller et eksplisitt mål i samfunnsforskning (Tjora 2012). Marjan Nadim (2015) skisserer tre ulike posisjoner innen generaliseringsdebatten. Den første handler om at generalisering ikke er ønskelig eller mulig. Den andre staterer at det bør anvendes en form for generalisering i kvalitativ og kvantitative forskningsopplegg. Den tredje handler om at kvalitativ forskning kan produsere lik generalisering som i kvantitativ forskning (2015, 132).

Hos dem som argumenterer for at generalisering ikke er mulig kan kvalitativ forskning betraktes som en ideografisk redegjørelse, med hovedvekt på det som er individuelt og unikt. Generalisering kan da hevdes å være irrelevant fordi funnene anses som unike for hver case. Kvalitativ forskning bør derfor ikke si noe mer utover det som faktisk er studert. Dem som argumenterer for at det bør anvendes en annen form for generalisering innen kvalitativ forskning baserer seg på at et kvalitativt opplegg ikke bygger på sannsynlighetsvalg. Kvalitative generaliseringer foreslås å være kjennetegnet ved ulike mekanismer og prosesser. Dette er en form for teoretisk generalisering som forbinder et sett av teoretiske signifikante elementer (Nadim 2015). Når det gjelder argumenter for generalisering på linje med kvantitative opplegg hevder Gobo (2008) at kvalitative metoder kan representere en populasjon eller et fenomen. Idéen om at representativitet krever sannsynlighetsutvalg avvises og han argumenterer for at utvalgets opplevelser og erfaringer kan overføres til lignende situasjoner.

I denne oppgaven vil det være utfordrende å trekke slutninger utover det kvalitative utvalget. Dette er delvis på grunn av utvalgets størrelse. Det kan imidlertid hevdes at det ikke bare er dem fokusgruppene består av som deler de samme opplevelsene og erfaringene. Fordi det eksisterer lite forskning på området kan det være en mulighet for at analysen av det kvalitative materialet kan være fruktbar for videre forskning på området. Fordi respondentene i spørreundersøkelsen representerer et tverrsnitt av den norske befolkningen og resultatene er gått gjennom de ulike behandlingskravene til UiB, kan konklusjonen som trekkes ut fra resultatene regnes som generaliserbare.

Etikk

Michael Jones skriver at forskerens verdisyn har betydning for valg av emne og forskningsspørsmål (1988). Det har også noe betydning for valg av metode og datakilde i tillegg til at det kan påvirke tolkningen av resultatene. Ulike verdisyn kan forklares med at forskere er mennesker som har forskjellige grunnleggende virkelighetsoppfatninger, ulik ideologisk tilknytning og kommer fra ulike faglige paradigmer og forskningstradisjoner. Alminnelig forskningsetikk står som gjeldende i all forskning, og blant annet forutinntatte idéer og fordommer skal ikke påvirke prosessen. Likevel kan verdiholdninger påvirke ubevisst. Forskning reguleres av en rekke normer som utgjør en samlet forskningsetikk. Man bør ta hensyn til etiske problemstillinger i hele forløpet. Kvale og Brinkmann (2015) legger frem syv ulike problemstillinger. Det er tematisering, verifisering, planlegging, intervjusituasjonen, transkribering, analysering og rapportering.

Tematisering relateres til en forbedring av menneskelige situasjoner, hvor man skal ta hensyn til den menneskelige situasjonen som utforskes. Undersøkelser bør ikke diskuteres kun med hensyn til den vitenskapelige verdien til søken av kunnskap. Etersom det eksisterer lite forskning på området gikk jeg inn i denne oppgaven med den hensikt å undersøke personvernparadokset nærmere. Jeg ønsket å kartlegge og forstå hvorfor man utleverer informasjon om seg selv på nettet i bytte mot noe av relativt liten verdi, som tilgang på en artikkel eller en plattform. Verifisering er forskerens etiske ansvar med å rapportere kunnskap som er så sikker og verifiserer som mulig, noe som innebærer spørsmålet om hvor kritiske spørsmål man kan stille en respondent (Kvale og Brinkmann 2015). Jeg stilte ikke kritiske spørsmål selv om jeg gikk inn i et tema som handlet om hva man foretar seg på internett. Spørsmålene var beregnet til å åpne opp for tanker og refleksjoner rundt det å forholde seg til det digitale og ulike kognitive prosesser for oppstår. Jeg skulle ikke grave i hva de søker på eller skriver i meldinger. Ved planleggingen av studien vurderer man mulige konsekvenser for deltagerne. Behandlingen av personopplysninger er i samsvar med personregelverket, og da NSD og UiB. Respondentene fikk utlevert samtykkeskjema og informasjon om prosjektets formål, anonymisering og behandling av opplysninger. Når det gjelder informasjonsskjema argumenteres det for at det handler om å ha en balanse slik at man i minst mulig grad påvirker svarene. Deltagerne skal ikke vite for mye, men man bør ikke utelate for mye. Dette er en individuell og kontekstuell vurdering for forskeren. Jeg opplevde hos Ekteparet og i Zoom-gruppen at deltagerens gjennomlesning av informasjonsskjemaet var nok for å få relevante svar. Hos Ungdommene og i Kollektivet var det nødvendig med noe mer informasjon og noe gjentakelse av spørsmål for å gi en forståelse av gjennomgående tema. Etter transkribering og analyse må forsker være forberedt på at informanter kan reagere negativt ved gjennomlesning av egne intervjuer eller tolkning av egne intervjuer. Informantene ønsket ikke å lese transkripsjonen, men ønsket å lese oppgaven når den var ferdig.

Refleksjoner

Jeg valgte å anvende en metodekombinering for å få rikere analyse og da belyse fenomenet på en tilstrekkelig måte for denne oppgaven. Det har vært krevende med tanke på utfordringer knyttet til begge forskningsmetodene. I den kvalitative delen av prosjektet gjaldt utfordringene tilgang til- og tilpassing av møter med respondenter på grunn av covid-19. Innhenting av data fant sted i en ekstraordinær periode med tanke på blant annet gjentatt nedstanging av samfunnet og usikkerhet rundt gjeldende regler og anbefalinger angående fysiske møter mellom

mennesker. Jeg ønsket primært å utføre statistiske analyser av ulike faktorer som kan antas å påvirke personvernholdninger, som alder og kjønn. Fokusgruppene var for eksempel gruppert slik at det også ville vært muligheter for å undersøke generasjonsforskjeller. En undersøkelse av Steijn og Vedder (2015) viser for eksempel at ungdommers forståelse av privatliv ved bruk av Facebook viser seg som noe annerledes enn hos voksne. De foreslår at ungdom er mer positive til informasjonsinnhenting og har større tro på at staten beskytter dem, mens voksne forbinder det i større grad med innsamling med statlig overvåkning og er negative. De argumenterer for at ungdommers selvutlevering på internett kan forklares med bakgrunn i livsfase, da det er slik at de nødvendigvis ikke tar med seg holdningen til videre livsfaser. Dette hadde vært interessant å se nærmere på sammen med begrepet «digital natives», brukt av Miltgen og Peyrat Guillard (2014). Det beskriver forestillingen om at unge tar mer ansvar for egen informasjon enn eldre, fordi de i større grad er digitalt ressurssterke. Jeg mener det potensiale for å gå nærmere inn på generasjonsforskjeller og se på hvorfor det tilsynelatende er slik at yngre er mindre bekymret for datainnsamling, men samtidig tar større ansvar for egne data. Jeg vurderte om det teoretisk kunne kobles opp mot historiske begivenheter som kunne antas å påvirker holdningen til de ulike generasjonene.

Jeg la imidlertid bort denne tilnærmingen både med hensyn til avgrensning og på grunn av de tidsmessige problemene som oppsto etter nedstengingen av samfunnet. Jeg valgte å bruke de deskriptive analysene jeg fikk utlevert fra Norsk medborgerpanel og sett de kvantitative dataene i sammenheng denne informasjonen. Dette har på en god nok måte gitt meg en anledning til å forfølge den vitenskapelige nysgjerrigheten min i dette prosjektet. Det er et stående behov for enda mer empiri som går lenger i dybden av personvernparadokset. Mitt bidrag er denne presentasjonen av et nytt perspektiv på fenomenet.

3. Teoretisk rammeverk

Jeg vil i dette kapitlet presentere teoriene som jeg mener er relevant for å forstå kompleksiteten i personvernparadokset. Jeg argumenterer underveis for relevansen ved de tematiske overgangene. Jeg begynner med å gå gjennom utvalgte historiske utviklingstrekk fra et sosiologisk perspektiv for å gi en bedre forståelse av den teknologiske utviklingen. Utviklingstrekkene vil bidra ved å gi mening til nyanser og kompleksitet i egne data, samtidig som det danner grunnlaget for å knytte funnene mine til større trekk ved samfunnet.

En av de viktigste endringene i Europa sin industrielle revolusjon banet vei for en verdensomspennende økonomi og globalisering blir sett på som en av de siste aspektene ved moderniteten (Ates 2008). Jeg anser det Anthony Giddens betegner som *de tre bruddene med det tradisjonelle* som et relevant analytisk utgangspunkt for å ramme inn den teknologiske utviklingen og presenterer det ved å trekke på tanker av Ulrich Beck.

3.1. Utviklingen av det moderne samfunn

Vi står midt i en global digitaliseringsprosess som blir betegnet som en revolusjon, eller den fjerde industrielle revolusjonen (Sejersted 1993; Beck 2016; Schwab 2017; Zuboff 2018; Nagell 2020). Mennesket råder over mer energi og råmateriale enn noen gang og datamaskinen har skapt helt nye industrier. Verden åpner opp for nanoteknologi, genteknologi og at kunstig intelligens skal gi nye muligheter i voksende supermarkeder. Man ser også at mennesker *ønsker* å konsumere teknologi (Harari 2018). Utviklingen kan forklares med noen utvalgte faktorer. I «Modernitetens konsekvenser» (1997) skriver Anthony Giddens at man har beveget seg fra et system basert på produksjon av materielle goder, til et postmoderne samfunn gjerne kalt informasjonssamfunnet. Giddens trekker frem at forandringer i *ekstensjonalitet* og *intensjonalitet* i overgangen fra et tradisjonelt til et moderne samfunn er mer dyptgripende enn i tidligere historiske epoker (Giddens 1997, 13). Det ekstensjonale beskrives som globale sosiale sammenkoblinger og det intensjonale handler om intime og personlige endringer i hverdagslivet.

De tre bruddene med det tradisjonelle

Giddens mener det første bruddet med det tradisjonelle viser til den ekstreme endringen i hastighet, som tydeligst kan merkes ved teknologiske fremskritt. Industrihistorikeren Francis

Sejersted mener en av modernitetens hovedelementer er informasjons- og kommunikasjonsteknologien (1993). Internett er den vanligste teknologien brukt i dag, og grunnet bedrifters fremvekst på det globale markedet har vi et behov for robuste, globale internett-plattformer. Allerede i 1977 beskriver den økonomiske historikeren Alfred D. Chandler jr. (1977) begynnelsen på denne utviklingen ved å peke på tendensen bedrifter hadde for *diversifisering* – å investere i ulike markeder. Konsekvensen av dette er at bedrifter vokser på bekostning av at flere økonomiske funksjoner og andre samfunnsfunksjoner trekkes inn i bedriftsstrukturen. Han kaller det for «det moderne samfunns sentrale organisatoriske enhet». Dagens digitale teknologi er et eksempel på en hurtig fremvoksende og muliggjørende struktur. Ikke bare er det en plattform for innsamling og formidling av informasjon, men internett har fått en mer personlig dimensjon (Quan-Haase 2005; Rieh 2004; Rhee et al 2009). Ulrich Beck (2016) mener endringen ved teknologiske hjelpemidler gir verden en karakteristisk og radikal transformasjon og måten å være menneske på endrer seg ⁵. For eksempel er virtuelle samfunn karakterisert som en sosial revolusjon som bryter opp og hurtig endrer sosiale strukturer slik samfunnet har utviklet over svært lang tid. Den private sfæren med personinformasjon og privat kommunikasjon sklir over i digitale plattformer og effektiviserer sosiale praksiser og rutiner.

Giddens (1997, 15) mener at det andre bruddet viser til endringens rekkevidde, at samfunnsforandringer praktisk talt påvirker hele kloden. Beck (2016) skriver at i moderniteten er vi alle globale aktører. Vi er nå ved det historiske punktet hvor de fleste handlinger er knyttet til den globale orden, som å ta fly eller sende en mail. Vi er, om vi vil eller ikke, påvirket av det som skjer utover våre egne nasjonal-territoriale grenser, og da utsatt for risikoene som kommer ved en hver ny utvikling. I tillegg til risikoene rundt klimaendringer, atomkraft, økonomi og terrorisme, har vi en global utfordring knyttet til det digitale (Beck 2016, 141). Han trekker blant annet frem hvordan alle modernitetens individer er forvandlet til en dataressurs; en kontrollerbar forbruker for transnasjonale selskaper. Vi er kontrollerbare fordi det ikke er tilfeldig hvordan *algoritmene* fungerer. Digitale aktører bruker dem for å manipulere og fasilitere adferd. De knytter brukeres digitale fotspor opp mot en psykologisk modell gjort om til personers følelser, bekymringer og behov. Denne økonomiske ordningen tilfører verden et særegent forhold mellom individ og kapitalisme som har ikke eksistert tidligere (Zuboff 2018).

---

⁵ Beck bruker bevisst ordet metamorfose istedenfor transformasjon, men jeg i min sammenheng at *radikal transformasjon* er et dekkende begrep.

Det tredje bruddet handler om institusjonenes oppstandelse, rolle og karakter (Giddens 1997, 16). Giddens anser institusjoner som holdbare sett med regler og ressurser som både begrenser menneskelig aktivitet, og parallelt tillater dem å trekke på egne ressurser. Han argumenterer for at det er vanskelig for enkeltpersoner å unnsnippe strukturene knyttet til institusjonene, hvor alle er involvert i reproduksjon og endring i kraft av hverdagsaktiviteter. Som tidligere nevnt både innhenter man - og utveksler store mengder informasjon på internett. Datainnsamling i vesten har utviklet seg til å bli en blanding av private og nasjonale interesser. Slik har teknologien utfordret tradisjonelle institusjoners demokratiske kontroll. I lys av dette hevder Beck (2016) at institusjoner fungerte godt i de eldre samfunnsrammene, men at de blir foreldet i utviklingen av nye sfærer, som den digitale. Ett karaktertrekk ved det demokratiske systemet er at det beveger seg sakte, slik at man ikke skal ta for kjappe avgjørelser. Det gjør også at systemet ikke klarer å holde følge med den teknologiske utviklingen (Zuboff 2018; Beck 2016). Når det gjelder institusjonenes rolle, vil jeg særlig trekke frem at Beck (2016) mener vi står overfor en «digital freedom risk». Det handler om at alle stater har en plikt til å beskytte borgernes personvern og borgerne har rett til å beskytte sitt privatliv, en menneskerett grunnlagt av FN (UN artikkel 12). Men, fordi det offentlige ikke klarer å holde følge med teknologiselskapene, utøver de heller ikke i tilstrekkelig grad demokratisk kontroll ved innhenting av data om borgerne sine, og de utfyller ikke sin rolle. Beck (2016) trekker også frem aspektet med at digitale prosesser er *usynlige*, noe som begrenser institusjonenes og borgernes motstand. Det er en viktig faktor fordi med usynlighetsaspektet skiller disse risikoene seg fra andre risikoer i moderniteten, som terrorisme eller atomkraftulykker, som har fysiske og synlige konsekvenser.

3.2. Strukturasjonsteori og modernitetsteori i lys av teknologi

I et forsøk på å forstå teknologien som et kontinuerlig sosialt og fysisk konstruert fenomen i analysen vil jeg trekke på strukturasjonsteori i analysen. Jeg benytter meg av strukturasjonsteori for å utforske forholdet mellom samfunn, teknologi og individ – aktør og struktur. For eksempel kan interaktiviteten Giddens tilegner individets adferd knyttet til rutiner være et nyttig utgangspunkt for diskusjon for å forstå hva som foregår i gapet mellom holdning og handling, da teknologi kan sies å være institusjonalisert. Jeg ser også et behov for å se trekke på modernitetsteorien forstå hvordan Giddens (1997, 1991) påpeker at *tillit* forener vår relasjon til andre mennesker og til det moderne samfunns komplekse institusjoner.

Strukturasjonsteori er en sosial teori, utviklet av Anthony Giddens. Ved å anvende strukturasjonsteori for å forstå forholdet mellom teknologi og mennesker kan man hevde at teknologi oppnår strukturelle egenskaper. Det kan overordnet forklares ved at teknologien er et produkt av mennesker, og det er mennesker som tilegner den en mening (Orlikowski 1992). Når den deretter brukes i praksis blir den institusjonalisert. Ved å sette teknologi inn i et system av menneskelig handling kan man utforske om mennesker blir påvirket av et sett med strukturer når de tar personvernbeslutninger som får dem til å ha en annen adferd enn det som stemmer overens med oppgitt holdningen. I *theory of structuration*, tar Giddens (1984) et dualitetsperspektiv som balanserer handlefrihet og struktur, slik at sosiale handlinger og sosiale strukturer settes inn i et gjensidig forhold. Det er ikke i seg selv teknologi er viktig, det er gjennom menneskers handling ved vedlikehold og tilpasning at teknologien får en mening. Teknologi kan derfor sees på som både en objektiv virkelighet og et sosialt konstruert produkt.

Aktør / struktur

Strukturasjonsteori rammer inn adferd som en balanse mellom struktur og handlefrihet, der strukturen refererer til regler og ressurser som former folks adferd (Giddens 1984). Det han kaller *agency* er en referanse til folks evne til å handle ut fra deres frie valg. Slik begrenses antall valg som er tilgjengelig for mennesker gjennom strukturer. Forholdet mellom *agency* og *strukturer* har vært gjenstand for en lang tvist blant sosiologer. Giddens la frem en ny tilnærming til dette emnet, hvor kjernen i teorien ligger i forestillingen om *dualitet og struktur*. Strukturer er mediet for beslutningstaking, men er også resultatet av agentenes beslutningstaking. På den måten har strukturen en dynamisk natur som gjengis ved praksis. Agenten er regnet som Giddens aktørbegrep og han tar utgangspunkt i at aktøren både er kunnskapsrik og refleksiv (Kaspersen 2001). Aktøren har kunnskap, en ressurs for å forstå det som skjer rundt oss og som gjør at vi kan handle på bakgrunn av den. Agency regnes som handlingsbegrepet til Giddens, hvor handling er *evnen* til å handle, ikke intensjonen bak (Kaspersen 2001). Det er gjennom den *praktiske bevisstheten* kunnskapen eller handlingskyndighet kommer til uttrykk, hvor man handler uten å behøve å reflektere over hvorfor eller hvordan (Giddens 1986). Ved en eventuell refleksjon over egne eller andres handlinger bruker aktøren *diskursiv bevissthet*. Det er gjennom selvrefleksjon og refleksjon Giddens hevder at man kan gjøre deler av sin praktiske bevissthet til en diskursiv, og slik reflektere over egne og andres handlinger (Fürst og Nilsen 1998).

I sin modernitetsteori bruker han begrepet *refleksivitet* som et forhold hvis bidrar til forandingsprosesser (Giddens 1992). Refleksivitet er et hovedtrekk Giddens beskriver i overgangen til det sen-moderne, eller høymoderne. Han betegner det som en kombinasjon av å *tenke over* og å *gjenspeile*. Hos Giddens (1992) forekommer det to former for refleksivitet, hvor den ene er et allment trekk ved menneskelig handling. Dette kaller han for *refleksiv handlingsovervåking*. Når individet tar en vurdering av handlingsstrømmen man befinner seg i hevder Giddens at man regulerer atferden i forhold til hvordan man blir oppfattet av andre. Dette knytter jeg til Meads begrep om *selvet* og hans *speilingsteori* (Mead 1934). Han hevder at selvet dannes ved forståelsen av å være en del av et samfunn, hvor vurderinger av flere signifikante andre veier tungt i dannelsen av identitet og selvverd. Mennesker er handlende individer som koordinerer sine handlinger i møte med andre i sine omgivelser. Begrepet om sosiale handlinger regnes som den kontekst hvor ens handlinger blir tolket og oppfattet. Det eksisterer gester som forstås som *vanlige* og forventet. Det tilsier at gestene blir symbolet for videre kommunikasjon, og er en del av det som kalles *symbolsk interaksjonisme* (Imsen 2010). Den andre formen handler om et mer særegent trekk ved moderniteten og refererer til kunnskap og mening. Særlig gjelder det når samfunnsutvikling foregår på et institusjonelt nivå, hvor det har betydning for skapelsen og forandringen ulike systemer. I moderniteten vil det si at konvensjoner er radikaliseret, hvor den teknologiske intervensjonen i den materielle verden er et eksempel på dette (Giddens 1997). Det moderne samfunnsliv vil undersøkes og omformes gjennom refleksivitet, og systemer endre sin karakter. Institusjonell refleksivitet er hovedkraften bak et stadig mer radikalt brudd mellom moderne institusjoner og tradisjoner, hvor deres kontrollsystem trenger seg i økende grad inn og over grensene for sosial handlingspraksis. Giddens (1997) mener denne påtegningen kan føre til en institusjonelt bundet opplevelse, som betyr at individet blir presset til å glemme eller se bort fra tradisjon eller alternative handlinger.

Beck (Beck et al. 1994, 6) har beskrevet refleksivitet som en autonom overgang fra industrisamfunnet til risikosamfunn, ikke noe folk velger, men iboende i selve refleksiv modernitet (Beck et al. 1994, 6). Imidlertid bør det bemerkes at Beck skilte mellom refleksivitet og refleksjon. Refleksjon, for Beck, var selvbevisst, bevisst og likestilt med kunnskap. I Becks (et al. 1994) utgreiing er refleksivitet ikke noe man viser til ved at folk er mer gjennomtenkte i samspillet med den sosiale verdenen. For ham tvinger refleksiv modernisering ganske enkelt folk til å konfrontere virkningene av risikosamfunnet og de påfølgende truslene mot grunnlaget for industrisamfunnet. Disse risikoene inkluderer medfølgende risiko for blant annet global

oppvarming og teknologisk utvikling. Becks bruk av refleksivitet er spesifikk for en forbigående periode med modernisering.

Handling er en strøm av begivenheter

Handlinger er ifølge Giddens en flyt av begivenheter, og det er kun aktuelt å diskutere enkeltstående handlinger om aktøren reflekterer diskursivt over en konkret handlingsbegivenhet (Kaspersen 2001). Men, enkelthandlinger kan ikke forklares med konkrete intensjoner. Dette er på bakgrunn av at intensjonalitet bør forstås som en menneskelig innebygd prosess som inngår i en hendelsesflyt, hvor intensjon og motivasjon er en prosess. De fleste av våre hverdagspraksiser er ikke direkte motivert, men er basert på rutiner og da automatiserte prosesser. De konkrete motivene forekommer da om rutiner brytes (Kaspersen 2001). Det kommer også frem hos Giddens at det eksisteres ubevisste motiver for handling, hvor kunnskapen og handlingskyndigheten fremstår i en fordreid form.

Struktur

Giddens hevder at sosiale systemer er mønstre av handlinger foretatt av aktørene eller grupper av mennesker på tvers av tid og rom. Handlingsgjentagelse produserer og reproducerer samfunnet og gir det et strukturelt og systematisk preg. Han skiller mellom struktur og system, hvor strukturer er karakterisert ved fravær av handlinger. Strukturer er kun til stede som en mulighet og eksisterer kun i aktørens hukommelse ved refleksjon over en tidligere utført handling. Det eksisterer ikke ytre rammer som legger føringer på handlingen, men de strukturelle egenskapene består av regler og ressurser. Aktøren trekker på disse i produksjonen og reproduksjonen av det sosiale livet og dermed også strukturen. *Reglene* betegnes som fortolkningsskjemaer som muliggjør det å tilegne mening til en situasjon og sosiale normer vil nedsette hva som er akseptabelt og hva som er uakseptabelt. Det er reglene som ligger grunnlaget for aktørens kunnskap, eller da kyndighet. *Ressursene* betegnes som autoritative ressurser og allokativer ressurser, og kan beskrives som makt over andre og makt over ting. Dette kan brukes for å påvirke både fysiske og sosiale hendelser, og vil da si at strukturer både er begrensende og muliggjørende. Ved fravær av ressurser og regler vil aktører ikke kunne ta aktive beslutninger på en kompetent måte (Aakvaag 2008). Aktive beslutninger basert på informasjonsbearbeiding preger livet til det moderne mennesket, fordi den sosiale ordens endring i møte med globaliseringens karakter har omrokkert på de tradisjonelle samfunnskomponentene. *Selvet* er ikke lenger passivt og determinert av eksterne påvirkninger,

men har utviklet seg til et refleksivt prosjekt, hvor det konstant utsettes for valg, vedlikeholdskrav og revidering av sin identitet.

Identitet og tillit

Giddens (1996) beskriver vår tid som senmoderne, preget av refleksiv modernisering. Modernitet er et institusjonelt fenomen, noe som flettes inn i individers tilværelse. Selvaktualisering og selvrealisering i moderniteten er en del av individets refleksive prosjekt. Dette kan forsås som muligjørende ved at individet har større autonomi og handlingsfrihet i eget liv. Det er også slik at individet utsetter seg selv for revidering av egen identitet, som da underbygges av høymodernitetens underliggende usikkerhet. (Giddens 1996). Når samfunnet blir mer dynamisk får dette konsekvenser for identitetsdannelsen. Individer utsettes for ulike former for risikoer, og stilt overfor mer endring, flere valg og krav om mer kunnskap. Det betyr at identitet i mindre grad knyttes til stabile sosiale forventninger, men mer er noe man må velge selv - man kan være den man vil være. Det kan bli problematisk når mennesket skal handle uten klar rettleiding. Å lene seg på ekspertkunnskap skal tone ned og rasjonalisere uberegnelige faktorer som påvirker valg man tar. Fordi de ulike ekspertgruppene *strides* forblir individet forvirret og nølende og Giddens (1996, 11) skriver for eksempel at selvet må løses i et «forvirrende virvar av muligheter og tilbud». I en eventuell utveining av usikkerhet blir *tillit* et essensielt trekk ved det moderne menneske. Det er et grunnleggende fenomen ved utviklingen av personlighet og er tett forbundet med ontologisk sikkerhet. Ved utviklingen av identitet og personlighet er den ontologiske sikkerheten kognitivt og emosjonelt forankret i den praktiske bevisstheten som preger vår refleksive handlingsregulering (Giddens 1996).

Tillit er noe som kjennetegner relasjoner mellom mennesker, og mellom mennesker og institusjoner. For eksempel diskuterer Niklas Luhmann (1999) tillit opp mot det å være trygg på at våre forventninger vil oppfylles, hvor det handler om å fritt delta i sosiale relasjoner basert på risikokalkulasjoner. Giddens (1997, 32) beskriver tillit som en spesifikk type fortrolighet hvor all tillit kan betegnes som *blind tillit*. I boken *Modernity and Self-identity* (1991) argumenterer han for at dette legger grunnlaget for den ontologiske sikkerheten som preger menneskets tillitsforhold til modernitetens komplekse systemer og institusjoner. I det førmoderne var tilliten personifisert, basert på ansikt til ansikt relasjoner. I det moderne er tilliten anonymisert og mennesker er avhengig av å ha tillit til blant annet teknologiske systemer fordi det er en viktig del av dagliglivet. Likt refleksivitet er *utleiringsmekanismer* et grunntrekk ved moderniteten (Giddens 1997). Det er når lokal, førstehåndserfart kunnskap erstattes av

abstrakte ekspertsystem, eller da ekspertkunnskap. Det regnes som en profesjonalisering av nye områder, som for eksempel moderne teknologi hvor folk blir avhengig av en kompetanse som de ikke har tilgang til gjennom nære relasjoner. Dette skaper nye former for risiko; det er gjennom ekspertkunnskap man tenker risiko og forholder seg til usikkerheten gjennom tillit. Moderne mennesker må ha tillit til ekspertsystemer og at de fungerer som de skal. For eksempel har det tidligere vært slik at institusjoner ofte baserte seg på interaksjon mellom ansatte og menneske, mens dagens samfunn erstatter denne institusjonelle strukturen med det å koble menneske med programvare. Luhmann (1999) skiller mellom personlig tillit og systemtillit og mener forskjeller på dem er at et system mangler det relasjonelle aspektet. Det handler blant annet om at man former tillit til en person basert på en vurdering av deres personlighet, hvor et system for eksempel ikke kan holde et moralsk løfte. Man kan altså ha tillit til en person man låner penger til, men man kan ikke ha tillit til pengenes valuta. Både Giddens (1997) og Luhmann (1999) mener tilliten vi opparbeider til systemene er basert på vår forståelse av systemet som helhet, kombinert med våre møter med menneskene som bemanner de ulike rollene systemet opererer med.

Avslutning

Giddens har vært utsatt for kritikk som mener strukturasjonsteorien er lite konsistent (Atkinson 2007). Det poengteres at aktøren har et behov for å opprette rutiner i dagliglivet i tillegg til å ha en refleksjonsprosess knyttet til en rekke valg. Giddens (1996) argumenterer for at det rutiner skaper en følelse av kontinuitet, men at det ikke er slik at livet kun innebærer strikte rutiner. Han fremhever at kreativitet også er et rutinefenomen, grunnleggende for følelsen av sammenheng og trivsel. Fordi rutiner ikke utføres automatisk må aktøren være årvåken for å holde gangen i det sosiale livet. Det vil si at fordi de er rutinerte er de også refleksive og åpne for endring i lys av identitetens flyende karakter. Han viser til hvordan livsplaner ofte blir forstyrret av ulike risikobudskap som produseres i moderniteten. Da foretar individer en rekke avgjørelser basert på en *risikovurdering* for den videre retningen i livet. Dette er noe Giddens betegner som *fateful moments* og er noe som springer ut av eksistensielle kriser. Dette oppstår når individers vaner viser seg å være skjøre og utilstrekkelige (Shilling 2008). Fordi begreper og teorier har ulik status kan det være noe problematisk å anvende strukturasjonsteori med sterkt abstraksjonsnivå på empirien med svakt abstraksjonsnivå. Det er mulig det ikke er meningsfullt å gjøre det helt slik, men at det å trekke på teorien vil være noe mer fornuftig (Giddens 1986). Modernitetsteorien er ment å være idealtypisk samtidig som man får empiriske eksempler på endringer i det moderne selvet (Giddens 1991:80).

4. Modernitetens konsekvenser

Jeg har valgt å se nærmere på nyliberalismen som den ledende ideologiske tankegangen i det Giddens kaller høymoderniteten. Det er relevant for å gi et bilde av hvordan nyliberalismen i senere tid har blitt en systematisk pådriver for modernitetens forandringer. Det blir først en kontekstuell gjennomgang som kan vise hvordan deregulering, privatisering og et økende globalt marked har tilrettelagt for økonomisk vekst på bekostning av privatlivet. Nyliberalismen har hatt en overbevisende effekt på måten mennesker tenker. Den har blitt inkorporert inn i hvordan vi tolker, handler og forstår verden (Harvey 2005). Det har endret både de ytre og indre strukturene enkeltmennesket lener seg på og har tillit til. Det vil derfor også være hensiktsmessig å presentere hvordan dette parallelt har vært en faktor i utviklingen av en ny forståelse av individet. Jeg går deretter over til å se på psykologien bak teknologien. Sentralt for oppgaven min vil være at nyliberalismen er noe som gjenspeiler seg i måten man til nå har valgt å håndtere teknologisk innovasjon, både som enkeltmenneske og som verdensomspennende tech-selskap. Jeg trekker til slutt på Ferdinand Tönnies sine sosiologiske begrep *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* for å se nærmere på endringer i det sosiale systemet ved digital utvikling. Det er noe som kan hjelpe å nyansere analysen av de kvalitative dataene.

4.1. Nyliberalismen

Det har lenge eksistert en polariserende debatt mellom dem med sosialdemokratiske interesser og dem som ønsker å liberalisere reguleringer og da reetablere markedsfrihet (Harvey 2005, 13). Et historisk tilbakeblikk viser oss at den industrielle revolusjon (1760-1840) oppmuntret til nye produksjons- og investeringsformer. Det oppsto nye kapitalistiske strukturer basert på produksjon, forbruk og internasjonal handel (Ates 2008). Den store depresjonen i 1930-årene truet den nyetablerte ordenen, og en ny verdensorden var nødvendig (Harvey 2005). Det var vanlig å være aktiv gjennom Keynes-modellen og man beveget seg mot variasjoner av den sosialdemokratiske orden⁶. Opp mot 1970-årene kombinerte man et fritt marked med ulike velferdsordninger og krisen på 70-tallet kan sies å være en hovedfaktor for hvorfor flere stater lente seg mot nyliberalistisk tankegang.

---

⁶ At staten griper inn i eller til og med erstatte markedet prosesser for å oppnå målene om fred, arbeid, stabilitet og velferd (Harvey 2005)

Nyliberalismen har blitt den ledende ideologien i vesten og legger særlig vekt på drivkraften bak frimarkedskapitalisme; friheten til å kjøpe og selge. Den krever derfor lite institusjonelt rammeverk og gir konstant kritikk rettet mot sosialdemokratiets velferdsstat, med sin sterke institusjonelle involveringskraft. Storbritannias Margareth Thatcher reformerte finans- og sosialpolitikken med ønske om å gjøre slutt på hvordan den sosialdemokratiske staten tidligere hadde utformet politikk (Harvey 2005, 22)⁷. I nyliberalismens navn reduserte hun fagforeningenes makt og angrep alle former for sosial solidaritet som hindret fleksibilitet i markedet. Hun stanset til en viss grad utviklingen av velferdsstaten og økte privatisering av statlige selskaper. Hun reduserte skatt, gjorde det lettere for entreprenører og skapte et økonomisk klima for *utenlands investering* (Harvey 2005, 23).

Internasjonale institusjoner som Pengefondet og verdensbanken ble født gjennom Bretton-Woods avtalene og OECD og WTO vokste også frem. Markedsliberalismen ble programfestet i alle disse institusjonene, også i EU gjennom prosjektene «det indre marked» og «Maastricht-traktaten» (Skarstein 1998)⁸. En enorm rekke avtaler med bismak av nyliberal tankegang skyter fart på globaliseringen, hvor særlig bestemmelsen om at transnasjonale selskaper får *massiv beskyttelse* mot statlige inngrep er verdt å merke seg i lys av datainnsamling. Giddens (1997, 57) mener at veksten i vestlige samfunn skyver økonomiske interesser foran den politikken statene fører på nasjonale arena. For eksempel vil uregulerte markedskrefter frembringe monopoler til fordel for store selskaper. Dette er i dag til fordel for de største teknologiselskapene fordi det eksisterer en sterk sammenheng mellom muligheten til å tjene penger og mulighet for teknologisk innovasjon. Diversifisering, ved at bedrifter utvider sitt interessefelt, har i dag forgrenet seg videre til innhenting av informasjon om enkeltmennesket basert på deres egen selvtutlevering på ulike digitale plattformer. Diversifisering har bidratt til å innlemme hverdagslige handlinger inn digitale markedssystemer. Teknologiselskapene har i det voksende informasjonssamfunnet ridd på bølgen av lite statlig regulering og mulighetene som hastigheten og rekkevidden internett har skapt. De inngår ikke i den sosiale kontrakten likt de ville innad en nasjonalstat, men er frispillere som dikterer egne betingelser.

---

⁷ Margareth Thatcher ble valgt som statsminister i Storbritannia Mai 1979. Hun står bak bevegelsen «Thatcherismen» som kan oppsummeres med; frie markeder, lave skatter, liten stat, uavhengighet, individualitet og selvbestemmelse. Teoretikere hevder i dag at bevegelsen var økonomisk og sosialt selvdestruerende (Young 2013c).

⁸ Med moderne revisjoner av disse avtalene kan man i dag ta kvalifiserte flertallsavgjørelser hvor medlemslandene kun unntaksvis har vetorett (Tvedt 2021).

Modernitetens ustabilitet er blant annet et resultat av institusjonalisert endring i økonomiske og sosiale praksiser og assosieres med nyliberal tankegang. I dag krever informasjonssamfunnet tilgang til *all* menneskelig handling slik at man lettere kan ta økonomiske avgjørelser på det globale markedet. Dette har skapt digitale aktører som er blitt en uforutsigbar maktfaktor fordi de formes av markedsprinsipper og kommersielle eiere (Østerud, Engelstad og Selle 2003, 129). Ved å gi aktører med tilgang på data stor kontroll, kan de selge individuelle brukeres aktiviteter for profitt (Cheney- Lippold 2011; Fuchs 2014). På lik linje som klimaforskere kritiserer menneskets utnyttelse av naturressursene, kritiserer samfunnsforskere teknologiselskapene for opportunistisk utnyttelse av menneskesinnet (Zuboff 2018).

En ny forståelse av individet

Historikeren Alexis de Toqueville (1805-1859) skrev at det var konsekvensen av den protestantiske reformasjon som førte til at individet fikk en ny betydning (Senneth 2016). Denne nye forståelsen av subjektet er at det er fritt fra samfunnet. Mantraet var at i moderniteten eksisterer man kun for seg selv og for seg selv alene (Senneth 2016; Thorsen 2021). En oppfatning som riktignok gir gjenklang i det berømte sitatet fra Thatcher;

«And, you know, there's no such thing as society. There are individual men and women and there are families. And no government can do anything except through people, and people must look after themselves first» (Harvey 2005; Young 2013a;2013b).

Parallelt har både selskaper og myndigheter lenge henvendt seg til individualiteten ved å tilby produkter, informasjon, utdanning og underholdning tilpasset individets unike behov og ønsker (Beck 2016, 137). Tidlig i moderniteten beskriver filosofen Theodor Adorno (1903-1969) det han kaller for «the massification of consumer taste» (Welty 1984). Det handler blant annet om hvordan selskaper gir inntrykk av å møte individuell etterspørsel. Det representerer hvordan kapitalistiske krefter lenge har sett på menneskesinnet som en *manipulerbar verdi*. Dette har blitt forsterket ved teknologisk innovasjon. For eksempel i dag er digitale selskapers måte å skaffe annonseinntekter på samtidens mest *intense* forsøk på overtalelse. Markedskreftene har i akten på profitt normalisert det å motta skreddersydd informasjon basert på individets digitale adferd, også kalt *selvutlevering*. Samtidig har forbrukerinteresse samlet seg rundt lovnaden om individuell lykke og personlig utvikling og er innebygd i produktene. Markedet trer inn i det digitale og blir en del av menneskers digitale handlinger. Dette har endret hvordan individet forholder seg til seg selv og samfunnet rundt seg. For eksempel hevder Beck (2016) at man har

satt i gang et *psykisk* brudd med moderniteten. Det moderne mennesket er ikke bare fri til å velge, det er tvunget til å ta valg og bære *konsekvensen* av det valget. Tydelige tradisjonelle rammer som hierarkier og kategorier blir uklare i den digitale prosessen. Forbrukeres kollektive identitet undergraves av at reklame eksponeres direkte til individet og fratrar den muligheten til deltagelse i et diskursivt rom. Dette setter individet i en *isolert* posisjon (Beck 2016). Det er da uunngåelig at en *utvisking* av mentale festepunkter produserer *usikkerhet* hos individene som opptrer i det digitale. Det vi i dag kjenner som å *nå brukeren* med personlig rettet informasjon gjøres ved å plukke individet fra hverandre og analysere det. Datateknologien har spredd markedslogikk, hvor vi ikke lenger *har* markeder i samfunnet men samfunnet *er* et marked og alt er til salgs (Beck 2016). Konsekvensen er at menneskets behov for sosial tilhørighet og å være trygg på egen identitet er intensifisert og har blitt kommersialisert. Den strukturelle ubalansen mellom bedrifter og forbruker blir større. De demokratiske systemene som skal beskytte individet er svekket og det økonomiske systemet er rigget for å tjene penger på enhver menneskelig handling (Zuboff 2018).

4.2. Teknologiens design

Innenfor et juridisk perspektiv eksisterer det ikke en entydig definisjon av personvern (Schartum og Bygrave, 2016). Det er et kontekstavhengig konsept, som til dels grunnet den teknologiske utviklingen, er relevant for tiden den brukes i. Det er sårbart for påvirkning fra ulike kapitalistiske krefter og kan ved rask utvikling sett i den overnevnte konteksten grad konkurrere mot kapitalistiske krefter. Samtidig ser man i dag at det legges større vekt på individets valgmuligheter, hvor et informert samtykke skal fungere som rettslig grunnlag for innhenting av individuell data. Jeg går nå over til å se nærmere på designet bak den teknologien vi blir presentert for. Når vi mener vi tar en veloverveid beslutning om å kommodifisere vår personlige informasjon i bytte mot ulike tjenester, er plattformenes digitale design viktig å undersøke nærmere. Her er jeg inspirert av det Richard Senneth kaller for «friksjonsfri teknologi». Han uttrykker bekymring over hvordan den nye brukervennlige teknologien gjør oss *passive* (2016, 146). Jeg vurderer særlig noen enkelte psykologiske teorier som viktige for å forstå dette fenomenet. Ved å se på menneskelige prosesser gjennom kognitive skjevheter og heuristikker går jeg dypere inn i *hvorfor* vi gjør som vi gjør i det digitale, noe som kan også hjelpe meg å forstå respondentenes kognitive prosesser.

Friksjon

Når en algoritme har store mengder data kan den få i oppgave å hente maksimalt med klikk, som igjen skal føre til *mersalg* av produkter. Det er også slik at den tekniske designeren er klar over at jo *mindre* motstand brukeren møter, jo mer sannsynlig er det at man utfører en automatisert handling (Roose 2018). Bill Gates var den første til å bruke begrepet *friksjonsfri kapitalisme*, eller da «the friction-free economy» (Chapman 1996). Det var et tilskudd til diskusjonen om fordeler og ulemper med å forflytte store deler av markedet over i det digitale. Friksjon i henhold til dette vil være når man fysisk må gå og undersøke eller ringe og forhøre seg med eksperter, stå i kø eller lete etter varer etc. Det hevdes at med friksjon oppnår man et visst kunnskapsnivå som hjelper selvet med å ta smarte, veloverveide avgjørelser. Begrepet har videreutviklet seg til brukervennlig teknologi, eller da *friction-free tech* (Senneth 2016). Her handler det om hvor enkelt – friksjonsfritt – det er å utføre enhver handling digitalt. Forskjellen på de to beskrivelsene av *friksjonsfritt* er at det første handler i størst grad om å gjøre noe *fysisk* enklere. Det andre begrepet handler om å redusere kognitiv friksjon, å gjøre *kognitivt arbeid* enklere. For eksempel kaller Mark Zuckerberg Facebook-formelen sin for «friksjonsfri deling» (Roose 2018). Det handler helt grunnleggende om at han ønsker en digital handling skal være så enkel som mulig, slik at brukeren skal slippe å tenke på den tekniske prosessen. Med andre ord; det teknologiske designet *gjemmer* kompleksiteten i teknologien for brukerne. Tidligere Facebook designer, Bobby Goodlatte, bekrefter at teknologibransjen mener reduisering av friksjon er svært lønnsomt. Et design som friksjonsfri deling eksisterer som et verktøy med ett mål for øye; å få brukere til å dele informasjon oftere, og da øke mengden data tilgjengelig for annonsemålretting (Roose 2018).

Kognitivt arbeid

Menneskets kognitive arbeid i det digitale er psykologiens bidrag til digital adferd- og beslutningstaking. Teoriene kan fortelle oss blant annet at friksjonsfri oppgaveløsning minker kognitiv planlegging, forståelse og kunnskapsgjenhenting. Minimert teknologisk motstand fører altså til *reduisert kognisjon* (Gardiner og Hampton 1985). Dette er tett knyttet til teorier om brukeres *rasjonalitet* ved individuell beslutningstaking i det digitale (Acquisti og Grossklags 2005; 2007). Det går ut på at menneskelig digital beslutningstaking påvirkes av *kognitive skjevheter* og *affektheuristikker*. En kognitiv skjevhet kalles også for kognitiv bias og handler om når psykiske faktorer påvirker valget du står ovenfor, slik at rasjonalitet ikke er mulig i utvalgte sammenhenger. Heuristikker er i denne sammenhengen kognitive snarveier. Et relevant eksempel på en kognitiv snarvei er at individer forbinder en digital tjenestes

troverdighet med internettsidens design og utforming (Acquisti og Grossklags 2007). Inspirert av arbeidet til Amos Tversky (1974) og Daniel Kahneman (2012) hevder de at sentrale kognitive skjevheter i denne sammenhengen er at digitale brukere tror at de har mindre risiko enn andre til å oppleve en negativ hendelse⁹. Det er også slik at digitale brukere mener de har mer kunnskap om teknologi enn de egentlig har. Det hevdes også at jo mer kontroll individer får over personinformasjonen sin, jo mer utsetter man seg for høy personvernrisiko, til dels på grunn av økt selvillit. *Affektheuristikk* er derimot den mest etablerte menneskelige beslutningsforstyrrelsen, og refererer til en mental snarvei hvor mennesket tar avgjørelser basert på umiddelbare affektive inntrykk (Slovic et al. 2002). Når mennesker bruker teknologiske løsninger de ikke forstår, slipper de å tenke på hvorfor noe er som det er. Når hverdagslige kognitive prosesser blir flyttet over i det digitale, endres betingelsene for beslutningstaking slik man er vant til. Dette gjør det enkelt for digitale aktører å påvirke brukere til å ta bestemte beslutninger. Sagt på en mer anvendelig måte, så mener Kahneman (2012, 23) at vi tar umiddelbare beslutninger basert på det vi kaller *System 1*. System 1 er den delen av hjernen vår som tar automatiske avgjørelser uten at vi tenker over det. Den oppførselen som gjør oss mennesker spesielle er et annet sett av mentale prosesser, som kalles *System 2*. Dette består av rasjonelle vurderinger, strategisk tenkning og vurdering. For det meste fungerer vi på System 1, fordi det er ikke gjennomførbart å stille spørsmålstegn ved vår egen tenkning ved *rutinebeslutninger*. System 2 er svært langsomt og da ineffektivt i hverdagen, og han sammenligner det med hoderegning; en viljestyrt aktivitet som krever anstrengelse (Kahneman 2012, 35). System 1 er derimot tilknyttet automatiske handlinger som krever nesten ingen anstrengelse. På den måten er internettbrukere i en mer *påvirkelig tilstand* om de utfører automatiserte, friksjonsfrie handlinger fordi de i større grad utelater strategisk tenkning.

4.3. Sosiale praksiser i det digitale

En av konsekvensene ved den digitale utviklingen er at store deler av menneskelig kommunikasjon er flyttet over i det digitale, med sosialiseringaspektet hengende ved. Behovet for å tilhøre et kollektivt fellesskap kan antas å være et menneskelig trekk og vil alltid eksistere. Det er ingen overraskelse at kapitalismen former sosiale relasjoner. For 100 år siden var det

---

⁹ Tversky og Kahnman med *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases* (1974) og Kahnman med *thinking fast and slow* (2012)

nye produksjonsmidler som formet massesamfunnet og bruken av sosiale medier kan for eksempel sees på som en form for post-tradisjonell samfunnsbygging (Zuboff 2018). Den tyske sosiologen Ferdinand Tönnies lanserte i 1887 teorien om forholdet mellom Gemeinschaft og Gesellschaft. Han innførte begrepene som teoretiske verktøy for å bedre forstå forskjellene i sosiale nettverk ved moderne storbyer og ved tradisjonelle landsbyer. Tönnies (2003) henviste i sine teorier til to former for samfunn, hvor Gemeinschaft betegner et tradisjonelt samfunn med sterke bånd hvor det eksisterer avhengighet mellom individene. Gesellschaft betegner i sin forstand en situasjon hvor individene handler på bakgrunn av instrumentell egeninteresse. Tönnies regnet familien som et perfekt uttrykk for Gemeinschaft. Denne formen for samfunn vurderte han som et mer generelt uttrykk basert på stedstilhørighet, felles tro og slektskap. Han la frem globale *trossamfunn* som forsiktige eksempler på Gemeinschaft sammen med *klasseidentitet*. Han argumenterte med at ulike grupper vil oppfatte seg som medlem av et fellesskap ved å befinne seg i tilnærmet like situasjoner, som småbønder og føydale grupper. Dette uttrykkes i sterke sosiale bånd ofte gjennom det vi kan kalle stabile sosiale grupper. Det handler i stor grad om gruppeidentitet, som karakteriseres som tydelige og sterke. Tönnies vurderte Gesellschaft som et moderne samfunn hvor mellommenneskelige bånd som regel er karakterisert av en upersonlig form. Eksempler på Gesellschaft var næringslivet, hvor det var gjensidig avhengighet gjennom interesser som holdt dem sammen. Her er det oftere individer som kun i begrenset forstand deler lik orientering. I en slik sammenheng står gruppeidentitet svakere. Ved å trekke på Tönnies teorier kan det være mulig å vurdere ulike digitale plattformer som Gesellschaft samfunn. Der er utgangspunktet formelle institusjoner som består av private selskaper med formelle regler og retningslinjer. Det har samtidig skapt en anledning for nettbrukere å tre inn i noen virtuelle samfunn som kan vurderes som Gemeinschaft samfunn, som Facebook, et sted hvor de utvikler og pleier sosiale bånd. Denne tilnærmingen kan benyttes for å forstå hvordan de sosiale systemene har endret seg og de kan brukes for å forstå hvordan respondentene opplever å være i det digitale.

5. En portal til den digitale verden

Dette første analysekapittelet finner grunnlag for hvordan respondentene forholder seg til å ferdes i det digitale. Ettersom tidligere forskning er dominert av kvantitativ tilnærming, kan jeg bidra med egne data gjennom hovedfokus på kvalitativ metode. Gjennom kvalitativ analysestrategi vil jeg gå nærmere inn på ulike individers egne betraktninger. Med et nedenfra- og opp perspektiv basert på respondentenes diskusjon og refleksjon skal jeg presentere et bilde av hvordan det kan oppleves for enkeltmennesker å orientere seg i dette unike landskapet på ulike betingelser. Jeg delte inn fokusgruppene etter alder; Ungdommene 18-19 år, Kollektivet 20-29 år, Zoom-gruppen 30-49 år og Ekteparet 50-79 år.

Teknologien dominerer hverdagslivet

Et aspekt som kommer tydelig frem er at den digitale teknologien påvirker måten livet leves på. Digitale handlinger blir en selvfølgelig del av hverdagen til blant andre «Bjørn» fra Zoom-gruppen, som forteller; «Det er det første jeg gjør når jeg står opp og det siste jeg gjør. Konstant gjennom dagen bruker man telefonen, PC og alle de tingene der». «Bjørn» sine beskrivelser gir et eksempel på hvordan mange av respondentene konstant er «pålogget» og at bruken av digital teknologi dominerer hverdagslivet. «Pia» from Ungdommene beskriver hvordan store deler av hverdagen foregår i det digitale. Hun forteller at hun «bruker det til alt». «Bjørn» og «Pia» sine utdrag kan gi eksempler på hvordan respondentene videre viser et behov for å «henge med» og «holde seg oppdatert», både på det som skjer i verden og på relasjonelle forhold. Den digitale enheten de besitter brukes som en slags portal ut mot en digital verden samtidig som det er et verktøy for å utføre hverdagslige handlinger, som varekjøp. I Zoom-gruppen diskuteres det for eksempel at det er uaktuelt å slette pengetransaksjons-plattformen Vipps. Her ser vi hvordan «Tom» fra Zoom-gruppen beskriver det: «Det hadde vært veldig lite aktuelt å slette Vipps, det hadde gjort ting tungvint». Det at hverdagen blir enklere blir regnet som svært verdifull.

Ambivalens

Samtidig som det er slik at teknologien er godt integrert i hverdagen viser også respondentenes beskrivelser hvordan de har et negativt forhold til hvor mye *tid* de bruker i det digitale. I forbindelse med det finner man i diskusjon hos Zoom-gruppen uttrykk som «det er litt fælt» og «det sjeler jo mye tid» («Bjørn» og «Maren»). Flere uttrykker at det å være pålogget i det digitale gjerne tar mer plass enn det de skulle ønske. Det kan være med å vise hvordan noen

respondenter beskriver følelsen av å måtte være pålogget. «Tom» diskuterer følelsen av et ytre forventningspress og viser en slags *automatikk* i hvordan han på tross av hva han selv mener, logger seg på. Han viser til at appene ikke egentlig gir ham noe så han sletter den etter hvert: «[Det er en] forventning av andre om å være der. Men, det er jo derfor jeg fjerner den også, for jeg går egentlig ikke glipp av noe». Videre forteller han at han ender opp med å laste den ned igjen. «Bjørn» uttrykker også at han føler på ytre press og forventninger, noe som får ham til å tenke at han ikke er aktiv *nok* på sosiale medier: «Jeg burde nok vært mer aktiv og følge med på andre og hva som skjer». «Fredrik» fra Kollektivet kan fortelle at han ikke får så mye ut av sosiale medier og presiserer samtidig en slags ambivalens i det å skrolle uten tidsbegrensning men ikke få noe ut av det: «Sånn skrolling og se på bilder....har ikke noe tidsbegrensning, men jeg blir ganske fort lei, det gir meg ikke så mye»¹⁰.

Beskrivelsene er et godt utgangspunkt i det å forstå hvordan respondentene blir *mettet* på sosiale medier. Det gir også et bilde av at respondentene driver med automatiserte handlinger i det digitale. Automatiserte handlinger kommer også frem når Kollektivet diskuterer hvordan de ikke vet hva de *egentlig* bruker Facebook til, men de blir slept inn for å konsumere. Tendensen hos gruppene er at de beveger seg i en loop mellom appene¹¹. Det kan hjelpe oss å forstå hvordan respondentenes begrep om tid forsvinner i møte med det digitale. «Tom» sitt utdrag viser hvordan han *flyter* gjennom teknologien: « [Instagram] tar bare tid. Jeg har en sånn loop, det kan være andre har det også. En loop av apper som jeg går gjennom, så når jeg har gjort det, så er det fort gjort å begynne på en igjen. Du sitter og har sånn ping-pong mellom appene også, ja...konsumerer».

Flere av beskrivelsene handler om å ikke få noe særlig ut av å skrolle, men at de har en trang til å forbli «pålogget». De er på en måte på oppdrag uten mål og mening. Det vitner om en ny type offentlighet, hvor teknologiselskapene har optimalisert algoritmene for å trigge System 1, det psykologiske begrepet som henvender seg til automatiserte handlinger. Å flyte i det digitale kan sees i sammenheng med noe som kalles for «cognitive absorption», en teori om at individet går over i en flyte-tilstand i møte med programvare (Agarwal og Karahanna 2000, s. 673; Csikszentmihalyi 1975). Det er en kognitiv tilstand hvor sinnet synker dypt inn i, og blir

---

¹⁰ Å skrolle handler om å rulle nedover en dataskjerm mens du leser tekst eller ser på et bilde. Man bruker det gjerne i samtale som en «fornorskelse» av det engelske verbet *scroll*

¹¹ Ordet *loop* fra Zoom-gruppen beskriver det å bli fanget i et handlingsmønster; å hoppe fra den ene appen til den andre

oppslukt av det den holder på med. Man blir frakoblet begrepet om tid, og opplever økt glede, kontroll og nysgjerrighet. Et essay av Tawfiq Alashoor diskuterer hvordan denne flyte-tilstanden eksisterer i dagens bruk av digitale plattformer og påvirker brukeren til å føle en sterk motivasjon til å stadig vende tilbake til plattformen og «logge seg på» (2019a).

I «Ellinor» og «Synne» sine beskrivelser viser utdraget av en diskusjon i kollektivet hvordan de er *avhengig* av å holde seg oppdatert hele tiden i det enorme havet av informasjon.

«Ellinor»: «Det skjer fort når man har låst opp telefonen for å sjekke noe, så går du bare videre til andre ting»

«Synne»: «Når jeg like godt er her inne så kan jeg sjekke det, og jeg kan gjør det»

«Ellino»: «Ja, du er jo veldig avhengig av den lille greien du går rundt med»

Gjennom utdraget fra Anne i Zoom-gruppen beskriver hun seg som en *kikker*: «Jeg kikker bare på. Om man kaller det kjedsommelighet eller vane. Jeg ser jo gjennom det; Instagram, Facebook og Snap. Men jeg er mer av denne kikkeren. Jeg legger fint lite ut selv». Hun må inn og se, men serverer det sammen med ordene «kjedsommelighet eller vane» (Anne). Dragningen mot det digitale gnisser mot beskrivelsene av hvor lite interessant det oppleves å være der. Det er faktisk slående at det digitale rommet både er altoppslukende og uinteressant på én og samme tid.

Det sosiale i det digitale

Utenom beskrivelsene av følelsen av avhengighet og automatikk er et annet aspekt ved skrollingen et ønske om å tilhøre et kollektivt fellesskap. Beskrivelsene som vises hos respondentene løfter frem verdien av å dekke grunnleggende sosiale behov. Respondentene viser for eksempel til at det å være sosial i det digitale både er *enkelt* og *momentant*. «Lars» fra Ungdommene forteller hvordan det på en måte tilfredsstiller det han er ute etter: «Det er et valg å velge vekk den fysiske kontakten med mennesker. Det er et valg du tar. Det er så veldig lett å være sosial på sosiale medier, så du tenker at...nå er jeg sosial». Det å se på bilder av noen og å gi *likes* byttes mot fysiske møter. «Line» fra Kollektivet forteller: «På sosiale medier handler det om hvor stort behov du har...og om du får til møtes fysisk». Det vitner om en mulig mål-orientert oppførsel, hvor man regulerer bruk etter behov. For eksempel beskriver «Fredrik» fra Kollektivet det slik: «Er man i lag med folk som man liker å være i lag med fysisk så vil den digitale biten gå ned. Er du alene og savner de så vil den digitale bruken gå opp.»

I det digitale kan respondentene enkelt søke etter sosial validering av egne synspunkter eller verdier gjennom kommunikasjonsmedier, hvor relasjonsutvikling kan brukes for å forbedre karakteren av relasjonen og samtidig eget selvbylde gjennom selvavklaring i interaksjonen (Lee et al. 2013). Giddens kaller dette for ontologisk sikkerhet, noe som er karakteristisk for individet i det moderne (1991). Sosial tilhørighet gir følelsen av trygghet, hvor trygghet er en faktor for kontroll og selvbevissthet. Å velge vekk fysisk kontakt trekkes noen ganger frem i mitt materiale som en *betingelse* for å delta i fellesskapet. «Nora» fra Ungdommene viser hvordan mindre fysisk kontakt oppleves: «Før så ble du kjent ansikt til ansikt, mens nå sitter du bare bak en skjerm. Det gjør at det er mye mindre direkte kontakt mellom mennesker sånn det er nå». Dette kan bli brukt for å forstå hva som har endret seg i de radikalisererte sosiale systemene formet i høymoderniteten. Ved at respondentene beskriver det å være sosial i det digitale er det snakk om utradisjonelle og nye kommunikasjonsformer som chat og bildedeling. Ved å trekke på Giddens (1996) syn på identitetsdannelse definerer man seg selv ut fra omgivelsene. Det er samtidig gjennom kommunikasjon man *formidler* hvordan man forholder seg til dem. Ifølge Giddens må identitet jevnlig skapes og vedlikeholdes gjennom praktisk bevissthet og er en del av dagliglivets handlinger i alle kulturer. Den sikres gjennom sosiale rutiner, og gir selvet en trygg plass i verden. Å opptre i virtuelle samfunn har blitt en sosial rutine og er internalisert i respondentenes hverdag. Kollektivet diskuterer for eksempel hvordan at det er *enklere* å holde kontakt med andre om man har god tilgang på nett. «Ellinor» forteller:

«Altså, jeg har vært ute å reist og da er nettilgangen mer begrenset enn det du er vant til. Kontakt med folk er mye vanskeligere. Da merker jeg at du bruker sosiale medier mye mindre. Det blir som i gamle dager (...) men for meg blir et liv uten [internetttilgang] veldig vanskelig».

Hun beskriver hvordan hun opplever at det å ha redusert tilgang på internett fører til mindre kontakt slik hun er vant med. Hun viser hvordan det er blitt normalt for henne å velge sosiale medier over fysiske møter fordi det er slik samfunnet er. Det blir vanskelig å tenke seg noe annet. Samtidig er det som preger *mellommenneskelige* og sterke personlige kontakter forandret. Det er en digital, svært fleksibel og individuell ordning fordi respondentene velger selv hva de trenger når de trenger det og det oppstår relativt momentant. Dette kan vise hvordan de nye digitale sosiale strukturene kan sees på som uetablerte praksiser, hvor man for bare noen tiår siden måtte forholde seg til og utføre velkjente, fysiske sosiale praksiser. Sosialteoretisk

kan følelsesmessige bånd kobles til Gemeinschaft og rasjonelle beregninger til Gesellschaft (Tönnies, 2003). Digitale sosiale nettverk har kjennetegn som kan rettferdiggjøres som Gemeinschaft. Det er adferdsregler i sosiale nettverk, som å dele informasjon om seg selv. Det er en implisitt del av å være medlem av samfunnet. Man fremmer egne forhold og eksistens, og søker etter tilhørighetsfølelsen. Det som preger mellommenneskelige bånd i Gemeinschaft-strukturer smelter inn i det som kjennetegner Gesellschaft-strukturer, med instrumentell kontakt. Når individet logger seg på sosiale medier, forventer det å ha en trygg plass å skape og vedlikeholde sin identitet. Tryggheten forstyrres av de digitale rammene som konstant kategoriserer individet og legger føringer for en mål-orientert tilnærming, og individet blir ambivalent.

Ifølge Giddens (1996) er følelsen av ontologisk sikkerhet skapt av den tilliten individet har til virkeligheten. Dette er noe som etableres når mennesker er spedbarn og mottar omsorg og trygge rammer i nære relasjoner. I det rutinerte aspektet ved hverdagslivet eksisterer behovet for ontologisk trygghet fordi valgene aktøren tar er preget av *vane* og *automatiserte handlinger*, som også er vist tidligere i kapitlet. De er dermed avhengig av følelsen av sammenheng og sikkerhet. Det konstrueres en emosjonell tro på hverdagslivets harmoni ved hjelp av den sosiale bevisstheten i hverdagsrutinene. Slik overkommer individet den påtrengende angsten som modernitetens risikoer er i stand til å skape (Giddens 1996). Det er gjort så *enkelt* å oppsøke det sosiale ved at den teknologiske enheten blir en portal til det digitale kollektivet. Det er gjennom endring i økonomiske føringer man har lagt til rette for at de hverdagslige og da sosiale praksiser justeres etter den teknologiske utviklingen. Livet har blitt gitt en mening i det digitale ved å flytte deler av det sosiale livet dit, men endrer grunnlaget de sosiale systemene er dannet på.

Push og pull

Det overnevnte kan vise hvordan det å forholde seg til teknologien som om det er et valg kan undervurdere de strukturbaserte kreftene som er i sving. Det kommer særlig tydelig frem i utdragene som viser at det er flere betingelser knyttet til det digitale kollektive fellesskapet, ikke kun mindre fysisk kontakt. For eksempel mener «Oliver» fra Ungdommene at det å «logge seg av» har sin pris: «da henger du ikke med», forteller han. Man kan si at behovet for å tilhøre fellesskapet kan være med på å beskrive hvordan respondentene vurderer det som verdifullt å delta i det digitale. Man kan se dette som en pull-faktor, noe som trekker dem inn – og logger

seg på. Det ligger en *frihet* og *fleksibilitet* i det å ha tilgang til «alt» («Line»), og man har *muligheten* til å holde seg oppdatert og pleie nære bånd - når det passer.

I datamaterialet finner man også beskrivelser av en *frykt* for å gå glipp av det som skjer. «Stine» fra Ungdommene forteller med en oppgitt holdning: «du blir avkoblet resten av verden...og du har bare det som er rundt deg». Det å *måtte* være pålogget blir som en internalisert norm. Man kan se at det ligger en push-faktor i ytre forventningspress. Konsekvensen av at det digitale er blitt en del av samfunnets infrastruktur kommer frem gjennom følelsen av at man implisitt ikke har noe annet valg enn å delta. «Kjersti» fra Ekteparet beskriver det slik: «Du er nødt til å være med på det. Du har ingen annen måte. Det er jo utviklingen. Alt skal være mer tilgjengelig og du skal kunne fikse alt på den lille mobilen du har». «Synne» fra Kollektivet sine beskrivelser fører oss tilbake til hvordan det digitale er så integrert i hverdagslivet: «...det er så inni hverdagen at det er vanskelig å se for seg hvordan det hadde vært uten».

Strukturasjonsteori er brukt og utvidet til å forstå forholdet mellom teknologi og mennesker. For eksempel er Adaptiv Strukturteori basert på arbeidet til Giddens og fokuserte på forholdet mellom teknologisk struktur og sosiale systemer (Desanctis 1994). Teknologien presenterer en rekke sosiale strukturer som tas i bruk i mellommenneskelig samhandling. Når strukturene samhandler integreres de i det sosiale livet. Det er strukturer i teknologi og strukturer i handling som er kontinuerlig flettet sammen i et refleksivt forhold og som former hverandre. Analysen viser i dette kapittelet at teknologien dominerer hverdagslivet på den måten at den har blitt internalisert som en del av hverdagen. Det beskrives både som frivillig og ufrivillig, altopplukende og uinteressant. Dette setter respondenten i en posisjon midt mellom handlefrihet og struktur. Wanda J. Orlikowski (1992) skriver i «dualiteten av teknologi» at teknologi er et produkt av menneskelig handling, men at den også forutsetter strukturelle egenskaper. At teknologien har oppnådd strukturelle egenskaper kommer frem i mitt materiale ved at de bruker internett til alt. Gjennom sitatet til «Synne» viser hun hvordan det digitale er en svært stor del av hverdagen. Også ved at «Ellinor» forteller livet blir vanskelig uten og når «Kjersti» forteller at man er nødt til å være med på det. Ved å trekke på strukturasjonsteori kan teknologi sees på som fysisk konstruert av agenter som handler i en gitt kontekst, og er sosialt konstruert av aktører gjennom de forskjellige betydningene og funksjonene de legger vekt på og bruker. Plattformer som Facebook får brukeren til å registrere sin *identitet* inn i en oppført standard som er kompatibel med den algoritmiske logikken. Dette gjør at man ender opp med å tilhøre en overordnet standardisert struktur og det gjør at man blir kategorisert og linket til all

den andre tilgjengelige dataen (Christl og Spiekermann 2016). For respondentene er de teknologiske løsningene svært nyttige, og det blir særlig lagt vekt på det sosiale kollektivet som et aspekt ved det å måtte holde seg oppdatert. Det sosiale aspektet er både en struktur de trer inn i, men det digitale fellesskapet er en *kollektiv tilstand* de føler dagning mot. Ved å flytte sosiale systemer over i det digitale har teknologien raskt utviklet seg til å bli institusjonalisert. Orlikowski (1992) hevder at ved institusjonalisering mister teknologien etter hvert forbindelsen til menneskene som konstruerte den eller ga den mening, og oppnår en objektiv egenskap. Det vises ved at respondentene opplever det å *flyte* i en rekke av *automatiserte* handlinger. Det følger med beskrivelsene av å bli *mettet* på innholdet de konsumerer, det er uinteressant og tar for mye tid. Men, bruker og plattform er ikke uavhengig, fordi det er menneskets pågående handling som objektiverer og institusjonaliserer den. Å logge seg av problematiseres og det kommer frem at de ikke kan gå glipp av det som skjer, de *må* være med på det for slik er utviklingen. Konsekvensen er utenforskap, noe som setter spørsmålsteget ved selve frivilligheten i deltagelsen. Disse beskrivelsene vitner om at både mulighetene og begrensningene for tilhørighet i det digitale fellesskapet er strukturelt betinget av de digitale plattformenes kontrollsystemer. Om mennesker endret teknologien eller fortolket den annerledes hver gang de brukte den, ville den ikke innta den stabiliteten og selvfølgen som er nødvendig for institusjonalisering, og den ville muligens mistet noe av sin etablerte funksjon (Orlikowski 1992). For eksempel beskriver respondentene det som tungvint å gå tilbake til slik det var før teknologien hadde en slik dominerende inngripen i livene deres. De må derfor være med på det og kan ikke se seg tilbake. Samtidig har teknologiselskapene, gjennom noe de kaller *engasjement*, trent algoritmene til å vise brukeren det som mest sannsynlig gjør dem trist, glad eller sint. Det er algoritmene som bestemmer hva brukeren leser basert på vektning av GPS data, antall likes og hvilke interaksjoner man har (Kehr et al 2013; Sundar et al. 20013). Ulike digitale plattformer som bruker personalisert data kan derfor sees på som *deltagende*, noe som er med på å forme selvets virkelighet. Plattformer kan derfor ikke bli sett på som nøytrale teknologiske hjelpemidler, men er medvirkende i en struktureringsprosess. Jeg har for eksempel tidligere nevnt hvordan forskning viser at *positiv påvirkning* er knyttet til brukers intensjon om selvutlevering. Det viser strukturens påvirkning på beslutningstaking, samtidig som strukturen er resultatet av brukers beslutningstaking.

6. Personvernparadokset

Som jeg har vist i kapitlet over registrerte jeg en *ambivalens* knyttet til det å ferdes i det digitale rommet. Det formes et bilde av hvordan respondentene har internalisert den digitale teknologien inn i hverdagen, noe som kan sees på som en institusjonaliseringsprosess. Selve konstruksjonen av de digitale plattformene bidrar til å føre respondentene inn i en slags digital flyt, hvor handlingene blir automatisert, men også at strukturen er vanskelig å forlate. Samtidig finner man en tiltrekning mot å tilhøre et sosialt kollektiv som nå eksisterer i det digitale. Ved at respondentene setter spørsmålsteget ved selve valgfriheten ved å delta i det digitale viser de til en pågående refleksjonsprosess. I det som kalles personvernparadokset hevdes det at det ikke er samsvar mellom brukers personvernholdning og personvernadferd og jeg har tidligere vist til en uenighet i forskningsmiljøet om paradoksens eksistens. Jeg ønsker å forstå dette nærmere og har videre undersøkt dette ved hjelp av en survey undersøkelse og fire fokusgruppeintervjuer. Jeg vil også gå dypere inn i funnet av den kognitive gnissingen mellom handlingsfrihet og struktur, noe jeg mener har analytisk potensiale.

I dette kapitlet vil jeg få grunnlaget for å kunne svare på de to forskningsspørsmålene; *eksisterer personvernparadokset eller kan det forstås på en annen måte?* og *hvordan beskrives fenomenet?* Det er i hovedsak det andre spørsmålet som vil bli besvart i dette kapitlet. Det gjøres ved å samle tanker rundt funn fra begge metodene, hvor jeg etter hvert integrerer informasjon i samlingen av de tolkede resultatene. Overordnet legges det opp til videre diskusjon av det første forskningsspørsmålet.

Jeg presenterer primært de kvantitative resultatene for å få et oversiktsbilde over hva jeg kan jobbe ut fra. Jeg ser derfor på hva respondentenes oppgave er sin *personvernholdning*. Dette skaper et nyttig utgangspunkt for å kunne gå nærmere inn på det såkalte personvernparadokset. Undersøkelser viser som sagt at folk er svært opptatt av personvern men likevel utleverer store mengder personinformasjon på nettet. Jeg går da over til å presentere respondentenes *personvernadferd*. Digitale plattformer som behandler personopplysninger skal be brukeren om samtykke til innhenting av informasjon. Samtykket defineres, som nevnt tidligere, av personopplysningsloven som; «en frivillig, uttrykkelig og informert erklæring fra den registrerte om at han eller hun godtar behandling av opplysninger om seg selv» (Personopplysningsloven, §2, 2000). Det finnes *tilsynelatende* ingen sosiologisk forskning på

denne formen for samtykke, noe som kan forklares med at de viktigste GDPR reglene er fra 2018. Det vil si at å måle adferd på denne måten er relativt uprøvd.

Jeg går videre inn på de kvalitative dataene og presenterer beskrivelser knyttet til personvernrisikoene fra intervjuene. Jeg utforsker holdning ved å undersøke hvordan informantene veier risikoer knyttet til selvutlevering på nettet opp mot mulighetene som ligger i det digitale. Jeg kan eventuelt avdekke ulike faktorer som påvirker prosessen. Ved å deretter gå over til å se på respondentenes personvernadferd kan jeg studere personvernparadokssets kjerne; om respondentene setter personvern høyt, gir de vekk informasjon om seg selv mot en relativt liten gevinst? Det handler da om å utforske gapet mellom oppgitt digital holdning og oppgitt digital adferd.

Jeg ønsket deretter å forstå hvordan respondentene beskriver sitt møte med personvernbetingelsene. En undersøkelse av hvordan et informert samtykke *oppleves* og hankses med i hverdagslige situasjoner, kan bidra økt forståelse av hvordan dette fungerer i praksis. Jeg knytter resultatene opp mot ambivalensen jeg presenterer i kapittelet over, og ser på om det kan være aspekter av det samme fenomenet. Om respondentene ikke er enig med seg selv, vil det være aktuelt å undersøke hvilke underliggende prosesser som eksisterer når man ferdes i det digitale rommet.

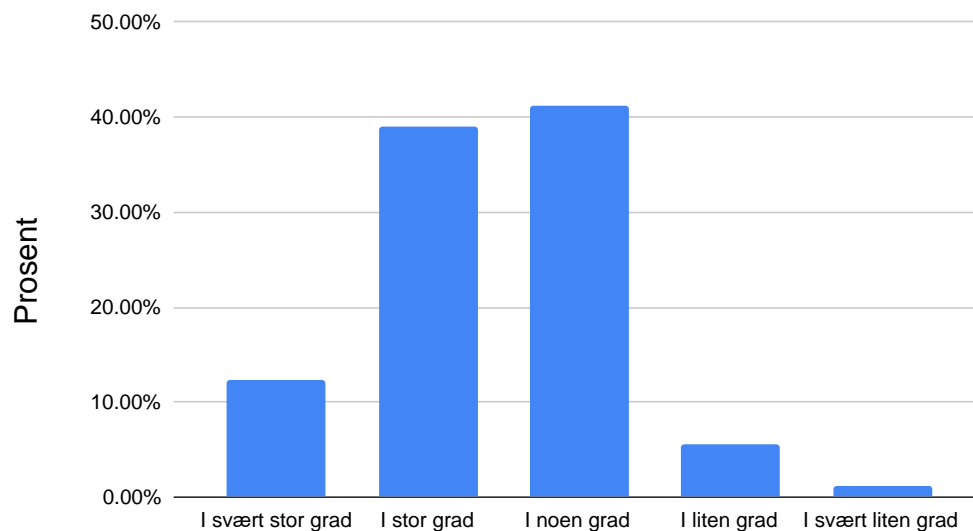
6.1. De kvantitative resultatene

Personvernholdninger

Gjennom spørsmålet «I hvilken grad er du opptatt av personvern?» oppga flertallet av survey respondentene at de er nokså opptatt av personvern knyttet til digital informasjon. Resultatet i søylediagram A viser til en interesse for å vurdere eventuelle risikoer knyttet til deling av persondata. For å lyse bedre opp under dette viser jeg i søylediagram B hvordan respondentene forholder seg svært negativ til det at persondata om dem blir brukt til ulike formål. 60 % av respondentene oppgir at de er svært negative til at bedrifter skal ha rett til å bruke informasjon om dem. 50 % mener generell bruk av persondata ikke er akseptabelt. Det er også et betydelig antall av mine respondenter som mener at informasjonsinnhenting bør foregå under streng, statlig regulering i søylediagram C.

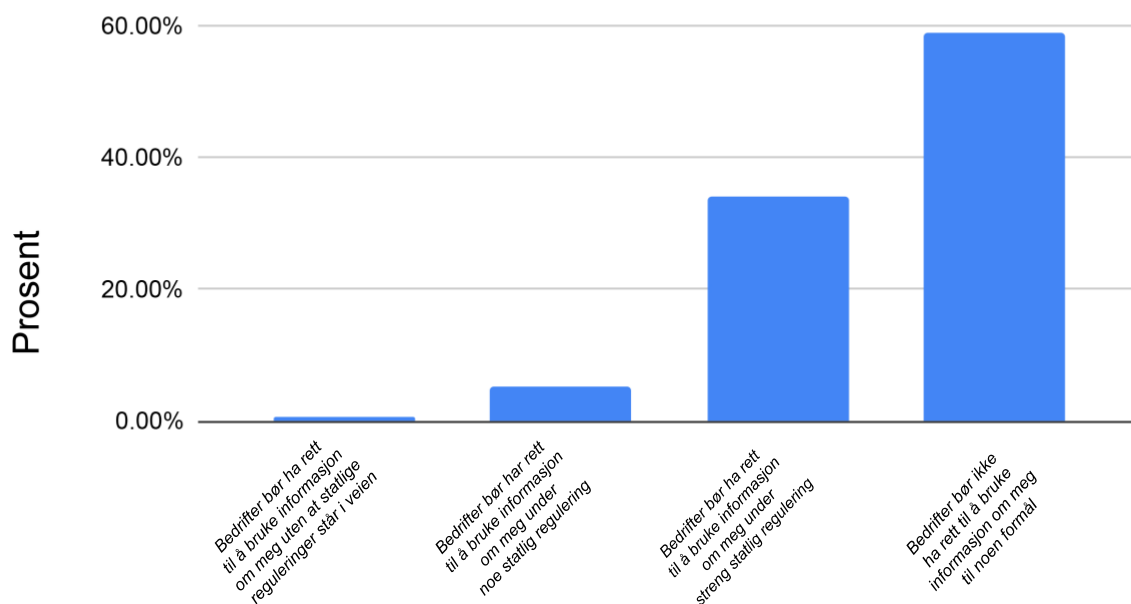
Søylediagram A (N = 2517); «I hvilken grad er du opptatt av personvern?»

I hvilken grad er du opptatt av personvern?

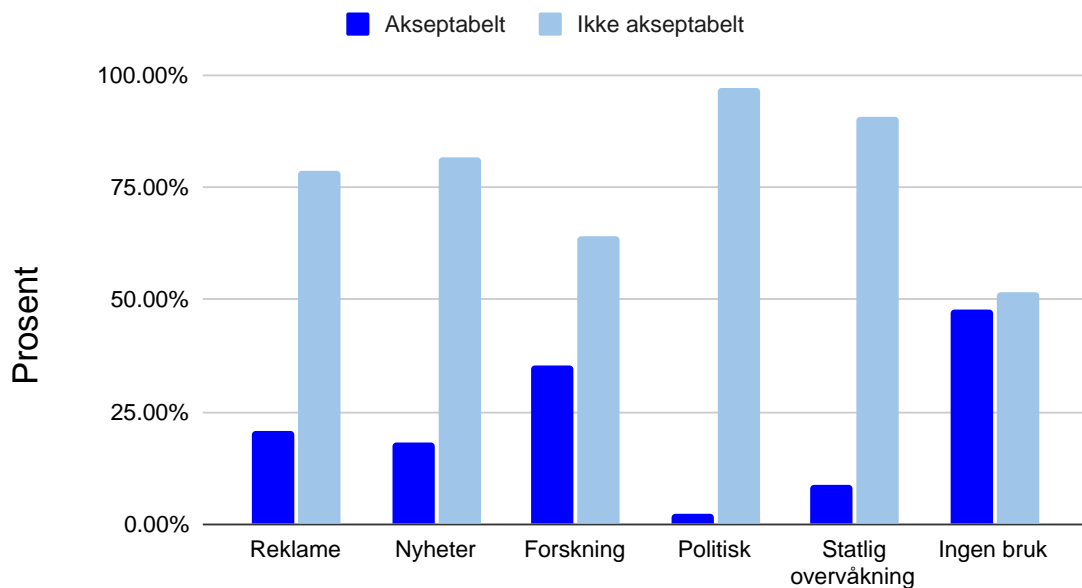
Søylediagram B (N=2507); «Velg det som passer best med ditt syn»

Velg det som passer best med ditt syn

Søylediagram C (N=2521); «Akseptabel bruk av persondata»

Bruk av persondata

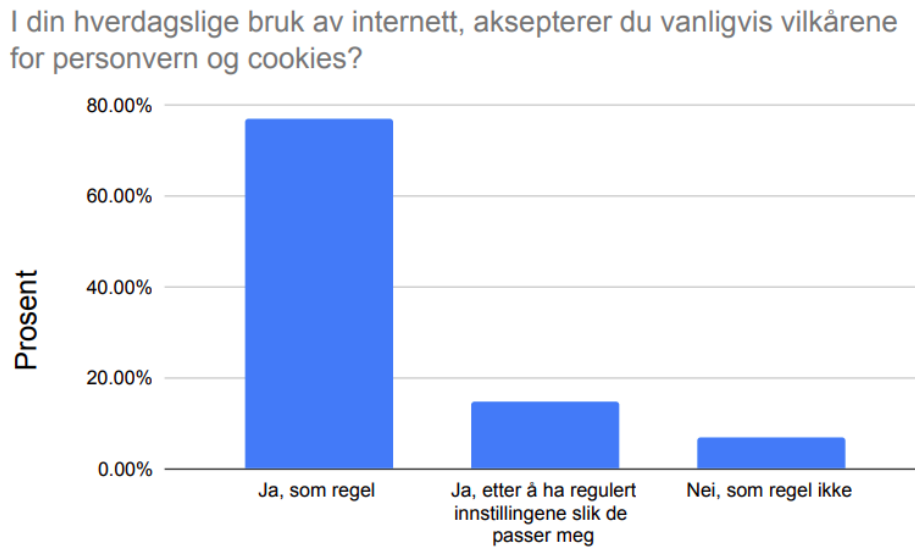
Resultatene viser samtidig at det er et stort flertall som mener det ikke er akseptabelt å bruke persondata for å få tilpasset reklame, nyheter og politiske budskap eller at informasjonen brukes i forskning eller til statlig overvåkning.

Med de resultatene som er blitt presentert over ser vi at de fleste survey-respondentene er generelt svært negative til bruk av persondata. De er opptatt av personvern og de fleste mener enten at datainnsamling bør foregå under streng statlig regulering eller ikke i det hele tatt. Med dette kan man konstatere at de uttrykker klare personvernholdninger.

Personvernadferd

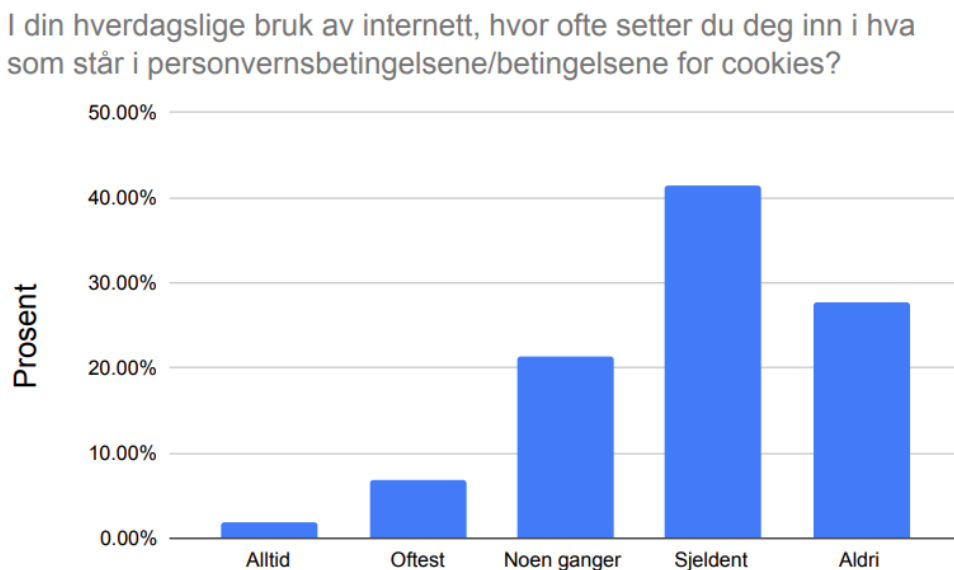
Jeg undersøker i hvilken grad respondentene oppgir å akseptere tjenestenes vilkår gjennom et informert samtykke. Nesten 80 % av respondentene svarer at de som regel aksepterer personvernbestemmelsene. Bare 15% godtar dem etter å ha regulert innstillingene slik det passer dem og kun 7% valgte at de som regel ikke aksepterer.

Søylediagram D (N=2512): «I din hverdagslige bruk av internett, aksepterer du vanligvis vilkårene for personvern og cookies?»

Gjennom survey undersøkelsen kan man også se at flertallet av respondentene *ikke* setter seg inn det som står i personvernbetingelsene. 41% oppgir at de *sjelden* setter seg inn i hva som står i personvernsetingelsene etterfulgt av *aldri* med 28 %.

Søylediagram E (N=2517): «I din hverdagslige bruk av internett, hvor ofte setter du deg inn i hva som står i personvernsetingelsene/betingelsene for cookies?»

Avslutning

Resultatene viser at det er en tilsynelatende overensstemmelse med forskning som hevder at personvernparadokset eksisterer, hvor man kan til en viss grad finne i mine data at ikke er samsvar mellom respondentenes personvernholdninger og personvernadferd.

6.2. De kvalitative resultatene

Personvern er ikke bare én konkret ting, det er en gruppe relaterte punkter. I de kvalitative dataene mine har jeg hatt mulighet til å gå dypere inn i dette, og viser under at jeg identifiserer to ulike tilnærminger til personvern hos respondentene: *Sosial personvernbeymring* og *økonomisk personvernbeymring*. Jeg skiller mellom konsekvenser og beymringer knyttet til personlige data som bilder og meldinger og data knyttet til finansielle institusjoner og lignende. Funnene kan hjelpe med å nøste opp i *hva* risiko er for respondentene og blir med videre i analyse av hvordan de forholder seg til dette ved utlevering av data. På et teoretisk plan er skillet mellom sosial og institusjonell beymring knyttet til digitalt personvern ikke eksakt, men kan brukes for å skille mellom data knyttet til sosiale nettverk og data knyttet til arbeidsplassen, helseinstitusjoner og banker etc. (Se for eksempel Raynes-Goldie 2010).

Sosial personvernbeymring

Dem som er beymret for *sosialt personvern* uttrykker en beymring som gjelder uvissheten over hva dataene deres *egentlig* blir brukt og eventuelt hvem som kan få tilgang. De beskriver for det meste informasjon som kan bli trukket ut av bilder, meldinger og annen sosial informasjon. For eksempel kan «Maren» fra Zoom-gruppen fortelle: «på bilde-apper er jeg mest redd for at noen skal bruke bildene mine». Utdraget fra «Line» i Kollektivet viser at hun ikke forstår hvorfor ulike digitale aktører skal ha tilgang til funksjoner på mobilen hennes: «Jeg skjønner ikke hva de skal med det...tilgangen til bilder og meldinger». «Ellinor» fra Kollektivet refererer til en sterk usikkerhet rundt det å dele «privatlivet sitt med *noe* eller *noen*». Hun beymrer seg altså over *hvor* privat informasjon ender opp og *hvem* som har tilgang på den. «Kjersti» fra Ekteparet deler de samme beymringene og forteller at hun føler seg overvåket. Hun er mest urolig over at hun ikke vet *hvem* som kan «se hva jeg gjør på nettet» («Kjersti»). Disse respondentene viser til en følelse av lite kontroll over det jeg betegner som *sosialsensitive data* sammen med en sterk usikkerhet knyttet til hvordan dataen videre håndteres, og det viser at de føler de ikke har tilstrekkelig kunnskap på området.

Økonomisk personvernbeymring

Dem som er bekymret for *økonomisk personvern* uttrykker en bekymring over institusjonelle risikoer knyttet til «svakheter i systemet»¹². Det gjelder da misbruk av data, som identitetstyveri og ulovlige banktransaksjoner. «Bjørn» fra Zoom-gruppen beskriver det slik:

«Jeg er redd for ID tyveri. Eh, hvis det er informasjon som kan samles inn, og der har du et par svakheter i systemet. Da kan du gjøre relativt drastiske ting, som å få tilgang til bankkonto, opptakelse av lån, flytting av eiendom, kontroll over selskap. De tingene der, de betyr noe. Resten for meg det er "I couldnt care less"»

Respondentene som er bekymret for sosialt personvern, var den klart største gruppen. De var mest opptatt av *hva* som kunne bli samlet inn og *hvem* som kunne se det. Det som også knyttet dem sammen var at de uttrykte en større tillit til den offentlige sektoren enn den andre gruppen. Dem som var bekymret for økonomisk personvern hadde svakere tillit til offentlige og finansielle tjenester med tanke på datasikkerhet. Det var en mer teknisk vurdering, hvor sosialsensitive data var ikke interessant å diskutere. Holdningene viser til ulike vurderinger av risikoer ved å gi fra seg informasjon på internett. Det er interessant at det under intervjuene var klart større fokus på sosialsensitive data og da sosiale risikoer, som for eksempel bilder og meldinger, enn økonomiske risikoer. Det var også interessant at samtalen ledet til vage spekulasjoner rundt teknologiselskapene, som eksempelet fra Anne i Zoom-gruppen viser:

«Har vi ikke hørt litt om at Facebook har uendelig masse persondata på millionvis av folk...vet ikke om de ble tiltalt? Politisk har det også vært snakk om at de kan bruke det i de sammenhengene. Hvem er det som styrer verden da?»

En mulig forklaring er at sosiale og økonomiske personvernbeholdninger er noe som dreier seg om konkrete situasjoner og konkrete individer. Det er enkelt sagt frykten for sosiale overtramp forårsaket av andre personer som betegnes som den største risikoen. Det er hverdagslige problemstillinger som er kognitivt enkle å tolke og problematisere. De teknologiske plattformene derimot er tilsynelatende noe mer abstrakt og vanskeligere å tolke. Som nevnt tidligere så antas det i personvern litteraturen (Dinev og Hart 2006) at individer tar en bevisst personvern vurdering ved selvutlevering (meninger eller bilder), mens andre typer utleveringer kan komme spontant eller ubevisst (likerklikk og surfepreferanser). Det er blitt mer fokus på at

---

¹² Fra diskusjon i zoom-gruppen og hos ekteparet

det er noe uklart hva som er bevisst og hva som er ubevisst selvutlevering fordi handlingene skilr inn i hverandre på grunn av utformingen av de teknologiske løsningene (Christl og Spiekermann 2016).

Respondentene fortalte at de ikke hadde noen tekniske strategier på plass for å beskytte dataene sine. For eksempel er det slik at ingen av dem regulerer de digitale passordene sine. Som «Fredrik» fra Kollektivet beskriver det: «Jeg har alle passord på dataen og nesten samme passord på alt». Parallelt med dette er han svært bekymret for å bli hacket. Det kan antyde at selvutlevering er blitt en internalisert norm, en automatisert handling og det å bli hacket er en risiko man må forholde seg til i samfunnet. Analysen hinter også om at større institusjonelle risikoer, som misbruk av data, er abstrakte og uklare for respondentene, noe som gjør det vanskelig å ta grep. «Maren» fra Zoom-gruppen viser hvordan det er vanskelig å ta kontroll når de ikke vet hvordan. «Maren»: « For å ha kontroll må man ha mer kunnskap om hva som er verdt å ha kontroll på. Sant, nå vet vi ikke helt». Derfor er det enklere å ta kontroll over det som kan regnes som aktive handlinger, som å dele et bilde – en helt konkret risikovurdering. «Synne» fra Kollektivet forteller at hun opplever en form for kontroll ved selvutlevering, men at det samtidig er vanskelig å sammenfatte hva konsekvensene *egentlig* er. «Synne» forteller: «Du er veldig bevisst på at det er mange som kan se det når du legger det ut selv, du er ikke så bevisst på at i teorien kan folk se det. Du gir på en måte fra deg makten».

Jeg vurderer da om sosialsensitive data er enklere å *føle* kontroll over og blir som et plaster på et sår som må sys. Den opplevde kontrollen hvor man selektivt velger bilder man ønsker å utsette for risiko handler mer om å oppsøke en trygghetsfølelse enn det er en strategi. Det diskuteres for eksempel hvordan man må gi de ulike plattformene tilgang til *alle* bildene sine for å kunne legge ut *ett* bilde i sitt virtuelle nettverk (Zoom-gruppen og Kollektivet). Det vil si man føler man tar sosial kontroll, ikke institusjonell kontroll.

Etter å ha sett på hva mulige risikoer er for respondentene, undersøker jeg videre inn på hvordan de vurderer disse. Ved å gå dypere inn på dette gjennom tanker og følelser kan man nyansere datamaterialet, som gir en rikere analyse og muligheter for å avdekke spennende elementer.

Respondentenes vurdering av personvernrisiko

Datatilsynets rapporter foreslår at det eksisterer svært liten tillit til private selskapers behandling av persondata, og da særlig teknologiselskaper. For eksempel viser det seg at kun 10% av nordmenn har tillit til plattformer for sosiale medier (Datatilsynet 2020b). Dette kan sees i lys av de kvantitative resultatene over som viser at respondentene generelt er opptatt av personvern og negativ til bruk av persondata. I mitt datamateriale blir for eksempel banktjenester nevnt som et eksempel hvor de fleste uttrykker høy tillit og sosiale media-tjenester og søketjenester blir nevnt som eksempler hvor de uttrykker lav tillit. Det kan sies å stemme overens med den overnevnte rapporten som hevder at nordmenn i langt større grad stoler på myndighetenes håndtering av persondata, enn de stoler på teknologiselskapene. Det kan derfor tenkes at respondentenes opplevde kontroll ved bruk av digitale banktjenestene samsvarer med at nordmenn har høyere tillit til offentlige aktører. Men, fordi respondentene uttrykker stor bekymring over den statlig eide appen *Smittestopp*, undersøker jeg alternative forklaringer¹³. «Maren» fra Zoom-gruppen er et eksempel på hvordan noen av respondentene beskriver situasjonen: «Det er lettere å ha tillit hvis de bruker BankID. Men sånn som den smittevern-appen hadde jeg veldig lite tillit til». «Synne» fra Kollektivet viser under at tillit i denne sammenhengen i stor grad handler om *følelsen* av kontroll.

«Synne»: «Jeg vil påstå at det er en forskjell på aktører jeg er trygg på og vet hva de skal med informasjonen og dem jeg ikke vet hva de skal med informasjonen. Jeg vet at banken trenger personnummeret mitt for at jeg skal klare å finne frem til min konto og skal kunne bruke min konto digitalt, men facebook trenger ikke å få vite personnummeret mitt for noen ting»

I intervjubeskrivelsene finner jeg at respondentens beskrivelse av kontroll kan være noe som avgjøres basert på det jeg identifiserer som *tillit gjennom nærhet* og *tillit gjennom kunnskap*.

Tillit gjennom nærhet

Geografisk nærhet med fysiske bygninger og fysiske ansatte som kan oppsøkes kan i det kvalitative materiale antas å være en faktor for tillit. I intervjuene diskuteres det at å gi fra seg menneskelig kontakt i det digitale gjør at det er høyere terskel for å kontakte ulike tjenester.

---

¹³ 27. mars vedtok Stortinget en ny forskrift for digital sporing av smitte, applikasjonen «sittestopp». I september 2020 ble applikasjonen avvirket på grunn av tung kritikk rettet mot dårlig personvern (Datatilsynet om smittestopp 2020).

Knut fra Ekteparet beskriver det slik: «Med regjeringen, altinn eller politiet.no er du sikret på en annen måte. Du kan gå og snakke med de hvis du trenger det». Han beskriver at det ligger en trygghet i opplevd *fysisk nærhet*. Videre beskriver han hvordan den digitale utviklingen utfordrer tilliten hans. Han forteller at desto mer digitalt NAV blir, desto vanskeligere er det å oppnå menneskelig kontakt og da *tillit*. Han beskriver det slik: «Før kunne du gå ned til arbeidskontoret mens nå skjer alt mer og mer på nett. Nå føler jeg meg som en brikke og får ikke kommet frem med alt som jeg tenker for jeg skal kortfatte meg på et skjema, ikke snakke med et menneske». Her kan det tenkes at det er snakk om en slags *psykisk nærhet*, som kjennetegnes ved menneskelig interaksjon.

Jo flere samfunnsfunksjoner som blir digitalisert, jo større opplevd *avstand* blir det mellom dem og tjenesten. Fysisk avstand mellom menneske og institusjon og psykisk avstand mellom menneske og menneske. Denne formen for avstand fører til en reduksjon i tillit. At avstanden systematisk opprettholdes kan vises i utdraget til «Ellinor» fra Kollektivet. Hun forteller at ved vedvarende bruk av digitale tjenester utvikles det er en høyere terskel for å oppsøke institusjonen: «Å være vant med å klikke på en nettside gjør det vanskeligere å ringe og spørre i banken eller NAV. Lettere å sende mail». Dette kan sees på som en utvikling, hvor en konsekvens av digitalisering er at den normaliserer svekkelsen av menneskelig kontakt.

Tillit gjennom kunnskap

For respondentene er det viktig å forstå *hvorfor* digitale aktører trenger ulik informasjon for å levere en tjeneste. Med tjenester som Facebook og Smittestopp som var heldigitale, gjorde avstanden det vanskelig for respondentene og klart forstå hva informasjonen deres blir brukt til. Ved at det tekniske systemet fremstår som vanskelig å kommunisere med er det vanskeligere å forholde seg til - og vanskelig å oppnå tillit. Teknologien utfordrer sikkerhetsfølelsen ved å hindre dem i å spille på språklig interaksjon og relasjonelle bånd gjennom tradisjonell menneskelig interaksjon. Dermed inngår respondenten uklare avtaler med aktører de ikke stoler på. Ut fra dataene kan det være slik at det er deres opplevde avstand til den digitale tjenesten som er avgjørende for hvor stor risiko de knytter til informasjonsdelingen, og da hvor trygg de føler seg med å utlevere data.

Det etableres et bilde av at respondentene har klare personvernholdninger og er bekymret, men at de samtidig knytter en sterk risiko til noen av tjenestene de oppgir å bruke gjennom hele dagen. For eksempel vises det i forrige kapittel at respondentene bruker internett til «alt», og i

svært stor grad plattformene som drives av de mest datagrådige selskapene. De overnevnte risikovurderingene knytter jeg til funnene som viser at sosiale og økonomiske risikoer er konkrete, muligens enklere å tolke kognitivt og da lettere knytte bekymringer til. Det er ved svekkelsen av menneskelig kontakt at *avstand* blir et viktig element. Følelsen av avstand knyttes til hvordan respondentene forholder seg til det tradisjonelle sosiale systemet, som fysisk interaksjon. De er avhengig av interaksjon gjennom språk og relasjonell kommunikasjon for å føle på tillit. Denne tolkningen kan gi en bedre forståelse for hvorfor datatilsynets rapport (2020b) finner at deltakere generelt knytter mindre tillit til teknologiselskaper, som kobler menneske til maskin, og mer tillit til banker og andre institusjoner som kobler mennesker med andre mennesker.

Videre skal jeg se på hvilken måte dette henger sammen med personvernbeskyttende *adferd* og undersøker derfor hvordan respondentene forholder seg til personvernregulering. Ved å koble adferden opp mot de oppgitte holdningene gjennom kvalitative data kan man utforske kompleksiteten i gapet mellom holdning og adferd.

6.3. Personvernregulering som personvernadferd

For noen er ikke personvernbestingelsene og cookies noe de egentlig tenker over. Som «Line» fra Kollektivet forteller: «Jeg tenker litt for lite på det, tror jeg. Jeg bare trykker på det for å få det vekk». «Fredrik» fra Kollektivet forteller at han *ukritisk* aksepterer personvernbestingelsene: «Jeg er nok litt sånn ukritisk til den biten med å godkjenne. Jeg tenker, hvis de vil vite det de vil vite om meg, så hver så god på en måte». Han forklarer videre at han ikke tenker på individdata som interessant i seg selv for selskapene. Det er ikke noe selskapene kan gjøre med dataene han gir fra seg som kommer til å påvirke ham personlig, fordi han er resistent mot påvirkning av reklame. «Bjørn» fra Zoom-gruppen viser at han ser på det å utlevere data ikke har så mye å si fordi det finnes så mye «der ute» uansett: «...så om noen får vite litte granne mer, det har veldig liten betydning etter hvert» (Bjørn). Noen få beskriver hvordan de tar enkle grep for å beskytte sine data. «Synne» fra Kollektivet beskriver det slik: «Jeg skrur av alt jeg kan skru av på innstillinger. Fordi de trenger ikke å samle mer enn de må». De andre respondentene tenker ikke så veldig mye over det, sier de.

Nå kan det skimtes et paradoks i det kvalitative materiale. Jeg finner personvernbe­kymringer knyttet til personvern, hvor de største bekymringene knyttes til de mest datagrådige selskapene (respondentene viser lavest tillit til virtuelle samfunn). De viser til lite følelse av kontroll og er

usikker på hvem de deler dataene sine med (respondentene mangler kunnskap). De har også få eller ingen teknikker for personvernregulering og selvutlevering kan regnes som en internalisert norm. Samtidig forteller de at de ukritisk aksepterer personvernbestemmelsene eller tenker for lite på det. Det er her, i gapet mellom holdning og handling man må lete etter mulige forklaringer på paradokset eller vurdere om det kan forstås på en annen måte.

Gis vekk mot henting

Generelt fører ikke en sterk oppfatning av personvernrisiko til en god bruk av beskyttelsesstrategier. Det som derimot kommer frem er en *irritasjon* og skepsis til det digitale i vurderingsøyeblikket. De problematiserer det å skulle godta personvernbestemmelsene når de dukker opp på nettsiden eller i appen og gir innblikk i hvordan risiko blir veid opp mot muligheter. Det ender som regel med at *mulighetene veier tyngre i risikovurderingen* der og da. Dette beskrives i «Tom» sin vurderingsprosess: « Ja, altså jeg tenker meg om, men jeg vet at som regel får man ikke tilgang til tjenestene hvis man trykker nei, så da blir det til at jeg godtar». Som lagt frem i forrige kapittel er livet i det digitale en selvfølgelig del av hverdagen. Det beskrives som en slags *portal* ut mot verden. Det tilfredsstillende behovet for å holde seg oppdatert, samtidig som det har også blitt et verktøy for å kunne pleie sosiale forhold. Bruken av digitale plattformer kan sees som en høymoderne form for samfunnsbygging, en konsekvens av økonomisk diversifisering. Ved at ulike samfunnsfunksjoner blir trukket inn i bedriftsstrukturen har man formet et sted hvor menneskelige relasjoner kan utvikles uten å være fysisk sammen og hverdagslige gjøremål er et klikk unna. At hverdagen på denne måten blir enklere, regnes som *svært* verdifullt for respondentene, samtidig som det utfordrer tilliten til det som oppfattes som et ytre system. Med en slik vinkling kan det sies at *effekten av forventet nytte er sterkere enn forventet risiko*. For respondentene er det likevel ikke noe de tar lett på. De beskriver en følelse av at det ikke burde være deres oppgave å stå overfor en slik vurdering. Ved å utlevere informasjon, akseptere personvernbestemmelsene og godta cookies settes respondenten i en mellomposisjon hvor de *alene* havner i en kompleks og uoversiktlig beslutningsprosess hvor de står overfor abstrakte risikoer. Respondentene opplever at et samfunnsansvar legges på individet.

For dem å begynne å sette seg inn i en personvernerklæring gis det uttrykk for noen forutsetninger. For eksempel forteller noen respondenter at de ikke mottar nok informasjon fra samfunnet. «Pia» fra Ungdommene beskriver det slik: «...om vi hadde snakket mer om det i sosiale medier, mer om det i nyhetene på en forståelig måte, tror jeg vi hadde vært mer opptatt

av det enn nå som vi ikke får vite noe om det». Andre beskriver hvordan disse erklæringene er gjennomgående komplekse og ubegripelige. «Ellinor» fra Kollektivet beskriver det slik: «De burde gjort det enklere for å forstå hva du godtar og gir tillatelse til. Det er uforståelig og kaotisk». Alle respondentene mener at det kunne vært formulert på en enklere måte og ønsker tilgang på forståelig informasjon. «Synne» fra Kollektivet sier kontant: «Nei, jeg gidder faktisk ikke lese de». De setter seg ikke inn i personvernbestingelsene fordi det er en massiv oppgave som de mener ikke burde vært på deres skuldre.

Ufrivillig samtykke

Ved å akseptere personvernbestingelsene inngår respondentene avtaler med private digitale aktører, noe som vitner om en frivillighet. Fordi de ikke står med nok kunnskap om hva de faktisk går med på, problematiseres dette. For eksempel viser «Nora» fra Ungdommene hvordan hun mener de digitale aktørene driver en form for «lureri» fordi de har en baktanke med det å gjøre det for komplisert. Noe lignende vises i utdraget til «Tom» fra Zoom-gruppen som forteller hvordan han føler personvernbestingelsene forsøker å påvirke ham i en retning. Han viser til hvordan han opplever at designet er utformet på en måte som skal få ham til å akseptere. Han beskriver det slik:

«Det er varierende hvordan folk har designet det. Noen har det med store bokstaver og store fargede knapper mens andre har veldig liten skrift og det går nesten ikke an å se det. I de tilfellene blir jeg veldig skeptisk, ja og tenker; hva er det her for noe?»

Ut fra tidligere forskning forventes ytre påvirkning å ha en effekt ved vurderingen av risiko og muligheter ved selvt levering på nett. Digitale aktører har sterk innflytelse og kan gjennom for eksempel ved endret brukergrensesnitt og dulting påvirke brukeren til å undervurdere risikoen ved informasjonsdeling (Acquisti et al. 2015). At designet fremstår som vennlig og hjelpsomt er noe som kan oppmuntre til brukerglede (Wakefield et al., 2013). Dette er ofte effektivt for å endre brukernes holdning til et nettsted fordi de kan påvirke hvordan brukerne har det. Basert på Giddens arbeid med strukturasjonsteori vil jeg trekke inn at personverninnstillingene kan være et eksempel på når teknologien oppnår strukturelle egenskaper. Personverninnstillingene er ofte statisk, utformet som en standard som brukere forventes å bruke. Her inngår respondenten i en balanse mellom struktur og handlefrihet. Personvernbestingelsene er strukturen som refererer til reglene og ressursene som former folk. Respondenten er agenten som representerer folks evne til å handle ut fra deres frie valg. Personvernerklæringer er som

nevnt påbudt etter innføringen av GDPR, men de designes og legges frem for brukeren i tråd med hvordan plattformen *ønsker* brukeren skal opptre og er rammene for oppførsel. Fordi struktur er mediet for beslutningstaking, men samtidig resultatet av agentenes beslutningstaking, gjengis strukturen gjennom praksis.

Strukturell makt

Jeg vurderer om strukturasjonsteori antyder at når man tar personvernbeslutninger, er mennesker begrenset av strukturer (som tillit eller sosiale forventninger) og fungerer derfor ikke helt som frie agenter. Et eksempel på en slik struktur kan være når personverninnstillingene presenteres som en standardinnstilling som hver bruker forventes å følge (etablere en sterk norm). Fordi de fleste respondentene aksepterer personverninnstillingene uten å lese eller regulere dem etter behov, kan beslutningen sees på som en del av en strukturasjonsprosess der holdninger og verdier (handlefrihet) påvirkes av situasjon og kontekst (struktur). Jeg har allerede vist hvordan selvutlevering kan hevdes å ha utviklet seg til en internalisert norm. Å se personvernbeslutninger som en strukturasjonsprosess innebærer også at det fører til nye strukturer. Det vil si at digitale avgjørelser etablerer nye normer som blir til en ny påvirkende struktur. Dette kan muligens forklare hvordan deling av privat informasjon har blitt etablert, spesielt ved virtuelle samfunn og sporingsteknologi. Man kan i lys av analysert data hevde at agenten har en negativ holdning til deling mens strukturen har en positiv holdning til deling. Fordi respondentene oppgir å akseptere betingelsene selv om de er negative til bruk av personinformasjon, foreslår jeg at personverninnstillinger og personvernerklæringer kan sees på som en subtil form for strukturell makt. De ytre påvirkningene har effekt ved selvutlevering, men de er vanskelig å konkretisere for respondentene og da vanskelig å forholde seg til.

For eksempel så rettferdiggjør noen respondenter valget sitt ved å argumentere for hvordan de digitale aktørene henter inn informasjon om dem *uansett* og at det blir «så mye å tenke på hele tiden». «Lars» fra Ungdommene forteller at han «ikke klarer å bry seg» fordi alle andre aksepterer og da burde det gå fint. Det vil si at når respondentene ikke føler seg i stand til å sette seg inn i personvernbetaingelsene og da eventuelle risikoer er det enklere å lene seg på den etablerte normen.

«Lars» uttrykker noe som kommer frem i flere sammenhenger ved intervjuene, nemlig en form for *tretthet* hos respondentene i møte med personvernbeskyrninger. Dette er registrert som

kynisme eller apati i tidligere forskning (Hargittai og Marwick, 2016). Respondentene irriterer seg over et konstant krav til rasjonelle, kognitive vurderingsprosesser. Noen av respondentene viser at de har strategier for å ha kontroll over egen data, som ved å regulere innstillinger for personvern, men de aller fleste mister motstanden. Jeg har tidligere nevnt en teori som foreslår at enkle digitale oppgaver gjør at brukere blir kognitivt *utmattet* innen de blir spurt om å utlevere personinformasjon (Alashoor 2019). Det vil si at respondentene ender opp med å ha mindre kognitiv kapasitet når de skal vurdere egen personrelaterte adferd. Når respondentene forteller at det blir for mye å tenke på kan man vurdere om det kan kobles opp mot denne teorien. Her kan man også vurdere å koble på de teknikkene teknologiselskapene bruker for å fremme et hyggelig design som påvirker brukerens humør (Wakefield et al., 2013). Dette betyr at hvis algoritmene er programmert for å gjøre brukeren glad, vil brukeren undervurdere risikoene ved å dele informasjon på nettet. Om man ser tilstedeværelsen av en positiv stemningstilstand hos respondenten sammen med at de allerede er trettet av kognitive ressurser, kan det føre til en tilstand av utilstrekkelig kognitiv tilgjengelighet, altså redusert vurderingsevne ved digitale adferds-vurderinger. Den tidligere nevnte *flytetilstanden* respondentene beskriver kan nå sees i nytt lys ved en sammenlegging av disse elementene. Ved å gjøre plattformenes design friksjonsfritt, reduserer teknologiselskapene selve teknologien for brukeren som gjør det å være i det digitale til automatikk, altså at de slapper av med å benytte seg av det jeg tidligere la frem som System 1 (Kahneman 2012). Det er den delen av hjernen som tar beslutninger basert på automatiske handlinger. Dette kommer frem hos respondentene i forrige analysekapittel som å skrolle uten mål og mening i loop mellom appene. De viser også hvordan automatiserte handlinger gjør at de blir *mettet* på sosiale medier, fordi man finner beskrivelser som at de ikke får noe særlig ut av det og ikke helt vet hva de egentlig bruker det til. Det digitale som en internalisert del av hverdagen baseres på konkrete handlinger for respondentene, men viser seg å være en abstrakt affære hvor respondentene samtidig opplever å bli ført inn i rutiner de ikke klarer å gjøre rede for.

Avslutning

Både de kvantitative og de kvalitative dataene viser noe som ligner et paradoks. I de kvantitative dataene oppgir respondentene at de er opptatt av personvern og er negativ til bruk av persondata til ulike formål. Samtidig oppgir de at de som regel godtar personvernbestemmelser og cookies. Noen nyanser av dette er at de sjelden setter seg inn i personvernbestemmelsene og svært få oppgir å vanligvis regulere innstillingene til bestemmelsene. Det viser at de til en viss grad ikke har et forhold til hva de samtykker til og gjør lite for å justere det tekniske bakteppe, slik at det

samsvarer bedre med deres individuelle personvernpreferanser. Gjennom de kvalitative analysene finner jeg at respondentene har internalisert den digitale teknologien, men uttrykker bekymring rundt *risikoer* de knytter til bruk av persondata. Det dannes et bilde av at respondentene ikke justerer *adferd etter risiko*, men *holdning etter risiko*. Det vil si at jo lavere tillit de har til en tjeneste, jo mer risiko knytter de til selvutlevering uten at det hindrer dem i å utføre datadeling. Både de kvalitative og de kvantitative analysene viser derfor at adferden ikke kan sies å gjenspeile deres personvernpreferanser.

Beskrivelsene av dette viser at respondentene opplever å møte seg selv i døren ved digitale adferds-beslutninger. De beskriver en tosidighet som både handler om frihet og tvang, og jeg legger frem det jeg identifiserer som push og pull faktorer. Teknologien er på den ene siden så enkel og ubegrenset – det drar dem inn. Den er integrert inn i respondentenes hverdag og de opplever at selvet flyter friksjonsfritt i det digitale rommet, opphengt i å holde seg oppdatert på det som skjer i verden. Det digitale er blitt en institusjonalisert struktur. Samtidig slipper de ikke unna følelsen av å ikke ha et valg, at samfunnet dytter dem inn i strukturen. Dette kan knyttes til ambivalensen respondentene opplever i møte med digital teknologi. Jeg trekker frem ulike nyanser ved selvutlevering som agentbasert og ser aktørens behov for *tilhørighet* som et element i det sosiale systemet. Respondenten søker ontologisk trygghet i det jeg kjennetegner som Gemeinschaft strukturer i virtuelle samfunn, sosiale kollektiver som holdes sammen av internaliserte følelsesmessige bånd. Men, respondenten forstyrres av konstante krav til rasjonelle og instrumentelle beregninger i det jeg kjennetegner som Gesellschaft strukturer. Dette uttrykkes i en ambivalens som kan undersøkes nærmere ved å se på hvordan respondentene forholder seg til *risikosamfunnet*. Jeg finner blant annet at teknologiselskapenes plattformer gjør inngripen i menneskers liv. Respondentenes abstrakte forståelse av det teknologiske systemet kommer frem gjennom beskrivelser som vitner om kunnskapsmangel og manglende tillit ved svakere relasjonell kommunikasjon. Språk er for eksempel en kommunikativ handling som her binder aktøren og strukturen sammen (Giddens 1997). Det gir en sammenheng mellom følelsen av kontroll og praktisk bevissthet, hvor utdragene kan sies å beskrive et usymmetrisk maktforhold mellom den som har tillit til kunnskapen og den som kontrollerer kunnskapen. I dualitetsperspektivet til Giddens som balanserer handlefrihet og struktur er det slik at handlinger og strukturer står i et gjensidig forhold. Respondentene er i et samspill med teknologien som fremtrer som en objektiv virkelighet. De bidrar selv til opprettholdelse av en struktur som de regner som bekymringsverdig. De søker derfor sammenheng og sikkerhet der de kan, som ved å føle de har kontroll over sosialsensitive data.

Dette antyder at den høymoderne formen for samfunnsbygging endrer de sosiale systemene som tidligere baserte seg på mellommenneskelige relasjoner, med tillit som hovedelement. Ved å normalisere svekkelsen av menneskelig kontakt blir det sosiale systemet kompromittert, og respondenten blir posisjonert mellom sikkerhet og risiko. Fordi selvutlevering er blitt en internalisert norm basert på automatiske handlinger og rutiner veier fordelene ved det sosiale systemet mer enn de abstrakte risikoene som beskrives i analysen over. Det er vanskelig å ta grep i en uoversiktlig situasjon.

Selskapene har usynlig digital kontroll ved å ha fordelen med å kunne subtilt påvirke respondentenes digitale beslutningsprosesser. Jeg undersøker hvordan respondentene flyter gjennom teknologiens abstrakte systemer i en System 1 tilstand og deres beslutningstretthet kobles på teorien om kognitivt utmattete brukere. De blir mettet på sosiale medier, men fortsetter å gå videre og blir værende i det digitale. Fordi strukturen er lagt opp til å tilstrebe en positiv holdning til deling (som gir økonomiske fordeler hos teknologiselskapene) ser jeg personvernbeholdninger- og innstillinger som en form for strukturell makt som subjektivt fjerner respondentenes selvbestemmelse.

Det som kan ligne et paradoks viser seg å bare være overflaten på et mye større problem. Det er gjennom de kvalitative intervjuene jeg avdekker at respondentene befinner seg i en vanskelig mellomposisjon i en uoversiktlig, digital livsverden; de må foreta en risikokalkulering på samfunnets bekostning. Det avdekkes mange ulike innflytelser på adferden, slik at forståelsen av paradokset må nyanseres. For eksempel viser den sterke bekymringen for sosiale risikoer (som *hvem* som kan se *hva* med vekt på bilder og i samtaler) hvordan man er opptatt av de *nære* ting og man kan tenke seg at det faller mest naturlig for individer å overveie konkrete, kognitivt enkle risikoer. De generelle samfunnsmessige konsekvensene av datautlevering er *abstrakte* og vanskelig å tolke og justere adferden sin etter. Ut fra dette ser jeg nå muligheten for at det å måle generell personvernholdning som en generell verdi - opp mot konkret, påvirkelig og individuell personvernadferd bør tas nøyere i betraktning.

7. Diskusjon og oppsummering

I dette diskusjonskapittelet diskuterer jeg funn opp mot tidligere forskning og mine valgte teoretiske perspektiv. Jeg går frem ved å først diskutere hvordan risikosamfunnet har plassert respondentene i en posisjon mellom mulighet og fare i den digitale livsverden. Jeg diskuterer videre hvordan digitale risikoer skiller seg fra andre risikoer i moderniteten. Begge disse gir en oppsummering og diskusjon av spørsmålet om hvordan man kan beskrive fenomenet *personvernparadokset* og leder diskusjonen inn på oppgavens hovedspørsmål; om personvernparadokset eksisterer, eller om det kan forstås på en annen måte? Det er for eksempel ulike faktorer som kommer frem som gjør at jeg mener paradokset bør nyanseres. Jeg vurderer om undersøkelsens oppsett, altså tankesettet for operasjonaliseringene i disse survey undersøkelsene kan regnes som feil. Jeg diskuterer derfor om min og lignende studier har basert seg på *feil logikk* ved å ta for meg problemer med det jeg har registrert av utfordringer i respondentenes beslutningsprosess.

7.1. Mulighet og fare settes opp mot hverandre

Giddens hevder at mulighet og fare er paradoksale trekk ved moderniteten og at det gjennomsyrrer alle aspekter ved hverdagslivet. Det er en avspeiling av den merkelige sammenkoblingen av det globale og det lokale (Giddens 1997, 107). Den digitale teknologien har revolusjonert måten mennesker samhandler og organiserer seg på ved å legge opp til globale, felles strukturer. Teknologisk innovasjon har gjort at digitale handlinger oppleves som enkle, raske og praktiske samtidig som de er alternativer til tradisjonelle løsninger. Det ligger en *frihet* i at det er enkelt å flytte ulike samfunnsfunksjoner over i det digitale. For eksempel gir respondentene et bilde av at den private sfæren med personinformasjon og privat kommunikasjon sklir mer og mer over i digitale plattformer. Man kan argumentere for at det går an å bli absorbert inn, og miste bevisstheten i møte med sosiale nettverk, blant annet ved at noen digitale plattformer fyller sosiale hull i menneskers liv (Alashoor 2019a).

De tre bruddene med det tradisjonelle

Det overnevnte kan knyttes til det Giddens (1997) mener er dyptgripende forandringer i globale, sosiale sammenkoblinger, samt intime og personlige endringer i hverdagslivet. Fordi også det sosiale har funnet sin plass her - har livet en mening på internett. Det har nå utviklet seg et forhold mellom interaksjon, sosiale strukturer og informasjonsteknologi. Her vil jeg trekke

linjer til det første og det andre bruddet med det tradisjonelle. Det *første bruddet* handler om endring i hastighet ved blant annet at ulike funksjoner blir dratt over i det digitale. Prosessene går raskere og kan knyttes til at bedrifter vokser på bekostning av at både økonomiske funksjoner og samfunnsfunksjoner dras inn i bedriftsstrukturen. Dette gir oss private selskaper som Google, som for eksempel har mulighet til å spore alt av brukerens aktivitet på tvers av plattformer. De leverer relevante tjenester og kombinerer de fleste samfunnsfunksjoner som blant annet helsesystemer, søkemotorer, sosiale interaksjoner, utdanningssystemer etc. Samtidig er dette massive reklameselskaper, noe verden aldri har sett tidligere. Det *andre bruddet* handler om forandringer som påvirker hele kloden, noe som gjør moderne mennesker om til globale aktører. Den digitale sfæren kan sies å ha forgreinet seg ut over verden ved hjelp av teknologisk innovasjon, hvor endring i rekkevidden gir oss en global *sammenkobling* av mennesker som opererer under de samme teknologiske strukturene. Disse strukturene kan oppleves som altopplukende for individet. Deres tilsynelatende funksjonelle tilnærming til teknologi utvikler seg til en trang til å logge seg på, gå fra plattform til plattform og kan sees på som å være i en transe uten tid og sted. Det tekniske designet *forfører* dem til å flyte friksjonsfritt i det digitale under lovnad om fordeler med informasjonsdeling. Når respondentene tar personvernbeslutninger vurderer de risikoer og fordeler ved selvutlevering. Jeg finner at respondentene ikke sitter med tilstrekkelig kunnskap ved veiing av risiko. Ved selskapers innhenting av store mengder data er metodene for innsamling lite transparent for brukere og ligger skult i designet. Mangelen på brukerkunnskap fremheves av at informantene mener at det er vanskelig å forholde seg til det å dele personinformasjon; de vet ikke hva som blir samlet inn, hvem som samler det, hvor det skjer og når det skjer. De har en vag idé om at de blir påvirket, men klarer ikke helt å sette fingeren på det og føler de blir satt i en umulig situasjon. Dette kobler jeg til det *tredje bruddet* med det moderne, hvor demokratiske institusjoner i vesten ikke klarer å holde følge med teknologiselskapene.

Når noe er nytt og uregulert finnes det muligheter for dem som har et fortrinn i utviklingen å nytte seg av dette frem til en lov er på plass. Fordi nettbrukere ikke stoler på teknologiselskapene anser de gjerne informasjon fra sin sosiale gruppe som mer pålitelig. Dette kommer særlig frem hos respondentene ved at de utleverer informasjon fordi «alle andre gjør det og da burde det gå bra» (Synne fra Kollektivet). Men, når de likevel velger å dele data handler dette ikke om *irrasjonalitet* eller *hensynsløs* oppførsel, fordi informantene er sterkt påvirket av sosiale og strukturelle betingelser. Det kan handle om et ønske om å ikke havne *utenfor* en ny form for fellesskap. Den sosiale delen av det digitale er blitt et innarbeidet

rammeverk man ikke bare kan forlate. Hverdagsteknologien viser seg å ha en viss dominerende karakter, noe man bør konvertere til for å «henge med» («Tom» og «Maren»). Samtidig har utlevering av selvet blitt ritualisert, og den ontologiske tryggheten - trygghet på egen identitet - er med i risikovurderingen. Under slike forhold er individer villige til å gi fra seg informasjon og data om seg selv fordi det er en implisitt del av å være medlem av samfunnet. Så er det slik at det kognitive arbeidet er gjort så enkelt at minimert teknologisk motstand har ført til redusert kognisjon. Det hevdes i annen forskning at friksjonsfritt design er et *triks* som gjør at vi ikke skal tenke over konsekvensene ved å gi fra seg personinformasjon. En del av dette trikket er å lage for kompliserte og for lange personvernerklæringer (Cranor et al. 2006). Når alt annet er så enkelt, kan personvernerklæringen sees som et uoverkommelig hinder for brukeren. Det er også slik at når man bruker internett til å tilegne seg kunnskap, søke etter informasjon og være sosial er informasjonen på egne søkemotorer *spesialtilpasset*, og man trer inn i sin egen lille virkelighet. Dette blir forsterket ved at algoritmene arbeider med *engasjement*, som nevnt tidligere, gjør at brukeren undervurderer risikoer ved informasjonsdeling (Kehr et al 2005: Sundar et al. 2005). Det tekniske designet utformes altså etter en psykologisk modell som begrenser respondentenes rasjonalitet og påvirker dem til å ta beslutninger basert på automatiserte handlinger, kognitive biaser og affektheuristikker (Acquisti og Grossklags 2007).

Mine data antyder at avvikende personvernholdning og personvernadferd i det digitale ikke er noe paradoksalt, men mer som et *kompromiss* mellom aktør og struktur. I dannelsen av kompromisset konfronteres den følelsesmessige delen av å være med i et fellesskap, den altopplukkende strukturen (Gemeinschaft) med risikovurderingen ved utlevering av persondata (Gesellschaft). Konfrontasjonen blir beskrevet med sterke følelser av irritasjon og ubehag. De fremmer et ønske om at det skal bli vanskeligere å samle inn persondata, ved at de forteller at de ikke stoler på teknologiselskapene og vil det skal være strengere krav til bruk av persondata. Respondentene viser hverken mangel på forståelse eller interesse for personvern, men uttrykker en *tretthet* i møte med personvernerklæringer. Posisjonen respondentene står i blir beskrevet gjennom annen forskning og fremlagt som *kynisme* eller en kalkulert tilstand av *apati* (Hargittai og Marwick, 2016). Fordi apati beskrives som «mangel på synlige følelser eller følelsesmessige reaksjoner, sløvheter, upåvirkelighet og likegyldighet overfor inntrykk» (Apati 2021), mener jeg at en det ikke er sammenfallende med det jeg finner i mine data. Heller ikke kynisme kan sies å være en korrekt beskrivelse, da det baserer seg på hensynsløs oppførsel. For eksempel er de klar over at personvernbetingelsene de skal igjennom i løpet av bare én dag er uforståelige og uoverkommelige for de fleste. De observerer en kunnskapsubalanse mellom dem og selskapene

og mistenker at det eksisterer manipulasjon gjemt i det teknologiske designet. De blir utsatt for små dult fra strukturen som presser dem inn i et handlingsmønster. Kompromisset er basert på at de bryr seg om sine egne data og personvernet til disse dataene, men for å delta i det noe radikalisererte sosiale systemet er det nødvendig å utlevere informasjon. Dette må likevel sees i sammenheng med en bredere teoretisk kontekst for å kunne danne et bedre bilde av det som fenomen.

7.2. Digitale risikoer skiller seg fra andre risikoer i moderniteten

Den digitale virkeligheten er et relativt nytt fenomen. Det kan beskrives som et eget risikosamfunn hvor de digitale uetablerte sosiale systemene *rokker* ved måten mennesker tolker verden de lever i. Jeg ser derfor på hvordan endringer på institusjonelt nivå påvirker de sosiale systemene mennesker er vant med og bruker. Ved å trekke linjer til økonomiske og politiske føringer kan det tilføre mening til analysene og hjelpe med å se paradokset fra et nytt perspektiv.

Overvåkingssamfunnet

Ved å programfeste markedsliberalisme i internasjonale institusjoner som pengefondet, verdensbanken, OECD og EU har datainnsamling i vesten i form av innhenting av persondata blitt realisert. De har blant annet mottatt beskyttelse mot statlig inngrep, noe som igangsatte rask vekst i et muliggjørende marked. Det har også resultert i uregulerte markedskrefter i form av store teknologiselskaper som til stadighet finner nye områder å bruke dataene på og da profitere på (Nagell 2020; Zuboff 2018). Per dags dato er individuell tilpasning av innhold basert på nettbrukeres selvutlevering, noe som kan oppfattes som en *radikal* måte å overtale mennesker på. Selskapers analysering og kategorisering av individet kan sees i lys av Toqueville sin forståelse av at det moderne mennesket; ved at man er fritt fra samfunnet og man eksisterer for seg selv alene. Dette synet på mennesket ble forsterket gjennom nyliberalismens fokus på individets frihet – og tanken om at man må ta vare på seg selv først. I overvåkingssamfunnet er fokuset rettet mot individet samtidig som individet konsekvent benytter en isolerende teknologi hvor hver digitale enhet blir en øde øy. Det er adferden til respondentene som gjør dem sårbare, hvor autonomien og beslutningsmyndigheten reduseres til atferdsdata. Oppmerksomheten er tuklet med og det foregår en inngripen i selvbestemmelsen deres. Mennesket har ikke mulighet til å undersøke underliggende faktorer eller undersøke om det er akseptabelt.

Usynlige strukturer

Som nevnt tidligere i oppgaven så mener Beck (2016) at det er *usynlighetsaspektet* som skiller risikoen ved innsamling av Big Data fra andre risikoer i moderniteten. Den mest sentrale fordelen til teknologiselskapene er at de ikke er fysisk til stede. Det kan sees på som en paradoksal struktur i seg selv, da de er flettet inn i de fleste moderne mennesker sitt liv. Jeg er interessert i det som kan regnes for å være *motivasjonen* bak det å skule sin egen makt for forbrukerne og de sentrale institusjonene. Det er aktuelt å se på hvordan digitale aktørers *usynlighet* handler om å *forstyrre* eller muligens hindre tradisjonelle dannelser av tillitssystemer. Det endrer hvordan mennesker utvikler sosiale praksiser og er en måte for digitale aktører å styre brukeratferd på. I analysen legger jeg for eksempel vekt på hvordan *fysisk interaksjon* er en av de tradisjonelle betingelsene for dannelse av komplekse sosiale systemer, noe som nå delvis er tatt ut av ligningen. Blant annet Luhmann (1999) og Habermas (1987) la vekt på forestillingene om *de offentlige massenes kommunikasjon* og *kommunikativ handling* som nøkkelbegrep i deres teorier om det moderne samfunnet. Beck (2016) hevder i lys av deres teorier at vi nå har fått et nytt kommunikativt landskap. Det er i de tradisjonelle, fysiske arenaene man skaper normer, bygger en kollektiv intelligens og lærer å tilpasse adferden vår. Her dannes de komplekse sosiale systemene våre som er utviklet til sosiale rammer og hjelpemidler. Han mener man ikke utfordrer tankemønsteret vårt i det digitale slik samfunnet tidligere har lagt opp til.

Jeg foreslår at man har mentalt overført det velkjente sosiale systemet inn i det nye landskapet hvor individer samhandler *uten* å være i en ansikt til ansikt relasjon. Denne svekkelsen av menneskelig kontakt kan sees på som en svekkelse av respondentenes følelse av trygghet. Jeg finner ikke litteratur som godt beskriver veletablerte sosiale praksiser for tillitsdannelse i det digitale rommet, så gjennom de kvalitative analysene mine forsøker jeg å forstå hvordan respondentene møter nye disse systemene ved hjelp av Tönnies begreper om Gemeinschaft og Gesellschaft strukturer. Jeg gjenkjenner det han betegner som Gemeinschaft strukturer i de virtuelle samfunnene. Opprettholdelsen av Gemeinschaft strukturen er en viktig del av menneskers følelse av ontologisk sikkerhet. I søken etter sosial validering i en mindre fysisk verden tyr respondentene til det digitale som et verktøy. Bruken av sosiale medier representerer derfor en høymoderne form for samfunnsbygging, og i denne nye formen for sosiale kollektiv er respondentene villig til å utlevere data. Risikoene knyttet til dette kan sies å være abstrakte og vanskelige å tolke. Det er derfor sannsynlig at respondentenes institusjonelle personvernbeholdninger (deling av data i et samfunnsperspektiv med samfunnskonsekvenser) i

større grad er knyttet til abstrakte risikoer. I sosiale interaksjoner vil belønning være av en materiell karakter, men vil bestå av noe som er vanskelig å observere, som utvikling av vennskap eller selvbekreftelse. Den digitale sosiale settingen er ny og er inneholder andre rammer enn for eksempel tradisjonelle former for interaksjon og relasjonsbygging. Menneskelige relasjoner kan utvikles uten å være fysisk sammen, uten fysisk kommunikasjon. Men, menneskelige relasjoner kan ikke klare seg uten den psykiske nærheten som bygges på bakgrunn av *tillit* (Giddens 1991). For å være i stand til å utvikle tillit er det sett på som nødvendig å avsløre personlig informasjon. For å dele denne formen for privat informasjon i informasjonssamfunnet regnes det som nødvendig for respondentene å være aktiv på sosiale plattformer. Dette må sees i sammenheng med at bruken av sosiale plattformer er blitt en integrert del av respondentenes hverdag, så i søken etter sosial validering blir de værende i det digitale og holder seg oppdatert for å fremme relasjonsutvikling.

Når brukere da vurderer *personvernrisiko* ved selvutlevering vurderer jeg dette som en Gesellschaft-struktur, som gjelder ved rasjonelle beregninger. Gesellschaft er avhengig av eksplisitte regler og kontrakter mellom medlemmer i samfunnet og kommer skriftlig til *uttrykk* i personvernerklæringen. Man kan se på det som en form for gjensidig avhengighet; en vurdering av personvernbestingelsene er primært en handling på bakgrunn av egeninteresse fordi man kan få tilgang på det man ønsker, men prisen er å utsette personvernet for fare. Dette kan betraktes som en kald, analytisk rasjonalisering av kostnads-nytte beregninger. Der Gemeinschaft stammer fra varme følelser, instinkter og delte opplevelser, er Gesellschaft i utgangspunktet noe mer abstrakt man har følelsesmessig avstand til, og ikke kan knytte bånd til. Dette kan forklare hvorfor respondentene på et nivå *vet* at dataene deres blir brukt til kommersielle formål eller usikre tjenester, men disse farene er fjerne og korrelerer ikke med en *direkte* følelse av å bli truet – som en fysisk risiko (terror/atomulykker). Fordi det er så få som setter seg inn i det legale aspektet *forblir* også risikoene fjerne og abstrakte. Kunnskapen og forståelsen fraværer sammen med tillitsdannelse gjennom tradisjonell menneskelig interaksjon. Så når den følelsesmessige tiltrekningen av å være en del av et fellesskap kolliderer med risikoene ved å utlevere data om selvet – overstyres Gesellschaft-perspektivet av Gemeinschaft-perspektivet. Det viser seg at respondentene vurderer de *emosjonelle* fordelene som mindre abstrakt, og da enklere å forholde seg til i det øyeblikket, samtidig som det antas å ha umiddelbar effekt.

Tillitens betydning

I analysen av datamaterialet mitt, beskrives tillit i stor grad ut fra nivået av den menneskelige kontakten respondentene opplever i møte med institusjonene og selskapene. Giddens (1991) beskrivelse av det tradisjonelle sosiale systemet er at tilliten er personifisert, basert på ansikt til ansikt relasjoner og i det moderne kobles mennesker med programvare og mennesket må ha tillit til abstrakte systemer. Det digitale teknologiske systemet regnes som et slikt abstrakt system, hvor jeg viser at *fysisk avstand* avler *psykisk avstand*. Respondentene uttrykker for eksempel at fraværet av menneskelig kontakt igjen hindrer dem i å oppsøke menneskelig kontakt. Det jeg beskrev som *tillit gjennom nærhet* handlet om hvordan respondentene knyttet trygghet til opplevd fysisk nærhet til institusjoner, som politiet eller NAV kontorer. Det var tilfeller hvor de hadde alternativer til det digitale, altså muligheten til å oppsøke dem, hvor *dem* er menneskene som arbeider innad systemet. Luhmann (1999) hevder menneskets tillit til et system handler om muligheten mennesket har til å vurdere om *personer* i systemet kan holde et moralsk løfte. Den digitale utviklingen fremmer møtet mellom mennesket og teknologi for å oppnå effektivisering, men utfordrer dermed de tradisjonelle praksisene i sosiale systemer, som tillit. Dette knytter jeg til hvordan Giddens (1991) mener at tillit i den digitale konteksten får konsekvenser for privat- og intimitetsfæren. Mennesket er avhengig av opplevelsen av nærhet, som tidligere var forankret i tradisjoner og i lokalsamfunnet. I moderniteten må dette konstant reforhandles gjennom å bygge tillit ved å *åpne seg*, altså å dele personinformasjon med abstrakte systemer og anonyme aktører. Han hevder at denne måten å forholde seg til hverandre på ikke er *bærekraftig*, fordi mennesker ikke kan leve i de fremmedes *anonyme verden*. Både Giddens (1991) og Luhmann (1999) mener menneskets *forståelse* av systemet som helhet samt en vurdering av *menneskene* man møter er sentrale aspekter ved tillitsdannelse. Respondentene viser for eksempel hvordan de føler trygghet og kontroll når de *vet* hva den digitale aktøren skal med informasjonen, og de har mulighet til å oppsøke dem og «ta kontakt» («Knut» fra Ekteparet). Manglende kontakt og informasjonsforståelse derimot, hindrer dem i å «stole på» dem («Synne» fra Kollektivet). Avstand til digitale aktører og i det digitale rom fører til at respondentene ikke forstår systemet de benytter som helhet og de heller ikke har mulighet til å utvikle tillit basert på relasjonell interaksjon. Det kan tenkes at om maskinvaren erstatter møtet mellom mennesker, har det endret rammene for det grunnleggende systemet for tillit i samfunnet. Fysisk avstand *kan* sees på som en utilsiktet konsekvens av å flytte handlinger over i det digitale, men jeg foreslår at det blir i kommersielle aktørers interesse å holde på denne avstanden og *dyrke* at det gir rom for usikkerhet og kunnskapshull. Fordi det oppleves som vanskelig å unngå at egen personinformasjon samles, kan avstand brukes som et *verktøy* for å

hindre brukeren i å ta kontroll over egen data. Når digitale aktører da skjuler kompleksiteten for brukeren kan det tenkes at det ikke kommer dem til gode i det lange løp. Tillit er et grunnleggende element i den demokratiske orden og jeg ser det som nødvendig å vurdere om dagens måte å drive datainnsamling på er bærekraftig.

Digitale mennesker og refleksivitet

Det digitale risikosamfunnet medfører at mennesker ikke opplever virkeligheten med en slik refleksivitet som Giddens (1991) påpeker er tilstede i det moderne samfunn. Han poengterer for det første at handling ikke kan forstås som en effekt av krefter individet ikke kontrollerer eller kjenner til. Det undervurderer de ytre strukturenes føringer jeg viser til i mine analyser. Det sosiale systemet har blitt delvis flyttet over i det digitale, hvor individet selv må bære konsekvensen for valgene det tar og samtidig forholde seg til teknologiselskapenes manipulering og kategorisering av selvet. Giddens ser mennesket som *kompetente* og *målrettede* utøvere av handling. Menneskelig evne til å regulere sin sosiale virkelighet hviler på aktørens kunnskap om *sammenhengene* og evnen til å videreføre dem. Valg og beslutninger kan gjennom mine analyser *delvis* sees som et resultat av respondentenes som kompetente og målrettede aktører, men kun ved refleksjon over *de nære ting*, som hvilket bilde man skal gi fra seg makten over eller hvordan man skal ordlegge seg i virtuelle samfunn. En reproduksjon av ontologisk sikkerhet innebærer refleksivitet, og ved refleksjon blir virkeligheten ordnet og forstått. Dette foregår gjennom anvendelsen av kunnskap og regler som abstrakte systemer tilbyr. Jeg forstår Giddens slik at selvet er objektet for refleksiviteten, hvor individet overvåker selvet i reproduksjonen av ontologisk sikkerhet. Når respondentene overfører den sosiale virkeligheten over i det digitale risikosamfunnet konfronteres de kjente sosiale systemene (Gemeinschaft) med et uetablert landskap (Gesellschaft) som opererer med systemer de ikke klarer å tilegne seg informasjon om hvordan fungerer. I dette tilfellet er ikke sammenhengene mellom datainnsamling og selvutlevering tydelige; de er abstrakte, teknisk komplekse og vanskelige å tolke. Respondentenes sterke beskrivelse av teknologi som påtvingende og manipulerende struktur problematiserer aktørens evne til å reflektere over den helhetlige digitale virkeligheten. Institusjonell refleksivitet beskrives av Giddens (1991) som et brudd med tradisjonelle systemer og institusjoner. Gjennom beskrivelsene av automatikk, hvor respondentene flyter uten mål og mening, finner jeg at valg og beslutninger også føres av teknologiselskapenes valg og beslutninger. Det kan brukes for å beskrive hvordan teknologiselskapene trenger seg på respondentenes handlinger med sine kontrollsystemer, slik som det utarbeidede designet som skal få brukere til å dele mer og holde seg på plattformer.

Selskapene bruker teknologien som verktøy for å ekstrahere informasjon om individer, mens individer bruker det som verktøy til enkle ting som å regulere sosiale relasjoner og å sjekke saldoen. Respondentene som aktører i det digitale forholder seg til usynlige algoritmer og juridiske betingelser, men forføres av utforming av friksjonsfritt design. Slik er de fleste handlingene deres basert på rutiner og automatiserte prosesser. Dette knytter jeg til Giddens begrep om rutinisering og institusjonalisering (Giddens 1996). Respondentenes opplevelse i det digitale rommet blir *institusjonelt bundet*; ved at teknologien har blitt institusjonalisert blir respondentene presset til å glemme eller se bort fra alternative handlinger. Dette vitner om en form for diskursiv bevissthet, hvor man ikke kan gi en dekkende forklaring for adferden sin, og den digitale risikoen normaliseres. En normalisering av den digitale risikoen har ført til normaliseringen av et fragmentert individ. Det moderne mennesket kan ikke lenger resonnerer over, eller lene seg til tradisjoner og selvfølgeligheter som religiøse formuler for veiledning. De er avhengig av sosiale og kulturelle verktøy, som systemet for tillit. Men, rammene for disse verktøyene degraderes i det digitale; samspillet mellom aktør og struktur endres, hvor teknologiselskapenes kontrollmekanismer resulterer i en maktubalanse og en frihetsberøvelse av individet. Algoritmer har begynt å gripe inn i menneskers liv og påvirker beslutningstaking på lik linje med sosial innflytelse. Konsekvensen er individets aksept av et ufrivillig samtykke hvor prosessen er så *subtil* at menneskets oppfatning er at selskaper utfører tjenester for dem, når det også er mennesket som utfører tjenester for selskapet.

Oppsummering

Jeg tok utgangspunkt i forståelsen fra hovedlitteraturen og fant paradokset som var beskrevet i tidligere forskning. Gjennom tre ulike analysenivåer har jeg bygget opp en undersøkelse av fenomenets kompleksitet og av paradoksets eksistens. Den anvendte sosiologiske teorien og innsamlet data brakte meg i en retning hvor jeg forsto at dette dreier seg mindre om et paradoks og mer om en *forhandling* gjennom risikovurdering. Paradokset kan derfor forstås på en annen måte. Studier som ønsker å *løse* paradokset forenkler betydningen av adferden man finner i det digitale og tolker den som noe som er i *konflikt* med registrerte holdninger. Jeg anvender derfor noen avsnitt på å angripe logikken bak paradoksets slutninger før jeg skriver avsluttende kommentarer.

7.2. Logikken bak paradoksets slutninger

Studiens undersøkelse viser til noe som kan kalles et personvernparadoks. Respondentene oppgir at de er opptatt av personvern og negativ til bruk av persondata, men at de som regel godtar personvernbetingelsene uten å lese gjennom dem. Måten jeg designet den kvantitative undersøkelsen på ligner tidligere undersøkelser hvor man leter etter et avvik mellom holdning og adferd (Aquisti et al. 2016; Barth og De Jong 2017). Den kvalitative analysen ledet derimot til en vurdering av måten denne og tidligere survey-studier trekker slutninger på. Studier som beviser paradoksets eksistens lener seg på at personvernholdningen avviker fra personvernadferd. Men, adferden i personvernlitteraturen handler ikke om verdien av personvernholdninger, den handler om *risiko* i spesifikke sammenhenger. Risiko innebærer potensiale for skade eller tap hvor *verdi* er den overordnede betydningen som en person tillegger noe. Det at folk deler personlig data betyr ikke at de ikke bryr seg om personvern. Studier som måler hvor mye individer verdsetter privatliv trekker antakelser basert på feil logikk – en generell antakelse ut fra en spesifikk, kontekstuell setting. For eksempel kan det være at respondentene er bekymret for personvernet i et samfunnsperspektiv på bakgrunn av eget syn på frihet og for andres velvære. Det vil si at selv om en respondent tilskriver seg retten til privatliv er ikke verdien av privatlivet basert på ens spesielle valg i en bestemt sammenheng. Man kan ønske seg valg og beskyttelse som et ideal, men kan likevel bytte bort data mot små fordeler. Det kan indikere at respondentene ser på deling av data som lav risiko i den spesifikke konteksten og mangler evne til å fullt ut forstå de samfunnsmessige konsekvensene. For eksempel, gir man digital persondata til Bergens Tidende (en spesifikk kontekst) er det vanskelig å forestille seg at dataene vil bli offentliggjort eller senere brukt til å forårsake skader (en samfunnskontekst). Når individer oppgir bekymring over personvern, er det ikke ensbetydende med at de er bekymret for hver eneste utlevering eller bruk av personopplysninger.

Som registeret gjennom de kvalitative dataene, så skiller jeg mellom dem som er bekymret for sosiale konsekvenser og dem som er bekymret for økonomiske konsekvenser ved informasjonsdeling. Dem med økonomisk bekymring var ubekymret for selskapers innhenting av informasjon og tilpassede annonser. De andre var urolig for andre sin tilgang på deres bilder og meldinger. Det tyder på at ulike mennesker tenker ulikt over hva som er beskyttelsesverdig informasjon, og da hvor risikoen ligger. Da er det problematisk å komme til generelle konklusjoner om alle typer personvernopplysninger. Det er også viktig å ta hensyn til at survey-undersøkelser ikke kan måle om respondentenes personvernpreferanser er faste preferanser

eller om de endrer seg over tid. Når man vurderer personvernbestingelsene må man fatte umiddelbar vurdering. Dette er problematisk, noe jeg går dypere inn ved å se på hvilke utfordringer jeg har funnet i beslutningsprosessen om utlevering.

7.3. Utfordringer i beslutningsprosessen

I analysen av intervjuene avdekket jeg blant annet at den eldre antagelsen om at individer er rasjonelle agenter som klarer å bestemme hvordan de skal beskytte eller utlevere personinformasjon ikke er tilstrekkelig. Den individuelle beslutningsprosessen med hensyn til digitalt personvern er påvirket av flere faktorer.

Kunnskap byttes ut med tillit

Å ikke ha nok kunnskap ved personvernbeslutninger kan påvirke individet. Informasjon som er relevant for beslutningsprosessen kan sies å være ukjent for respondenten. Dette kan for eksempel være hvordan informasjonen blir brukt. Eventuelle risikoer er heller ikke deterministiske, og er for de fleste abstrakte, fremtidige og mulig negative. Det er altså ikke mulig for individer å tilegne seg all den kunnskap som skal til i den spesifikke situasjonen for å ta en veloverveid beslutning. I mitt materiale beskrives personvernbestingelsene som for kompliserte og uoverkommelige, det er noe som unngås. Å pålegge brukere å lese gjennom juridiske betingelser for å tilegne seg kunnskap og ta et velinformert valg kan derfor regnes som meningsløst. En måte respondentene foretar risikovurdering på er å bytte ut kunnskap med tillit. Ved analyse av respondentenes risikovurderingsprosess trekker jeg linjer til systemtillit, hvor menneskers tillit til systemer ikke trenger innføring i - eller forståelse for relevant informasjon. I mitt materiale trekker respondentene på ulike grader av troverdighet til ulike digitale aktører. De vurderer i hvilken grad de har tillit til den gjeldende digitale aktøren, og da systemet det representerer. Som nevnt i teorikapittelet så er tillit et element mennesker lener seg på for å kunne forholde seg til systemer og prosesser de selv ikke forstår (Giddens 1997). For vanlige mennesker avhenger ikke tilliten til systemer innføring i prosessene, eller beherskelse av den kunnskapen de gir. Det er i det menneskelige *møtet* mellom individ og system tillit utvikles, mer spesifikt; i de mellommenneskelige relasjonene mellom individet og dem som opererer i systemet. Det er en sammenheng mellom hvorvidt respondentene ser en *mulighet* for slik interaksjon og da tillitsutvikling, og at teknologiselskapene benytter seg av former for *strukturell makt* ved å dyrke avstand, som da avler asymmetriske maktforhold. Asymmetrien kommer til uttrykk som kunnskapshull hos brukere. I denne sammenhengen vil

det si at respondentene ikke utvikler tillitsforhold til digitale, abstrakte systemer på grunn av begrenset tilgang på kommunikasjon.

Medfødt avgrenset rasjonalitet

Mennesker kan ikke handle optimalt når det gjelder store datamengder (Acquisti og Grossklags 2005). Det kommer for eksempel frem gjennom datamaterialet at respondentene som hadde mulighet til å ta mer kontroll over personvernet, som å regulere passord eller lese personvernerklæringen – lot være. De setter seg ikke inn i risikoene når informasjon er tilgjengelig. Det demonstrerer bare respondentenes vanskelighet med å navigere beslutninger i det komplekse digitale rommet. Å tilegne seg, beregne og huske relevant informasjon får individer til å stole på forenklete mentale modeller. Man finner en forenkling av prosesser gjennom respondentenes diskusjon rundt det å dele et bilde i virtuelle samfunn. De formulerte at ved å legge ut et bilde, gir de fra seg makten over *det* bilde og det kunne bli brukt i andre sammenhenger av andre mennesker. Samtidig ble det nevnt at teknologiselskapene (Facebook og Instagram) ofte ønsket tilgang til *alle* bildene for at det skulle være mulig å legge ut ett bilde, men det hadde de ingen logisk forklaring på. Her kan man vurdere om forståelsen av privatliv og personvern trækker litt over i hverandre og kan sees på som synonymmer i respondentenes forenklete mentale modell.

Avvik fra rasjonalitet

Eksemplene ovenfor viser en forenklingsprosess, men man kan også finne avvik fra rasjonalitet. Ved at det er individets egen adferd som gjør dem sårbar er det mulig for teknologiselskapene å påvirke dem. Som nevnt i kapittel 4 påvirkes digitale beslutninger i høy grad av kognitive skjevheter og affektheuristikker. Jeg finner at respondentene observerer påvirkning i det kvalitative datamaterialet når det diskuteres hvordan en nettside har valgt å legge frem *aksepter* eller *godta* knappen som stor og rød, mens *ikke aksepter* knappen er liten eller ikke der i det hele tatt. Det gjør at det er lettere å trykke på den store istedenfor å lete etter *ikke aksepter*. Nettsiden duler brukeren til å lene seg på en kognitiv skjevhet – å trykke på den store røde knappen. Et eksempel på affektheuristikker i datamaterialet er avgjørelser basert på umiddelbare affektive inntrykk. Respondentene knytter som sagt irritasjon til personvernerklæringene fordi de er for kompliserte. Fordi respondentene beveger seg i en friksjonsfri, system 1 - tilstand i det digitale, regnes de for å være i en mer påvirkelig tilstand kognitivt. Da vil en anstrengende aktivitet, som en *beslutning* gjøres mindre anstrengende ved å knytte umiddelbar nytteverdi til den ønskede handlingen. For eksempel om respondentene vil

lese en artikkel og det kommer opp en lang og komplisert personvernerklæring er det sannsynlig å lene seg på umiddelbare affektive inntrykk – trykke for å få den vekk. Friksjonsfri flyt kan derfor være personvernets verste fiende. Bedrifter kan med vilje heve friksjonen for å hindre personvernbeskyttende valg. Andre utnyttelser av affektheuristikker er å skape en *illusjon* om at brukere har kontroll over egne data. Tilbake til bildedeling, så ser man at respondentene opplever å ha sosial kontroll over dataene sine, men ikke institusjonell kontroll. Det som skiller dem er konkrete og nære opplevelser ved bevisst selvutlevering (sosial) og abstrakte opplevelser, som at telefonen trenger tilgang til *alle* bildene dine (institusjonell). Det henter om at publikasjon av privat informasjon gir en falsk følelse av kontroll, de fortsetter å publisere og surfe – og strukturen opprettholdes.

7.4. Avsluttende kommentar

Dette prosjektet har hatt som hensikt å være et sosiologisk bidrag til forståelsen av det såkalte personvernparadokset. Undersøkelsen har et sosiologisk perspektiv på et felt som tidligere har vært dominert av adferdsøkonomi og psykologi, hvor det også finnes få kvalitative studier. Samfunnsteorier om informasjonsinnsamling trekker ofte på de utførte surveyundersøkelsene og har vært brukt for å forsøke å *forklare* paradokset (Andrejevic 2014). Denne undersøkelsen presenterer et nytt perspektiv på fenomenet gjennom å kombinere ulike teoretiske og empiriske tilnærminger. Undersøkelsen har fanget opp data som ikke kommer frem i tidligere forskning, blant annet hvordan respondentene *trettes* i møte med personvernerklæringer. De opplever altså ikke en tilstand av apati, som tidligere personvernlitteratur hevder, men å bli kognitivt utmattet før de går inn i en personvurderingsprosess. De opplever også å bli *mettet* i møte med virtuelle samfunn, og de får ikke noe ut av skrollingen. Det la grunnlaget for analysen om strukturens underliggende påvirkning, som kan forklare hvorfor brukere blir oppslukt av teknologien. Jeg plukket opp en *ambivalens* hos respondentene, som resulterte i en analyse som viser hvordan selvutlevering er en rutinert og automatisk handling, samtidig som de opplever å sette spørsmålsteget ved rutiniseringen. De er ikke hensynsløse og irrasjonelle forbrukere, men refleksive mennesker i den grad teknologien tillater dem å reflektere.

Teknologi endrer konteksten for hvordan vi lever og relaterer oss til hverandre og selv om teknologiselskapene *oppmuntrer* til deling, er det ingen som fysisk tvinger respondentene. Det vi heller ser er et strukturelt skifte. Når mennesker deler data i en gitt kontekst er det ikke i stand til å konseptualisere de teknologiske sammenhengene og overordnede samfunnskonsekvensene. De våkner om morgenen, tar opp mobilen, sjekker Facebook, været

og kjøper bussbillett. De pleier vennskap, skroller og shopper. Zeynep Tufeki sier at personvern er mer som luftkvalitet eller trygt drikkevann, det er et offentlig gode som ikke kan reguleres ved å stole på millioner av individuelle valg (Tufeki 2018). Digitale handlinger reflekterer bare hvordan respondentene responderer på nettsidenes utnyttelse av påvirkelig adferd. Poenget er at selskaper besitter *enorme* mengder kunnskap som de kan bruke til sin fordel. De har muligheten til å bearbeide informasjon og ta beslutninger på mekaniske måter – det har ikke det isolerte individet - og *det* er modernitetens dynamikk. Mennesket blir overkjørt av private og offentlige institusjoners muligheter og sitter i dag med en fordreid form for frihet, langt fra nyliberalistiske intensjoner. Overvåkingssamfunnet utfordrer selvbestemmelsesretten til mennesker ved bruk av usynlige kontrollmekanismer som kan styre brukeratferd. Mennesker opptrer i det digitale fordi det er en *implisitt* del av å være medlem av samfunnet. De avslører personlig informasjon for å utvikle *relasjoner* og ta del i det kollektive *felleskapet* som utgjør en radikal sammenkobling av mennesker. Det digitale risikosamfunnet representerer både det nære og det fjerne, men kobler individet fra tradisjonelle institusjoner og endrer både menneskets og institusjonenes sosiale strukturer. Det oppleves som altoppslukende, som et enkelt og friksjonsfritt samfunn – men fordelene gnisser mot ulempene, mot en usikkerhet som er vanskelig å forholde seg til. De fleste er skeptisk til innhenting av data, men står alene - tvunget til å velge mellom mulighet og fare. De gjenkjenner ikke farene for det de er, da de ikke korrelerer med en direkte følelse av å bli truet. Politiske ideologi har lagt til rette for ritualisert datadeling som utnytter individets søken etter gevinster i en mer global, men mindre fysisk verden. I gapet mellom digital holdning og adferd finner man ikke en konflikt, men en forhandlingsprosess hvor individer inngår i et *kompromiss*. Samtykket beskrives som en frivillig handling, men på grunn av teknologiens omfattende strukturelle kontroll basert på asymmetriske maktforhold - kan det ikke ansees som en frivillig handling.

Litteraturliste

- Aakvaag, G.C.**, 2008. *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Acquisti A, Gritzalis S, Lambrinoudakis C, di Vimercati S**, editors. «Digital privacy: theory, technology, and practices». Auerbach Publications. p. 363–77.
- Acquisti A, Grossklags J.** 2007. *What can behavioral economics teach us about privacy*. I «Digital Privacy: Theory, Technologies and practices».
- Acquisti, A.** og **J. Grossklags**. 2005. *Privacy and rationality in individual decisionmaking*. IEEE Security and Privacy Magazine 3(1):26 – 33.
DOI: [10.1109/MSP.2005.22](https://doi.org/10.1109/MSP.2005.22)
- Acquisti, A.** og **P. Gross** 2005. *Information revelation and privacy in online social networks*. *Proceedings of the 2005 ACM workshop on Privacy in the electronic society*. Alexandria, VA, USA, ACM, pp. 71-80.
- Acquisti, A., L. Brandimarte** og **G. Lowenstein**. 2015. *Privacy and human behavior in the age of information*. *Science* 30 :Vol. 347, Issue 6221, pp. 509-514. DOI: 10.1126/science.aaa1465
- Acquisti, A., C. Taylor** og **L. Wagman**. 2016. *The Economics of Privacy*. *Journal of Economic Literature* 54 (2): 442-92. DOI: 10.1257/jel.54.2.442
- Agarwal, R.**, og **E. Karahanna**. 2000. *Time Flies When You're Having Fun: Cognitive Absorption and Beliefs about Information Technology Usage*. I «MIS Quarterly» (24:4), pp. 665-694.
- Alashoor, T.** (2019a). *Toward a Better Understanding of the Privacy Paradox: Identifying Cognitive Absorption as a Boundary Condition*. I “Explaining the Privacy Paradox through Identifying Boundary Conditions of the Relationship between Privacy Concerns and Disclosure Behaviors”. Dissertation, Georgia State University. https://scholarworks.gsu.edu/cis_diss/70
- Alashoor, T.** (2019b) *Too Tired and in Too Good of a Mood to Worry about Privacy: Explaining the Privacy Paradox through the Lens of Effort Level in Cognitive Processing*. I “Explaining the Privacy Paradox through Identifying Boundary Conditions of the Relationship between Privacy Concerns and Disclosure Behaviors”. Dissertation, Georgia State University. Hentet fra: https://scholarworks.gsu.edu/cis_diss/70
- Alastair R. B., D. Kübler,** and **S. Preibusch**. 2012. *Unwillingness to Pay for Privacy: A Field Experiment* 117 *Economics Letters*. Hentet fra: <http://ftp.iza.org/dp5017.pdf>
- Amnesty International**. 2019. *SURVEILLANCE GIANTS: HOW THE BUSINESS MODEL OF GOOGLE AND FACEBOOK THREATENS HUMAN RIGHTS*. Amnesty International Ltd: London.

Andrejevic, M. 2014. *Big Data, Big Questions: The Big Data Devide*. International Journal of Communication 8, 1673–1689. Hentet fra: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2161/1163>

Ates, D. 2008. *Industrial revolution: Impetus Behind the Globalization Process*. I “Management and economy” Year: 2008 Volume: 15 Issue: 2 Celal Bayar University İ.İ.B.F. MANİSA. Hentet 04.12.20 fra: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/145992>

Atkinson, W. 2007. *Beck, individualization and the death of class: a critique*. The British Journal of Sociology. Volume 58, nr 3. s.349-366. September 2007.

Ballangrud, A. 2019. *Erfaringer fra ett år med GDPR*. Datatilsynet. Hentet fra: <https://www.datatilsynet.no/aktuelt/aktuelle-nyheter-20192/erfaringer-fra-ett-ar-med-gdpr/>

Barbour, R. S., & Kitzinger, J. (Eds.). 1999. *Developing focus group research: Politics, theory and practice*. Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849208857>

Barnes, S. 2006. *A privacy paradox: Social networking in the United States*. First Monday, 11(9). Retrieved from <http://firstmonday.org/article/view/1394/1312>

Barth, S. og M. De Jong. 2017. *The Privacy Paradox – Investigating Discrepancies between Expressed Privacy Concerns and Actual Online Behavior – A Systematic Literature Review*. Telematics and Informatics 34(7). DOI: [10.1016/j.tele.2017.04.013](https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.04.013)

Beck, U. , Anthony Giddens og S. Lash. 1994. *Reflexive modernisation*. Stanford university press.

Beck, U. 2016. *The metamorphosis of the world*. Cambridge: Polity Press

Best, K. 2010. *Living in the control society: Surveillance, users and digital screen technologies*. International journal of cultural studies. VOL 13, 1. DOI: <https://doi.org/10.1177/1367877909348536>

Blank G, Bolsover G, Dubois E. 2014. *A new privacy paradox*. Working Paper, University of Oxford, Global Cyber Security Capacity Centre.

Boyd, D. og Hargittai, E. 2010. *Facebook privacy settings: Who cares?* First Monday, 15(8). Hentet fra <http://firstmonday.org/article/view/3086/2589>

Brandtzæg, P. B. og M. Luders. 2009. *Privat 2.0: Person- og forbrukervern i den nye medievirkeligheten*. SINTEF. A12979. ISBN 978-82-14-04453-9. <https://sintef.brage.unit.no/sintef-xmlui/handle/11250/2389164>

Brannen, J. 2005. *Mixing Methods: The Entry of Qualitative and Quantitative Approaches into the Research Process*. International Journal of Social Research Methodology, 8:3, 173-184, DOI: [10.1080/13645570500154642](https://doi.org/10.1080/13645570500154642)

Brinkman, S. og S. Kvale. 2015. *Det kvalitative forskningsintervju*. 3 utg. Gyldendal akademisk.

Carey MA og M.V Smith . 1994. *Capturing the Group Effect in Focus Groups: A Special Concern in Analysis*. *Qualitative Health Research*. 1994;4(1):123-127. DOI:[10.1177/104973239400400108](https://doi.org/10.1177/104973239400400108)

Chandler, A. D. (1977). *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Harvard university press.

Chapman, G 1996. *Friction free economy rhetoric holds a time bomb*. Hentet 25.11.2020 fra: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1996-01-11-fi-23355-story.html>

Cheney-Lippold, John. 2011. *A New Algorithmic Identity: Soft Biopolitics and the Modulation of Control*. *Journal for Theory, cultur and society*. Vol 28, 6. <https://doi.org/10.1177/0263276411424420>

Christl, W. og S. Spiekermann. 2016. *Networks of control: A report on corporate surveillance, digital tracking , Big Data & pricacy*. Facultas: Wien. ISBN 978-3-7089-1473-2

Cohen, J. E. 2018. *The Biopolitical Public Domain: The Legal Construction of the Surveillance Economy*. *Philosophy & Technology* 31 (2): 213–33. doi:10.1007/s13347- 017-0258-2

Cranor, F. L., Guduru, P. og Arjula, M. 2006. *User interfaces for privacy agents*. *ACM Trans. Comput.-Hum. Interact*, vol. 13, no. 2, pp. 135-178.

Creswell, J. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. University of Nebraska Lincoln. SAGE: London

Csikszentmihalyi, M. 1975. *Beyond Boredom and Anxiety*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Datatilsynet 2020a. *Datatilsynet om smittestopp*. Datatilsynet.no. Hentet 01.03.21 fra: <https://www.datatilsynet.no/regelverk-og-verktoy/sporsmal-svar/korona/smittestopp-og-personvern/>

Datatilsynet 2020b. *Personvernundersøkelsen 2019/2020*. Datatilsynet.no: Hentet 01.10.20 fra: <https://www.datatilsynet.no/regelverk-og-verktoy/rapporter-og-utredninger/personvernundersokelser/personvernundersokelsen-20192020/>

Datatilsynet. 2019. *PÅ PARTI MED TEKNOLOGIEN: Digital målretting av politiske budskap i Norge Juni 2019*. Hentet fra:<https://www.datatilsynet.no/globalassets/global/dokumenter-pdf-er-skjema-ol/rettigheter-og-plikter/rapporter/pa-parti-med-teknologien.pdf>

Datatilsynet. 2018. *Personvern. Tillit og følelser*. ISBN 978-82-92447-93-2 (elektronisk utgave)

Datatilsynet. 2015. *Personvern. Tilstand og trender 2015*. ISBN 978-82-92447-77-2 (elektronisk utgave)

Debatin, B., J. Lovejoy, Ann-Kathrin Horn og Brittany Hughes. 2009. *Facebook and Online Privacy: Attitudes, Behaviors, and Unintended Consequences*. ISSN: 10836101 , 1083-6101; DOI: 10.1111/j.1083-6101.2009.01494. Journal of computer-mediated communication : JCMC. Vol.15(1), p.83-108

Desanctis, G. & Poole, M. S. Capturing the Complexity in Advanced Technology Use: Adaptive Structuration Theory. *Organization Science*. 5 (1994), 121-147

Dienlin, T. og S. Trepte. 2015. *Is the privacy paradox a relic of the past? An in-depth analysis of privacy attitudes and privacy behaviors*. *European Journal of Social Psychology* 45(3). DOI: [10.1002/ejsp.2049](https://doi.org/10.1002/ejsp.2049)

Dinev, T. og P. Hart. 2006. «An Extended Privacy Calculus Model for E-Commerce Transactions» *Information Systems Research* 17, no. 1: 61-80. Accessed July 13, 2021. <http://www.jstor.org/stable/23015781>

EDPB. 2019. “The CNIL’s restricted committee imposes a financial penalty of 50 Million euros against GOOGLE LLC”. Europa. https://edpb.europa.eu/news/national-news/2019/cnils-restricted-committee-imposes-financial-penalty-50-million-euros_en

Europabarometer. 2019. *Special Eurobarometer 487a*. 2019. Europa. Hentet fra: https://ec.europa.eu/search/?QueryText=eurobarometer+487a&op=Search&swlang=en&form_build_id=form-DzJT1vo2EHhFo-ctSTsKzk5aNswLer_vt3rPvjwzrk&form_id=nexteuropa_europa_search_search_form

Fern, E.F. 1982. *The use of focus groups for idea generation: The effects of group size, acquaintanceship and moderator on response quantity and quality*. *Journal of Marketing Research*, XIX: February, pp. 1-13.

Forbrukerrådet. 2020. *Out of control: How consumers are exploited by the online advertising industry*.

Fuchs, C. 2014. *Social Media: A Critical Introduction*. Sage Publications. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446270066>

Fürst, E. L. o. & Nilsen, Ø. (1998). *Modernitet - refleksjoner og idébrytninger: en antologi*. Oslo: Cappelen akademisk forl.

Gardiner, J. M., & Hampton, J. A. 1985. Semantic memory and the generation effect: Some tests of the lexical activation hypothesis. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 11(4), 732–741. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.11.1-4.732>

Giddens, A 1997. *Modernitetens konsekvenser*. Oslo:Pax forlag.

Giddens, A. 1996. *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under senmoderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.

Giddens, A. 1992. *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford university press

Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* University of California Press.

Gobo, Giampetro. 2008. *Doing Ethnography.* SAGE Publications Ltd.
DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9780857028976>

Greenwald, Glenn. 2013. *The crux of the NSA story in one phrase: 'collect it all'.* I theguardian.com. Hentet 19.12.2020
fra: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/15/crux-nsa-collect-it-all>

Harari, Yuval N. 2018. *Homo Deus: en kort historie om I morgen.* Oslo: Cappelen Damm

Hare, P. 1962. *Handbook of Small Group Research.* New York: Free Press of Glencoe

Hargittai, E. og A. Matxick. 2016. "What Can I Really Do?" *Explaining the Privacy Paradox with Online Apathy.* International Journal of Communication VOL 10(2016), 3737–3757 1932–8036/20160005. Hentet fra: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4655>

Harper, G.C. og Makatouni, A. 2002. *Consumer Perception of Organic Food Production and Farm Animal Welfare.* British Food Journal, 104, 287-299.

Harvey, D. 2005. *A brief history of neoliberalism.* Oxford university Press.

Imsen, G. (2014). *Elevens verden: innføring i pedagogisk psykologi* (5. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Jones, M. 1988. «Datakilder, datainnsamling og verdisyn» i *Metode på tvers: samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer* redigert av Britt Dale, Michael Jones og Willy Martinussen, 57-84. Trondheim: Tapir forlag

Kahneman, D. 2012. *Tenke fort og langsomt.* Norsk utgave: Pax forlag

Karakowsky L, McBey K, Miller DL. (2004) Gender, Perceived Competence, and Power Displays: Examining Verbal Interruptions in a Group Context. *Small Group Research.* 2004;35(4):407-439. DOI: [10.1177/1046496404263728](https://doi.org/10.1177/1046496404263728)

Kaspersen, L. B. 2001. *Anthony Giddens: introduksjon til en samfunnsteoretiker.* Oslo: Gyldendal.

Kehr F, W. D, Mayer P. 2013 *Rethinking the privacy calculus: on the role of dispositional factors and affect.* I Proceedings of the thirty fourth international conference on information systems, Desember 15–18, 2013, Milano, Italia.

Kehr, F., K., T., W., D., og F, E. 2015. "Blissfully Ignorant: The Effects of General Privacy Concerns, General Institutional Trust, and Affect in the Privacy Calculus," *Information Systems Journal* (25:6), pp. 607-635.

Kokolakis, S. 2017. *Privacy attitudes and privacy behaviour: A review of current research on the privacy paradox phenomenon*. *Comput. Secur.* 64. 122-134.
DOI:[10.1016/j.cose.2015.07.002](https://doi.org/10.1016/j.cose.2015.07.002)

Krasnova, Hanna, Elena Kolesnikova og Oliver Gunter. 2010. *Leveraging Trust and Privacy Concerns in Online Social Networks: An Empirical Study*. Conference: 18th European Conference on Information Systems, ECIS 2010, Pretoria, South Africa, June 7-9, 2010.

Kringkastingsloven. *Lov om kringkasting og audiovisuelle bestillingstjenester §3-1*, 1993. Lovdata. Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-127/KAPITTEL_3#%C2%A73-1

Krueger, R.A. 1998. *Moderating focus groups*. In Focus group kit 4. California: SAGE Publications Inc.

Lee, H., Park, H., & Kim, J. 2013. Why do people share their context information on social network services? a qualitative study and an experimental study on users' behavior of balancing perceived benefit and risk. *International Journal of Human Computer Studies*, 71(9), 862-877. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2013.01.005>

Li, H., Sarathy, R., og Xu, H. 2011. *The role of affect and cognition on online consumers' decision to disclose personal information to unfamiliar online vendors*. *Decision Support Systems* (51:3), pp. 434–445.

Lowry, PB., J. Cao og Andrea Everard. 2011. *Privacy Concerns Versus Desire for Interpersonal Awareness in Driving the Use of Self-Disclosure Technologies: The Case of Instant Messaging in Two Cultures*. *Journal of Management Information Systems* 27:163-200. DOI: [10.2307/41304596](https://doi.org/10.2307/41304596)

Luhmann, N., 1999. *Tillid – en mekanisme til reduktion af social kompleksitet, utv. og oversatt av Nils Mortensen*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lutz C og Strathoff P. 2014. *Privacy concerns and online behavior – not so paradoxical after all? Viewing the privacy paradox through different theoretical lenses*. Working paper, April 15, 2014. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2425132>

Mayer-Schönberg, V. og K. Cukier. 2013. *Big Data: a revolution that will transform how we live, work and think*. Houghton Mifflin Harcourt

Mead, H. G. (1934). *Mind, Self, & Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. London: The University of Chicago Press.

Miltgen, C. og D. Peyrat-Guillard. 2014. Cultural and generational influences on privacy concerns: a qualitative study in seven European countries, *European Journal of Information Systems*, 23:2, 103-125, DOI: 10.1057/ejis.2013.17

Morando F, Iemma R, Raiteri E. 2014. *Privacy evaluation: what empirical research on users' valuation of personal data tells us*. *Internet Policy Rev* 2014;3(2):1–11.

- Morgan, D.** 1998. *The focus group guidebook*. Thousand oaks: Sage.
- Morgan, D.** 2012. *Focus Groups and Social Interaction*. 10.4135/9781452218403.n11.
- Nadim, M** (2015), «Kulturell reproduksjon eller endring? Småbarnsmødre med innvandringsbakgrunn og arbeid», *Nytt norsk Tidsskrift*, 32(1): 15-24.
- Nagell, H.** 2020. *Digital Revolusjon: hvordan ta makten og friheten tilbake*. Oslo: Res publica
- Norberg PA, Horne DR, Horne DA.** 2007. *The privacy paradox: personal information disclosure intentions versus behaviors*. *J Consum Aff* ;41(1):100–26.
- Orlikowski, W., J.** 1992. *The duality of technology: Rethinking the concept of technology in organizations*. *Organization science* 3, no. 3, 398-427.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Egelstad og Per Selle.** 2003. *Makten og demokratiet*. Gyldendal Norsk Forlag AS
- Personopplysningsloven.** *Lov om behandling av personopplysninger LOV-2018-06-15-38*. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-38?q=personopplysningsloven>
- Polit, D.F. og Beck, C.T.** 2008. *Nursing Research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice*. 8th Edition, Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia
- Posner, R.A.,** 1978. *An Economic Theory of Privacy Regulation*. pp. 19–26.
- Puchta, C. & Potter, J.** 2004. *Focus groups and interaction*. In Puchta, C., & Potter, J. *Focus group practice* (pp. 2-24). London: SAGE Publications Ltd. DOI: 10.4135/9781849209168
- Quan-Haase, A.** 2005. *Trends in online learning communities*. *Siggroup Bull.*, vol. 25, no. 1, pp. 2—6
- Rainie, Lee og D. Maeve.** 2015. *Privacy and Information Sharing*. Pew Research Center, December 2015. Hentet fra: https://www.pewresearch.org/internet/wp-content/uploads/sites/9/2016/01/PI_2016.01.14_Privacy-and-Info-Sharing_FINAL.pdf
- Raynes-Goldie, K.** 2010. *Aliases, Creeping and Wall cleaning: understanding privacy in the age of facebook*. DOI: [10.5210/fm.v15i1.2775](https://doi.org/10.5210/fm.v15i1.2775)
- Regjeringen.** 2020. *Personvern*. Statlig forvaltning. Oppdatert 30.10.2019. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/statlig-forvaltning/personvern/id1373/>
- Rhee, C., Sanders, G. L. OG Simpson, C. N.** 2009. *I, myself and e-myself*. *Commun. ACM*, vol. 53, no. 6, pp. 154--157.

Rieh, S. Y. 2004. *On the Web at home: Information seeking and Web searching in the home environment*. Journal of the American Society for Information Science and Technology, vol. 55, no. 8, pp. 743-753

Riisnæs, G. 2020. *Private mobilapper slipper altfor lett unna*. i Aftenposten.no. Hentet 01.10.20 fra: <https://www.aftenposten.no/norge/i/mRO0Pv/private-mobilapper-slipper-altfor-lett-unna-datatilsynets-soekelys-men>

Ringdal, K. 2018. *Enhet og mangfolk*. 4.utg. Fagbokforlaget.

Roose, K. 2018. *Is tech too easy to use?*. Hentet 25.11.2020 fra: <https://www.nytimes.com/2018/12/12/technology/tech-friction-frictionless.html>

RSA. 2019. *RSA data privacy and security survey 2019*. I rsa.com . Hentet 10.06.2021 fra: <https://www.rsa.com/content/dam/en/misc/rsa-data-privacy-and-security-survey-2019.pdf>

Saffarizadeh, K., T. Alashoor og M. Boodraj. 2017. *Conversational Assistants: Investigating Privacy Concerns, Trust, and Self-Disclosure*. Conversational Assistants: Investigating Privacy Concerns, Trust, and Self-Disclosure Thirty Eighth International Conference on Information Systems, South Korea 2017. Hentet fra: https://www.researchgate.net/publication/320224088_Conversational_Assistants_Investigating_Privacy_Concerns_Trust_and_Self-Disclosure

Sayre S, Horne D. 2000. *Trading secrets for savings: how concerned are consumers about club cards as a privacy threat?* Adv Consum Res 2000;27(1):151–5

Schartum, DW, Bygrave og Lee A. 2016. *Personvern i informasjonssamfunnet. En innføring i vern av personopplysninger*. 3. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Schwab, K. 2017. *The fourth industrial revolution*. New York: Penguin Random House,; Crown Publishing Group: <https://www.penguin.com.au/books/the-fourth-industrial-revolution-9780241300756>

Sejersted, F. 1993. *Den norske Sonderweg*. I «Demokratisk Kapitalisme». Univr

Seneviratne, S, H. Kolamunna og A. Seneviratne. 2015. *A measurement study of tracking in paid mobile applications*. NICTA, School of EET, University of New South Wales, Australia. DOI: [10.13140/RG.2.1.2654.7689](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2654.7689)

Senneth, R. 2016. *Building and dwelling: ethics for the city*. UK: Penguin Random House

Shilling, C. (2008). *Changing bodies: habit, crisis and creativity*. Los Angeles: Sage.

Skarstein, R. 1998. *Globaliseringens politiske økonomi* . i vardoger.no. Hentet 01.01.2020 fra: http://www.vardoger.no/fulltekst/vardoger24/3.%20Skarstein_politiske%20okonomi.pdf

Skjervheim, Ø. Asle Høgestøl, Olav Bjørnebekk, Amund Eikrem og Joachim Wettergreen 2020. *Dokumentasjonsrapport: Norwegian Citizen Panel 2020*. Nineteenth

Wave Methodology report. I uib.no. Hentet 01.01.21

fra:https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/ncp_documentation_report_wave_19.pdf

Slovic P, Finucane M, Peters E, MacGregor DG. 2002. *The affect heuristic*. In: Gilovich T, Griffin DW, Kahneman D, editors. *Heuristics and biases*. Cambridge University Press;. p. 397–420.

Solove, D. J. 2013. Introduction: Privacy self-management and the consent dilemma. Hentet fra: https://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/pdfs/vol126_solove.pdf

Spiekermann, S. , J. Grossklags, og B. Berendt. 2001. *E-Privacy in Second Generation E-Commerce: Privacy Preferences versus Actual Behavior*. I *Proc. ACM Conf. Electronic Commerce (EC 01)*, ACM Press. pp. 38–47.

Srnicek, N. 2016. *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press

Steijn, Wouter M.P. og A.H. Wedder. 2015. Privacy under construction: a developmental perspective on privacy perception. I *Science, Technology and human values* 40(4). DOI: [10.1177/0162243915571167](https://doi.org/10.1177/0162243915571167)

Steinfeld. N. 2015. *Trading with privacy: the price of personal information*. Online information review. Vol. 39 No. 7, pp. 923-938. <https://doi.org/10.1108/OIR-05-2015-0168>

Stigler, G.J.. 1980. *An Introduction to Privacy in Economics and Politics*. J. Legal Studies, vol. 9, pp. 623–644

Store Norske Leksikon. 2021. «Apati». Oppdatert 17.september 2019. Hentet fra: <https://snl.no/apati>

Stutzman F, Vitak J, Ellison NB, Gray R, Lampe C. 2012. *Privacy in Interaction: exploring disclosure and social capital in Facebook*. In: *Proceedings of the 6th international conference on weblogs and social media (ICWSM 2012)*, June 4, Dublin, Ireland

Sundar SS, Kang H, Wu M, Go E, Zhang B. 2013. *Unlocking the privacy paradox: do cognitive heuristics hold the key*. I *Proceedings of CHI'13 extended abstracts on human factors in computing systems*, April 27–May 2, Paris, Frankrike.

Thaler, R og C. Sunstein. 2009. *NUDGE: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Publisher: Penguin. ISBN: 9780141040011

Thorsen, DE; Berg, Ole T.: «Alexis de Tocqueville» i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 4. januar 2021 fra https://snl.no/Alexis_de_Tocqueville

Tjora, A. 2012. *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal akademisk.

Tjøstheim, I og M. Høyby. 2019. *Nordmenn og deling av persondata*. Norsk regnesentral. Rapport nummer 1044

Tönnies, F. 2003. *Community and society*. New York: Dover Publications Inc

Toqueville, A. 2003. *Democracy in America: And two essays on america*. UK: Penguin Classics

Tufekci, Zeynep. 2018. *The Latest Privacy Debacle*, N.Y. Times. Hentet 02.07.2021 fra: <https://www.nytimes.com/2018/01/30/opinion/strava-privacy.html>

Tufekci Z. 2008 *Can you see me now? Audience and disclosure regulation in online social network sites*. Bull Sci Technol Soc ;28(1):20–36.

Tvedt, Knut Are, Olav **Fagelund**: *Lisboatraktaten i Store norske leksikon på snl.no*. Hentet 11. januar 2021 fra <https://snl.no/Lisboatraktaten>

Tversky, Amos og Daniel **Kahneman**. 1974. *Judgement under Uncertainty and biases*. Science Vol.185, nr 4157, s.1124-1131

UN. *article 12*. I un.org. Hentet 10.05.2021 fra: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Wahlberg, M. og M. **Marthinsen**. 28.08.2019. *Det store skatteranet*. I VG.no. Hentet 20.12.2020 fra <https://www.dagbladet.no/kultur/det-store-skatteranet/71531363>

Wakefield, R. 2013. *The influence of user affect in online information disclosure*. The Journal of Strategic Information Systems, Vol 22, Issue 2, 2013, Side 157-174, ISSN 0963-8687, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2013.01.003>

Welty, G. 1984. *Theodor Adorno and the Culture Industry*. Presented to the Annual Meeting of the Popular Culture Association. Hentet 26.11.20 fra: http://www.wright.edu/~gordon.welty/Adorno_84.htm

White, P. 2017. *Developing research questions*. 2 utg. London: Palgrave

Wibeck V. 2000. *Focus groups: on focused group interviews as a method*. Lund: Studentlitteratur.

Wibeck, V. , M. **Dahlgren** og G. **Oberg**. 2007. *Learning in focus groups: An analytical dimension for enhancing focus group research*. Qualitative Research - QUAL RES. 7. 249-267. 10.1177/1468794107076023

Wilson D og J.S. **Valacich**. 2012. *Unpacking the privacy paradox: irrational decision-making within the privacy calculus*. I Proceedings of the 33rd international conference on information systems (ICIS2012), December, Florida, USA

Young , H. 2013b. *Margareth Thatcher Quotes*. I theguardian.com. Hentet 01.01.2021 fra: <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-quotes>

Young, H. 2013a. *Det gamle regimet og revolusjonen*. I theguardian.com. Hentet 01.01.2021 fra: <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/margaret-thatcher-hugo-young>

Young, H. 2013c. *What is Thatcherism*. I theguardian.com. Hentet 01.01.2020
fra:<https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/what-is-thatcherism-margaret-thatcher>

Zafeiropoulou AM, Millard DE, Webber C og O'Hara K. 2013. *Unpicking the privacy paradox: can structuration theory help to explain location-based privacy decisions?* I Proceedings of the 5th annual ACM Web science conference, May 2–4, Paris, Frankrike.

Zuboff, S. 2015. *Big Other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization*. Journal of Information Technology 30 (1): 75–89.

Tabeller

Tabell A: «Survey Spørsmål. s.13

Figurer

Søylediagram A; « <i>I hvilken grad er du opptatt av personvern?</i> »	s.49
Søylediagram B; « <i>Velg det som passer best med ditt syn</i> »	s.49
Søylediagram C; « <i>Akseptabel bruk av persondata</i> »	s.50
Søylediagram D; « <i>I din hverdagslige bruk av internett, aksepterer du vanligvis vilkårene for personvern og cookies?</i> »	s.51
Søylediagram E; « <i>I din hverdagslige bruk av internett, hvor ofte setter du deg inn i hva som står i personvernbestingelsene/betingelsene for cookies?</i> »	s.51

Intervjuguide

1. Hva bruker dere internett til i hverdagen?
2. Har dere et bevisst forhold til hvor mye tid dere bruker der?
3. Er det noen som har slettet en form for sosiale medier?
4. Hvordan påvirker teknologi hverdagen deres?
5. Husker dere tiden uten internett og mobiltelefon?
6. Godkjenner dere personvernserklæringene/cookies?
7. Leser dere personvernserklæringene?
8. Hva tenker dere om det at noen bedrifter muligens vet mye om dere, som hvem dere er?
9. Hva tror dere de vet om dere?
10. Vet dere hvem som har tilgang til informasjonen om dere?
11. Hva føler dere når facebook ber om tilgang til bildene dine?

12. Case-inngang: hva er forskjellen på at jeg får tilgang til alt på mobilen din og at du gir et selskap får tilgang?
13. Case-inngang: Hvis du vil bruke en app og du må godkjenne personvernserklæringen for å få tilgang. Hva trykker du på og hvorfor?

Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet ”Personvernspadokset”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hva dere tenker og føler om at det meste vi gjør på internett blir registrert, lagret og analysert. I dette skrevet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

De siste årene har tjenester og produkter i økende grad basert seg på nettbaserte- og plattformbaserte løsninger. Kunstig intelligens gjør at teknologien får bedre innsikt i følelseslivene våre via emosjonell overvåking. Det kan brukes til gode formål, men også for å påvirke oss til å kjøpe produkter eller politiske budskap. Ved å måle og forutse personers reaksjoner, tanker og følelser er det mulig for markedsaktører å påvirke underbevisstheten vår. Slik overvåking krever som regel et aktivt samtykke fra brukeren, noe som i dag er vanlig å be om for de fleste nettaktiviteter.

Det eksisterer en bekymring over hvorvidt brukere faktisk vet hva de samtykker til, og hva dataene blir brukt til. Det er heller ikke alltid klart hvordan informasjonen lagres og om den

selges til tredjeparter. Forskning på dette området drar frem noe som kalles personvernspadokset. Det går ut på at vi bruker internett til nesten alt vi gjør, men setter oss ikke inn i personvernbetingelsene vi aksepterer. Jeg er derfor interessert i å stille spørsmål som kanskje kan belyse dette paradokset.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

UIB - Universitetet i Bergen er ansvarlig for prosjektet. Jeg samarbeider med Medborgerpanelet og benytter meg av data som allerede har vært gjennom en egen godkjenningsspross. Medborgerpanelet skal ikke ha tilgang til mine data. Jeg samler inn et eget kvalitativt datasett som ikke er relatert til medborgerpanelets datainnsamling og-håndtering.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har fått kontakt med deg via en du kjenner hvor ditt navn har kommet opp. Du passer inn i mitt prosjekt da du er i riktig aldersgruppe, som enten er i alderen 18-30, 30-55 eller 55+. Jeg vil stille de samme spørsmålene i hver gruppe, hvor utfallet mulig vil bli annerledes for hver gruppe.

Hva innebærer det for deg å delta?

Jeg bruker intervju som metode og ønsker å sette i gang gruppediskusjoner som belyser temaet jeg interesserer meg for. Jeg registrerer meg kjønn og alder, og det kan nevnes at politiske eller filosofiske overbevisninger kan komme opp under samtalen. Jeg noterer litt på papir, men vil ta opp samtalene i sin fullhet på bånd.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

De som har tilgang til dette prosjektet er meg, Trude Haaland Jensen, og min veileder Susanne Bygnes. Jeg vil erstatte navnet og kontaktopplysningene dine med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Din identitet vil ikke kunne gjenkjennes i oppgaven min.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er 01.09.2021. Jeg vil slette alle personopplysninger og opptak ved prosjektslutt da jeg ikke har formål for videre lagring.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet personopplysninger om deg,

- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra UIB har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med: Susanne Bygnes tlf: 55589732 ved UIB eller meg, Trude Haaland Jensen på tlf:95084329

Vårt personvernombud: Janecke.Veim@uib.no, Telefon 55 58 20 29

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig

(Forsker/veileder)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Personvernspadokset*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i gruppeintervju
- Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

---

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Svar fra NSD

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 337948 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 06.10.20 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

[nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html](https://www.nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html)

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET Prosjektet behandler særlige kategorier av personopplysninger om politisk oppfatning og filosofisk overbevisning samt alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 01.09.21.

LOVLIG GRUNNLAG – UTVALG 1 Prosjektet vil behandle personopplysninger med grunnlag i en oppgave av allmenn interesse. Vår vurdering er at behandlingen oppfylder vilkåret om vitenskapelig forskning, jf. personopplysningsloven § 8, og dermed utfører en oppgave i allmennhetens interesse. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være utførelse av en oppgave i allmennhetens interesse, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e), jf. art. 6 nr. 3 bokstav b), jf. personopplysningsloven § 8.

LOVLIG GRUNNLAG – UTVALG 2 - 4 Prosjektet har innhentet samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen er dermed den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om: - lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER - UTVALG 1 Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19) og protest (art 21). NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfylder lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13 Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER – UTVALG 2 - 4 Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfylder lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER NSD legger til grunn at behandlingen oppfylder kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). Ideas2Evidence er databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfylder kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29. For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet. Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)